

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUR'AN-I KERİM'DE İSTİFHÂM-I İNKÂRÎ ÜSLÛBU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ramazan TURAL

Enstitü Anabilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Enstitü Bilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FEDAİOĞLU

HAZİRAN 2019

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUR'AN-I KERİM'DE İSTİFHÂM-I İNKÂRÎ ÜSLÛBU

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Ramazan TUTAL (147213020)

Enstitü Anabilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
Enstitü Bilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Bu tez/....../.... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati			İmza
Jüri Başkanı (Danışman)	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FEDAİOĞLU	☐ Kabul	☐ Düzeltilme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Hızır YAĞCI	☐ Kabul	☐ Düzeltilme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Soumia HNayef	☐ Kabul	☐ Dzeltilme	☐ Ret	

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: KUR'AN-I KERİM'DE İSTİFHÂM-I İNKÂRÎ ÜSLÛBU

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 190 sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan 23/05/2019 tarihinde aşağıda ismi yazılı araştırma görevlisi tarafından şahsıma iletilen turnitin intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı % 26'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

İmza

Adı SOYADI : Ramazan TUTAL
Öğrenci Numarası : 147213020
Ana Bilim Dalı : Temel İslam İlimleri
Programı : Temel İslam İlimleri
Türü : () Proje (X) Yüksek Lisans Tezi () Doktora Tezi

Taramayı Yapan Arş. Gör.

(Adı Soyadı, İmzası, Tarih)

23.05.2019

Arş.Gör. Cafer AKTAŞ

Danışman

(Adı Soyadı, İmzası, Tarih)

23.05.2019

Dr.Öğr. Üyesi Ahmet FEDAİOĞLU

ÖNSÖZ

Arap dilinde sözü zamana ve mekâna uygun bir tarzda ve en etkili bir şekilde söylemek önemli bir unsurdur. Buna belâgat adı verilmektedir. Kur'an'ı Kerim'in inmeye başladığı dönemde Araplar, şiirleri ve hitabetleriyle belâgatın zirve noktasında bulunuyorlardı. Bu hususta kendileriyle boy ölçüşecek hiçbir millet bulunmuyordu. Şair ve şiir onlar için çok önemliydi. Cemiyette şairler, büyük değer sahibiydiler. Bu devirde kurulan panayırarda şiir ve hitabet müsabakaları düzenlenir, şairler ve hatipler tüm hünelerini ortaya koyarlardı. Bu panayırların en büyüğü Mina'nın kuzeyinde hac bölgesine kurulan Araplarca en önemli panayır olan Ukaz panayırı idi. En etkili, kulağa ve kalbe en çok tesir eden şiir, jüri tarafından birinci seçilir ve bu şiir, keten bez üzerine altın yaldızla yazılır, Kâbe duvarına asılırdı. Bu olay, şairin kabilesi için bir şeref ve övünç vesilesiydi. Bununla birlikte panayırarda hatipler kürsüler üzerine çıkıp güzel ve etkili konuşmalar yaparak insanları etkisi altında bırakırlardı. En etkili biçimde hitap eden şairler ve hatipler o dönemin en popüler kişileriydi. Böyle bir dönemde indirilen Kur'an'ın en mükemmel üslûpta olması tesirini arttıracaktı. Bu sebeple Kur'an'ın en üst perdeden onların anlayabileceği fakat bir benzerini getiremeyecekleri bir şekilde olması gerekiyordu. Ayrıca bir mucize olan Kur'an'ın insanları hayrete düşürmesi ve bir insanın sözü olamayacağını anlamaları, İslam'ın tebliği için önemli bir unsurdur. Bu sebeple Allah (c.c) Kur'an-ı Kerim'i en belîğ bir şekilde insanlara göndermiştir.

İlahi vahiy olan Kur'an'ın belîğ söz üslûbunun en önemli öğelerinden biri de muhatabı düşünmeye sevk eden istifhâm üslûbudur. Asıl manası itibariyle bilinmeyen bir şeyi öğrenmeyi talep etme olan istifhâm, bazen sözün durumu ve kullanıldığı konumu göze alınarak aslî manasından çıkar ve farklı manalar ifade eder. Bu durumda zihinlere farklı manaları nakşederek muhatabın, sözü en etkili şekilde anlaması için tefekküre sevk eden bir üslûp olarak kullanılır. İstifhâm üslûbunun önemli ve en çok kullanılan manalarından biri olan istifhâm-ı inkârî üslûbu, aslında bir soru olmayıp insanı düşünmeye sevk ederek kendisini sorgulatan, meselenin uygun olmayıp hoş karşılanmadığını, kabul edilmediğini zihinlere yerleştirmek için kullanılmaktadır. Bu üslûpla akıllarda bir beyin fırtınası oluşturulmakta ve inkâr edilenin muhatap tarafından kabulü talep arzu edilmektedir.

Bu çalışmamızda Arap dilinde istifhâm-ı inkârî üslûbunun yeri, Kur'an'ı Kerim'in surelerinde istifhâm-ı inkârî bulunan ayetlerin tespiti, bu ayetlerin manaları, bazı müfessirlerin görüşleri ve zaman zaman bizim tespitlerimiz yer alacaktır.

Bu çalışmayı hazırlamam esnasında bana desteklerini esirgemeyip yol gösteren danışmanım Kıymetli Hocam Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FEDAİOĞLU'na, ders dönemimde ve tezimin belirlenmesinde derin tecrübelerini benden esirgemeyen Sayın Hocam Prof. Dr. Abdurrahman ÖZDEMİR'e, her zaman arayıp, sorarak tezimi bitirmem konusunda beni teşvik eden değerli hocam Cafer AKTAŞ'a, tezimin son aşamasının şekillenmesi için her türlü zorluğa rağmen uykusuz kalarak tezimi okuyup bana yön veren kıymetli dostum Yakup ZİYAALP'e, bugüne kadar ilmi birikim sürecime katkı sağlayan tüm hocalarıma, çalışma arkadaşlarıma, aileme, anne ve babama şükranlarımı sunuyorum.

Gayret ve çalışma bizden, muvaffakiyet Allah (c.c.)'tandır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	viii
ÖZET	ix
SUMMARY	x
GİRİŞ.....	2
1.GENEL BİLGİLER.....	2
1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	2
2.Tezin Amacı ve Önemi	2
3.Tezin Yöntemi.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
ARAP DİLİ VE BELÂGATİNDE İSTİFHÂM-I İNKÂRÎ	4
1.1. Arap Dilinde İstifhâm-ı İnkârî (Soru Cümlesi)	4
1.1.1.Arap Dilinde İstifhâm (Soru) Edatları.....	6
1.2.Türk Dilinde İstifhâm (Soru Cümlesi).....	6
İKİNCİ BÖLÜM	9
KUR'AN-I KERİM'DE İSTİFHÂM-I İNKÂRÎ ÜSLÛBUNUN İFADE ETTİĞİ MANALAR	9
2.1.Kur'an-ı Kerim'de İstifhâm Üslûbu	9
2.2. Kur'an-ı Kerim'de İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu	10
2.3 İstifhâm-ı İnkârî Üslûbunun Kısımları:	11
2.4. İstifhâm-ı İnkârî ile Vurgulanan Cümle Öğeleri:	15
2.5. İnkâr Manasının Tekid Edilmesi:	19
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	21
KUR'AN-I KERİM'DE İSTİFHÂM-I İNKÂRÎ BULUNAN AYETLER	21
3.1.KUR'AN-I KERİMDE İSTİFHÂM-I İNKÂRÎ ÜSLÛBU BULUNAN AYETLER VE İFADE ETTİĞİ MANALAR.....	21
1.FATİHA SURESİ	21
2.BAKARA SURESİ	21

3.ÂLİ İMRÂN SURESİ	28
4.NİSÂ SURESİ.....	31
5.MÂİDE SURESİ	34
6.EN'ÂM SURESİ.....	37
7.A'RÂF SURESİ.....	43
8.ENFÂL SURESİ	49
9.TEVBE SURESİ	50
10.YÛNUS SURESİ	52
11.HÛD SURESİ	56
12.YÛSUF SURESİ	59
13.RA'D SURESİ	61
14.İBRAHİM SURESİ.....	62
15.HİCR SURESİ	63
16.NAHL SURESİ.....	63
17.İSRÂ SURESİ.....	65
18.KEHF SURESİ.....	67
20.TÂHÂ SURESİ	70
21.ENBİYÂ SURESİ	72
22.HAC SURESİ.....	75
23.MÛ'MİNÛN SURESİ.....	75
24.NÛR SURESİ.....	78
25.FURKÂN SURESİ.....	78
26.ŞUARÂ SURESİ	80
27.NEML SURESİ.....	82
28.KASAS SURESİ	85
29.ANKEBUT SURESİ	87
30. RÛM SURESİ.....	88
31.LOKMÂN SURESİ	89
32.SECDE SURESİ	89
33.AHZÂB SURESİ	91
34.SEBE SURESİ	91

35. FÂTİR SURESİ	92
36.YÂSİN SURESİ.....	93
37.SAFFÂT SURESİ	95
38.SÂD SURESİ.....	97
39.ZÜMER SURESİ	98
40.MÜ’MİN SURESİ	100
41.FUSSİLET SURESİ.....	102
42.ŞÛRÂ SURESİ	103
43.ZUHRUF SURESİ.....	104
44.DUHÂN SURESİ.....	107
45.CÂSİYE SURESİ.....	107
46.AHKÂF SURESİ	107
47.MUHAMMED SURESİ	109
48.FETİH SURESİ.....	110
49.HUCURÂT SURESİ.....	110
50.KÂF SURESİ	111
51.ZÂRİYÂT SURESİ	112
52.TÛR SURESİ.....	112
53.NECM SURESİ	114
54.KAMER SURESİ.....	115
55.RAHMÂN SURESİ	116
56.VÂKİA SURESİ	116
57.HADÎD SURESİ	117
58.MÜCADELE SURESİ.....	118
59.HAŞR SURESİ	118
60.MÜMTEHİNE SURESİ.....	118
61.SAF SURESİ.....	118
62.CUMA SURESİ.....	119
63.MÜNÂFİKÛN SURESİ.....	119
64.TEGÂBÛN SURESİ.....	119
65.TALÂK SURESİ	120

66.TAHRÎM SURESİ	120
67.MÜLK SURESİ	120
68.KALEM SURESİ.....	121
69.HAKKA SURESİ.....	122
70.MEÂRİC SURESİ	122
71.NÛH SURESİ	123
72.CİN SURESİ	123
73.MÜZZEMMİL SURESİ	123
74.MÜDDESSİR SURESİ.....	123
75.KİYÂMET SURESİ.....	124
76.İNSÂN SURESİ.....	124
77.MÜRSELÂT SURESİ	124
78.NEBE SURESİ.....	125
79.NÂZİÂT SURESİ	125
80.ABESE SURESİ	125
81.TEKVÎR SURESİ	125
82.İNFİTÂR SURESİ	126
83.MUTAFFİFÎN SURESİ.....	126
84.İNŞİKÂK SURESİ.....	127
85.BURÛC SURESİ	127
86.TÂRIK SURESİ.....	127
87.A'LÂ SURESİ	127
88.GÂŞİYE SURESİ	127
89.FECR SURESİ.....	127
90. BELED SURESİ	128
92.ŞEMS SURESİ.....	128
93.LEYL SURESİ.....	128
94.DUHÂ SURESİ	128
95.İNŞİRAH SURESİ.....	128
96.TÎN SURESİ	128
96. ALAK SURESİ.....	129

97. KADİR SURESİ	129
98.BEYYİNE SURESİ	129
99. ZİLZAL SURESİ	129
100. ÂDİYÂT SURESİ.....	129
101. KÂRİA SURESİ	129
102.TEKÂSÜR SURESİ.....	130
103.ASR SURESİ	130
104. HÜMEZE SURESİ	130
105. FÎL SURESİ	130
106.KUREYŞ SURESİ.....	130
107.MAÛN SURESİ.....	130
108. KEVSER SURESİ	130
109.KÂFİRÜN SURESİ	130
110.NASR SURESİ	130
111.TEBBET SURESİ.....	131
112.İHLAS SURESİ	131
113.FELAK SURESİ	131
114.NAS SURESİ.....	131
SONUÇ	133
KAYNAKÇA.....	135

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhi selam
b.	: Bin, ibn
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluhu
ev.	: Çeviri
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
Hız.	: Hazreti
mad.	: Madde
Neş.	: Neşriyat
.	: Ölüm
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
S.D.	: Süleyman Demirel Üniversitesi
Thk.	: Tahakkuk
Ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Ve saire
Y.	: Yalova niversitesi
yy.	: Yayınevi yok

ÖZET

TezinBaşlığı: Kur'an-ı Kerim'de İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu	
TezinYazarı: Ramazan TUTAL	Danışman: Dr.Öğr.Üyesi Ahmet FEDAİÖĞLU
Kabul Tarihi:	Sayfa Sayısı: x + 138
AnabilimDalı: Temel İslam Bilimleri BilimDalı: Temel İslam Bilimleri	

İnsanlara son ilahi mesaj olarak gönderilen Kur'an-ı Kerim kendine has üslûplarla muhataplarına hitap etmektedir. Bu üslûpların en önde gelenlerinden biri istifhâm üslûbudur. Kur'an'ın ayetlerini 6236 olarak ele aldığımızda bu ayetlerden 1260 tanesinin istifhâm olduğunu görmekteyiz. Neredeyse Kur'an ayetlerinin beşte birine tekabül eden çok önemli bir üslûp olduğunu müşahade etmekteyiz.

İstifhâmın hakiki manası, bir şey hakkında bilgi edinmeyi talep etmek, bilmediğini öğrenmek istemek demektir. İstifhamı kullanan kimse muhataptan bir şeyi öğrenmek istediğini ifade etmektedir. Fakat Kur'an'da en çok kullanılan üslûplardan olan istifhâm, genellikle bu hakiki manasından çıkarak mecâzî manalarda kullanılmaktadır. Çünkü her şeyi en ince ayrıntısına kadar bilen Allah'ın (c.c.) bir kişiden bilgi sorması veya bilmediği bir şeyi öğrenmek istemesi düşünülemez. Kur'an'da hakiki manasında kullanılan istifhâmlar ise ya bir kimseden veya bir topluluktan hikâye edilerek anlatılan istifhâmları içeren ayetlerdir. Hakiki manasından çıkarak mecâzî manada kullanılan istifhâmın iki temel üslûbu vardır. Bunlardan birincisi inkârî (reddetme, onaylamama, hoş görmeme) diğeri de takrirî (onaylatma, itiraf ettirme) üslûplardır. Bu çalışmada istifhâm-ı inkârî üslûbunun ne olduğunu, Arap dili ve belâgatindeki yeri ve Kur'an-ı Kerim'de geçen istifhâm-ı inkârî üslûplarının tespiti ve kısaca izahı ele alınmıştır.

AnahtarKelimeler: Kur'an-ı Kerim, İstifhâm, İnkâr, Üslûp

SUMMARY

Thesis Title: The Style of Rhetorical Questions in the Holy Qur'an	
Thesis Author: Ramazan TUTAL	Advisor: Dr. Ahmet FEDAIÖĞLU
Date of Acceptance:	Total Number of Pages: x + 138
Department: Basic İslamic Sciences Field of Study: Basic İslamic Sciences	

Qur'an which is the last revelation that has been sent to human beings, has a particular style for its audience. Questions provide one such style in the Qur'an. Of the six thousand two hundred and thirty six verses of the Qur'an, one thousand two hundred and sixty of them are questions. This shows that almost one fifth of the Qur'an consists of questions.

The real meaning of questioning is to seek knowledge and get information about something one does not know. Therefore, questions indicate that one would like to know something from the audience. However, in the Qur'an, questions are not used for the purpose of seeking knowledge from the audience. Thus, the Qur'an uses questions in the metaphorical sense, since the all-knowing Allah would not ask questions for the purpose of seeking knowledge. The literal questions in the Qur'an usually appear in the format of reports from a person or group. There are two meanings of metaphorical questions: the first is to disapprove of something, the second is to get approval in the form of agreement or acknowledgment. In this study, we will explore the rhetorical and negative questions in the Arabic language and literature. We will then identify these types of questions in the Qur'an and provide some explanations on their usage.

Keywords: The Holy Qur'an, Questions, Rhetorical

GİRİŞ

1.GENEL BİLGİLER

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Bu çalışmamızda istifhâm-ı inkârî üslûbunun Kur'an-ı Kerim'de bulunan ayetlerdeki belâgat yönünden konumu ele alınmıştır. Öncelikle istifhâm-ı inkârî üslûbunun Arap dili ve belâgatındaki yeri ve ifade ettiği manalara değinilmiştir. Kur'an-ı Kerimde bulunan istifhâm-ı inkârî üslûbu içeren ayetler tespit edilmiş olup bu ayetlerde bulunan istifhâm-ı inkârîlerin ifade ettiği temel manalar ve varsa ilave manalar araştırılarak ortaya çıkarılmıştır.

2.Tezin Amacı ve Önemi

Kur'an-ı Kerim, ilahi bir hitap olduğundan içeriği insan sözünün üstünde farklı olduğu gibi, üslûp açısından da kendine özgü edebî bir metot içermektedir. Kur'an'ın bu metodu ile alakalı belâgî ve edebî özellikleri hakkında ilk devirlerden itibaren pek çok çalışmalar yapılmıştır. Bu edebî üslûpların arasında en çok kullanılanlarından biri İstifham üslûbudur. Kur'an'ın kullandığı istifhâm üslûpları içinde de en önde gelen iki temel üslûp bulunmaktadır. Bunlar; inkârî (kabullenmeme, hoş karşılamama) ve takriri (kabullendirme, ikrar ettirme) üslûplarıdır. Bu iki temel üslûbun arasında Kur'an'da en çok kullanılan istifhâm üslûbu, istifhâm-ı inkârîdir. Böyle bir öneme sahip ve en çok kullanılan istifhâm üslûbu olma özelliğine hâiz istifhâm-ı inkârî üslûbuna ait özel bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle Kur'an'da istifhâm-ı inkârî üslûbunu içeren ayetlerin tespit edilip incelenmesinin tefsir çalışmalarına katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Ayrıca bu konuda araştırma yapanların, ayetleri daha iyi kavramalarına sebebiyet vererek Türkçe manalarını ifade ederken hata yapmamaları konusunda yol göstereceği kanaatindeyiz. İlk defa ortaya konacak bu çalışma sayesinde Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına olanak sağlanacağını ifade etmekteyiz.

3.Tezin Yöntemi

Konu ile ilgili başlıca Arap dili ve belâgatı kitaplarından kısa ve öz temel bilgiler derlenerek istifhâm-ı inkârînin ne anlama geldiği, hangi manaları içerdiği ve kısımlarının ne olduğu araştırılmıştır. Ardından Kur'an-ı Kerim'de istifhâm-ı inkârî üslûbunun yer aldığı ayetler tespit edilip bunların Türkçe mealleri verilmiştir. Her surede kaç adet istifhâm olduğu ve bunların kaç tanesinin inkârî üslûbuyla geldiği bildirilmiştir. İstifham-ı inkârî bulunmayan sureler hakkında kısaca bilgilendirme yapılmıştır. Ayrıca bu ayetler hakkında öncelikle Zemahşeri (ö.538/ 1144), Ebüssuûd (ö.982 /1574), Âlûsî (ö. 1270/1854), Beyzâvî (ö.685/1286) ve İbn Âşûr 'un (ö.1393/1973) tefsirleri başta olmak üzere kadim mirasımız olan tefsirlerden istifade edilerek bunlarda yer alan başlıca görüşler ele alınmıştır. Bu tefsirler arasından seçtiğimiz ve kimi zaman bizim kanaatimizi ifade eden görüşlere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİ VE BELÂGATİNDE İSTİFHÂM-I İNKÂRÎ

1.1. Arap Dilinde İstifhâm-ı İnkârî (Soru Cümlesi)

Söylenilen sözü yeri ve durumuna göre manası en açık şekilde ifade etmeye Arap dilinde belâgat denir.¹ Bir ilim dalı olan belâgat hakkında bilgi sahibi olmak için tarifini, konusunu ve gayesini bilmek gerekir. Belâgat, sözlükte varma ve hedefe ulaşmak manasını ifade eder. Öğrenci hedefine ulaştı. (بَلَغَ الطَّالِبُ هَدَفَهُ) ve Konvoy okula ulaştı. (بَلَغَ الرِّكْبُ الْمَدْرَسَةَ) cümlelerinde beleğa (بَلَغَ) fiili vardır ve ulaştı manalarında kullanılmıştır. Bir terim olarak ise; söylenilecek sözü doğru bir biçimde (kural ve kaidelere uyarak) ve durum ve konuma (muktezâ-ı hâle) uygun şekilde aktarmaktır.²

Belâgatın konusu; söylenilen sözler (cümleler) olup, belâgatın gayesi; sözü en etkili bir biçimde kullanmayı sağlamak ve sözün tesirini insanların zihinlerine ulaştırmaktır.

Belâgat ilmi, üç ilim dalından meydana gelir. Bunlar Meâni İlmi, Beyân İlmi ve Bedî' İlmidir.

Meâni ilmi; vaziyete ve konumuna (muktezâ-ı hâle) uygun şekilde söylenen sözlerin durumu kendisi vasıtasıyla bilinen ilimdir. Durumun değişmesiyle sözün şekilleri de değişmektedir.³

Beyân ilmi; ifade edilecek mananın farklı söz ve üslûplarını bildiren ilimdir.

Bedî' ilmi; muktezâ-ı hâle (yerine ve konumuna) uygun sözlerin lafız bakımından kusursuz, mana yönünden makul ve aynı zamanda bir ahenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen bir ilimdir.⁴

Konumuna uygun şekilde söylenen sözlerin durumunu açıklayan bir ilim olan Meani İlminin temelini cümleler teşkil eder. Bu cümleler ikiye ayrılır: İhbârî (bildirme) ve inşâî (dilek). Doğru ya da yanlış diyebileceğimiz cümlelere ihbârî cümle; (فَهَمَّ أَحْمَدُ الْمَسْأَلَةَ) “Ahmet konuyu anladı.” misalinde olduğu gibi, doğru ve yanlış diye hüküm verilmesi mümkün olmayan cümlelere de inşâî cümleler denir. (أُطْلِبُ مِنَ اللَّهِ) “Allah'tan iste!” örneğinde olduğu gibi. İnşâî cümleler, talebi ve gayr-ı talebi olarak ikiye ayrılır.

Talebi Cümle; istek anında bulunmayıp bir şeyin oluşmasını gerektiren cümleler inşâî cümlelerdir. Bu ise, emir, nehy, istifhâm, nida ve temenni ifade eden cümlelerden teşekkül eder. Talebi olmayan cümle; bir isteğe (dileğe) delalet etmeyen inşâî cümlelerdir. Bu tür

¹ et-Taftazânî, Sa'duddin Mes'ud b. Abdillâh, *Muhtasarü'l-Me'ânî*, Şifa Yayınları, İstanbul 2017, s. 41.

² El-Kazvînî, Celâluddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Kâdî'l-Kudât Sa'diddin Ebi Muhammed Abdurrahman, (el-Hatîbu'l-Kazvînî), *el-İdâh fî Ulumi'l-Belâğa*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2003, s. 3.

³ İn'âm Fevval Akkavi, *el-Mu'cemü'l-mufasssal fî ulumi'l-belâğa*, Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1417(1996), s. 607.

⁴ Bolelli, *Belâgat*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2013, s.405.

inşâî cümlelerin birçok üslûbu vardır. Taaccüb, övme, yerme, yemin, “reca fiilleri” ve akitlerde (sözleşmelerde) kullanılan ifadeler bu üslûpların bazılarıdır.⁵

İstifhâm (Soru Cümlesi): Sözlükte; fehime (فهم) fiilinden türetilmiş olup bilmediği bir şeyi öğrenmeyi talep etmek manasındadır.⁶ Bir terim olarak; inşâî cümlelerin talebi kısmından olup, bilmediği veya anlamadığı bir bilgiyi elde etmek maksadıyla bazı edatlarla (أَلْهَلْ - مِنْ -) oluşturulan cümleye denir. İstifhâm (Soru cümlesi), anlam yönünden çok zengin ve etkili anlatım türlerinden birisidir. Asıl gayesi bilinmeyeni öğrenmektir. Kişinin bir şey hakkında bilgi öğrenmeyi istemesidir. Fakat istifhâm çoğunlukla bir bilgiyi öğrenme maksadından çıkarak muhataba durumun ve zeminin gerektirdiği farklı manaları ifade etmek için kullanılır. Bu kullanılış şekline mecâzî kullanım denilmekte olup konuşmanın gerektiği durum ve konumdan (siyak-sibak) anlaşılır. Bu durumda bir bilgi edinmek gibi bir gaye için kullanılmamış, aslî manasından çıkıp mecâzî manada kullanılmış olur.

Mecazen kullanılan bu manalar kelamı zenginleştirerek muhatabın düşünmesini ve etkilenme olanağının arttırılmasını sağlar. İstifham cümlelerinin asıl manasından çıkarak mecâzî olarak ifade ettiği başlıca manalar şunlardır; İnkâr (kabul etmeme, hoş karşılamama), takrir (ikrar ettirme), tekzib (yalanlama), nefy (olumsuzluk), tesviye (eşitlik), olasılık, emir verme, teşvik etme, ta’zim (yüceltme), beğenme, övme, taaccüb (şaşma), ta’cib (hayret ettirme), bilinmezlik, özür dileme, yakınma, üzüntü, güçsüzlük, küçümseme, istib’ad (uzak görme), temenni, kendini küçük görme, kızma, tevbih (kınama), azarlama, istihza (alay etme), tenbih (uyarma) vb.⁷

İstifhâm-i İnkârî: İstifhamın hakiki manasından çıkarak ifade ettiği manaların en çok kullanılanlarından.⁸ Bu istifhâmda konu edinilen (soru şeklinde getirilen şeyin) kanunen veya insanlar katında hoş görülme, kabul edilmeyen bir şey olduğunu ifade söz konusudur. Mesela, sebepsiz yere aracını yolda durduran kişiye; “ Başkasının yoldan geçmesine engel mi oluyorsun” "أَتَعَوُّ غَيْرَكَ عَنِ السَّيْرِ فِي الطَّرِيقِ" ve Ramazan ayında yemek yiyen veya sigara içen kişiye;” Ramazan ayında yiyor musun?” Veya “Ramazan ayında sigara mı içiyorsun?” " أَتَأْكُلُ أَوْ تَشْرَبُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ" şeklinde soru sorulduğunda bu sorularla muhatapların yaptıkları kötü işlerin kabul edilmediği ve kınandığı kastedilir.⁹

İstifham-ı İnkârî başlıca iki kısma ayrılır.

a-Tevbih (kınama) manasında olan **b-** Tekzib (yalanlama) manasında olan

Bunların dışında inkârî manaya tabi olarak gelen manalarda bulunmaktadır.

⁵ Bolelli, *a.g.e.*, s. 183

⁶ İnam Fevval Akkavi, *a.g.e.*, s. 122, Dr.Emil Bedi’ Yakup, *Mevsuatu’l-ulumu’l-lugati’l-arabiyye*, Darü’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut 2006, 1/54

⁷ Es-Sekaki, *Miftahu’l-ulum*, s. 313-315, et-Teftazani, *Muhtasaru’l-me’ani* s. 207; İnam Fevval Akkavi, *el-Mu’cemü’l-mufasssal fi ulumi’l-belâga*, Darü’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut 1417(1996), s.122-124

⁸ Abdulkadir Hüseyin, *Fennu’l-Belağa*, Alemu’l-Kutub, Beyrut 1989, s. 138.

⁹ Atik, Abdulaziz, *İlmu’l-Meâni*, Dâru’n-Nahdati’l-Arabiyye, Beyrût, 2009, s. 103.

Taaccüb (hayret etme), ta'cib (şaşırtma), takri' (azarlama), istihza (alay etme), istib'ad (aklen uzak görme) vb. bu manalardan en çok kullanılanlarıdır.

1.1.1.Arap Dilinde İstifhâm (Soru) Edatları

Arap Dilinde istifhâm cümlesi oluşturmak için bazı edatlar kullanılır. İstifham için kullanılan lafızları şöyle sıralayabiliriz: أَيْ - كَمْ - أَنْتَ - مَتَى - أَيْنَ - أَيْآنَ - كَيْفَ - مَآ - مَنْ - هَلْ - أَ. Bu istifhâm edatları içerisinde أَ ile هَلْ harf, diğerleri (أَيْ - كَمْ - أَنْتَ - كَيْفَ - أَيْآنَ - مَتَى - أَيْنَ - أَيْآنَ - كَيْفَ - مَآ - مَنْ - هَلْ - أَ) isim kabul edilmektedir. Ayrıca أَيْ kelimesi mu‘rab (lafzı irabı kabullenen) bir edat olup, izafetli bir şekilde kullanılmakta ve lafzen iraplanmaktadır. Diğer edatlar ise mebni (lafzı irabı kabullenmeyen) olarak mahallen iraplanmaktadır.¹⁰

Her istifhâm edatının kendine özgü bir manası bulunmakta ve bu ifade ettiği manaya göre soru cümlesi oluşturulmaktadır. Bu manaları 3 ana başlıkta toplayabiliriz.

- a- Kendisiyle bazen tasavvur (Bir şeyi öğrenmek için soru yöneltmek) ve bazen de tasdik (hükmün sabit olup olmadığını tespit etmek) ifade edilir. Bu edat (اِ) hemzedir.
- b- Kendisiyle sadece tasdik ifade edilir. Bu da (هَلْ) hel edatıdır.
- c- Kendisiyle sadece tasavvur kastedilir. Bunlar da diğer istifhâm edatlarıdır.¹¹

Bu istifhâm edatları arasında inkârî manada en çok kullanılan hemze (İ) edatıdır. İnkârî üslûpla gelen istifhamların yarısından çoğu hemze ile gelmektedir.¹²

1.2.Türk Dilinde İstifhâm (Soru Cümlesi)

Her dilde olduğu gibi Türk dilinde de soru cümlesi bulunmaktadır. İçinde soru anlamı olan; bir konu hakkında bilgi edinmek, şüpheleri gidermek ve düşünceleri onaylatmak için oluşturulan cümlelere soru cümlesi (istifhâm) denir.

Soru cümlesi; cümlenin öğelerini bulmaya yönelik ne, nasıl, kimi, ne zaman, nasıl, nereye gibi tüm soru kelimeleriyle yapılır. Örneğin;

Arkamdakinin ne olduğunu kim söyleyecek? (Özne), Halası çocuğa ne getirmiş? (nesne), Yarın kimi göreceksiniz? (nesne), Adana'ya ne zaman yerleştiniz? (Zarf tümleci), Burayı nasıl buldunuz? (Zarf tümleci), Daha sonra nereye gidecek? (Dolaylı tümleş) cümlelerinde olduğu gibi.

Cümlelerde soru anlamının oluşturulması soru sıfatları, soru zarfları, soru zamirleri, soru edatları, soru eki ve tonlama yoluyla sağlanır.¹³

Soru cümlesi nasıl, hangi, kaç kelimeleri gibi soru sıfatlarıyla oluşur. Örneğin;

Nasıl kaleminden hoşlanırsın? Kaç ay sonra geleceksin? Eve giderken hangi trene bineceğiz? Kaçınıcı sınıfta okuyor? Hangi gün geleceğini söyledi mi? Kaçar kişilik gruplar hâlinde

¹⁰ Galâyîni, eş-Şeyh Mustafâ, *Câmi'u'd-durûsi'l-'arabiyye*, Kâhire 2005, s.111-116; Dr.Emil Bedi' Yakup, *a.q.e*, s 1/334.

¹¹ el-Merâgî, Ahmet Mustafa, *Ulumu'l- Belâga*, Dar'ul-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1993, s. 63.

¹² Abdulkadir Hüseyin, a.g.e., s. 138.

¹³ Hikmet Dizdaroğlu, *Tümce Bilgisi*, Türk Dili Kurumu Yay., Ankara, 1976, s. 296-297.

gideceğiz? Kaçta kaç hisse istersin? Ne zaman geleceksin? Ne iş yapıyordunuz? cümlelerinde olduğu gibi.

Soru cümlesi neden, nasıl gibi soru zarflarıyla oluşur.

Örnek olarak; Neden coşkun suların sesi gittikçe dindi? Bin bir başlı kartalı nasıl taşır kanarya? Bu kış sabahının donuk ince rengini nasıl anlatabilirsin? Daha ne kadar bekleyeceksiniz? cümleleri gibi.

Soru cümlesi ne, kim, neyin, kimin, kim, neyi gibi soru zamirleriyle oluşur.

Örnek olarak; Yanında ne getirdin? Bunları ona kim anlattı? Hangisi bizimle geldi? Soruların kaçısı cevaplandı? Buraya nereden geldiniz? Nereden gelip nereye gidiyoruz? Burada kimi bekliyorsun? Bu kapı neden yapılmış? (tahtadan), Kimin yanında bozuk para var? Bu da neyin nesi? Bizim neyimiz eksik? Nereden buldun bunu? Kim attı bu eşyaları? Çocuklarını alıp buraya gelsen de neyle geçineceğiz biz ikimiz? gibi.

Soru cümlesi “mi” soru ekiyle oluşturulabilir ve bu durumda sadece yüklem değil, diğer öğelerin ve unsurların da sorusunu hazırlar.

Örneğin; Son sözünüz bu mu babacığım? Alt mı üst mü? Hiç mi anlatacak bir şeyin yok? Arabamı bana zorla mı sattıracaksınız? Acaba yanlış mı aklımda kaldı? cümlelerindeki gibi.

Soru cümlesi tonlama yoluyla oluşturulabilir.

Örnek olarak; Bu kafalarla ekonomi? Bu kafalarla kalkınma? (Bu gibi örneklerde söz söylenirken tonlama önem arz etmektedir.)

Soru cümlesi, diğer dillerde olduğu gibi Türkçede de bilgi edinmek dışında değişik anlamlarda kullanılabilir.

Örnek olarak; Beni biraz dinler misin? (istek, rica) Buradaki asıl kastedilen “Beni dinle” olup dinleyip dinlememesi hakkında bilgi öğrenmek değildir.

Sessiz olabilir miyiz? (uyarı) Burada kastedilen “Sessiz olun” olup uyarı manasındadır.

Bu yemek yenir mi? (beğenmeme) Bu cümlede de yemeğin beğenilmediği kastedilmiştir.

Bu sözleri ben mi söylemişim? (inkâr, kabullenmeme) Burada sözleri söyleyenin kendisi olmadığı kastedilerek sözü söylediğini inkâr (kabullenmeme) söz konusudur. Burada inkârî üslûp kullanılmıştır.

Soru cümlesi, her zaman cevap almaya yönelik değildir. Bazen cevap sorunun içinde de olabilir.

Örnek: Onun ne kadar zorluğa katlandığını bilmez miyim? (Bilirim), Anlattıklarınıza inanmaz olur muyum? (İnanırım), Sen çağırırsın da o gelmez mi? (Gelir), Mazisi yıkık milletin atisi olur mu? (Olmaz), İnsanları kendine inandırmak kolay mı? (Kolay değil), Bu kadar büyük evi almaya para mı yeter? (Yetmez), O küçük çocuk bu ağır işler yaptırılır mı? (Yaptırılmaz), Beyazdan daha güzel renk olur mu? (Olmaz) örneklerinde olduğu gibi.

Arap dilinde olduğu gibi Türk dilinde de soru ile kastedilen, bir şey hakkında bilgi edinmek ve sorulan şeyi öğrenmek istemektir. Fakat soru cümlesi mecâzî yolla bilgi edinmek dışında birçok mana ve maksatlar için kullanılmaktadır. Bu gayeler Arap diliyle benzerlik arz etmektedir.

Yine Arap dilinde olduğu gibi Türkçede de soru cümleinin bir ögesine yöneliktir. Fakat soru edatı, Arap dilinde söz konusu ögeden önce gelirken, Türk dilinde bu ögeden sonra gelir. Mesela, Ahmet mi geldi? Ahmet geldi mi? Soru cümleleri arasında fark vardır. Birinci cümlede gelenin Ahmet mi, başkası mı olduğu sorulurken yani mes'ul-u anı (sorulan şey/kişi), gelmek fiilidir. Bu nedenle de "mi" edatı ondan sonra gelmiştir.

Buna göre, soru edatının soru cümlesindeki ögelerle ilişkisini şöyle sıralayabiliriz:

- 1.Yüklemle ilgili soru: Bahçelerde hâlâ güller açar mı?
2. Özneye ilgili soru: Hangi çılgın, bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
3. Nesneye ilgili soru: Sahiden rengini mi atıyor?
4. Dolaylı tümleçle ilgili soru: Beni göz göre göre belaya mı sokacaksınız?
5. Zarf tümleciyle ilgili soru: Doğru mu söylüyorsun? Geri mi döndüler geçmiş zamanlar?
6. Edat tümceleriyle ilgili soru: Ziyaret için mi gideceksiniz? Nereye kadar varmışlar? Savaşların önemi neyle ölçülür?

Sorular, sayıları ve kuruluşları bakımından, aynı özellikte değildir. Kimi cümlelerde tek soru bulunur ve bu soru tek sözcükten oluşur. Kimi cümlelerde iki soru ögesi bir aradadır. Kimi soru cümlelerinde de yanıtlanması gereken birden çok soru vardır.

Sayıları ve kuruluşları bakımından sorular üç türdür:

- 1.Yalın soru: Soru edatından ya da tek sözcükten oluşan ve tek yanıtla karşılanan soru türüdür. Eğitim birliği nerede? gibi.
- 2.Karma soru: İki soru ögesinin bir arada kullanılmasından ya da değişik nitelikten iki, kimi zaman da daha çok sözcükten oluşan ve tek yanıt isteyen soru türüdür. Ne cesaretle gider değil mi? gibi.
- 3.Zincirleme soru: Sayısı birden fazla olan ve her biri ayrı yanıt isteyen soru türüdür. Nerden ve ne zaman çıktı bu iş? gibi.¹⁴

¹⁴ Hikmet Dizdaroğlu, a.g.e., s. 299.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE İSTİFHÂM-I İNKÂRÎ ÜSLÛBUNUN İFADE ETTİĞİ MANALAR

2.1.Kur'an-ı Kerim'de İstifhâm Üslûbu

Üslûp sözlükte, yöntem ve sözü güzel ifade etmek demektir.¹⁵ Yerine ve gerektirdiği duruma uygun bir tarzda yapılan değişik konuşma şekillerine veya yazı ile ifade edilen manalara üslûp denir.¹⁶Bu üslûpların pek çok çeşidi vardır. Bunların en önemli ve en çok etkili olanlarından biri de istifhâm (soru) üslûbudur.

İstifhâm (Soru) Üslûbu: Bir şeyi sorarak öğrenmeyi sağlayan üslûba denir. İstifhamın asıl kastedilen manası; bilmediği, öğrenmek istediği bir şey hakkında bilgi elde etmektir. Fakat soru sormaktan her zaman bir şeyi öğrenmek ve bilgi sahibi olmak kastedilmez. Bazı zamanlarda kişi cevabını bildiği bir konuyu başka maksatlar (inkâr, takrir, tenbih, küçük görme, şaşırma, nefy v.b.) arzulayarak sözü soru şekline sokarak söyler. Bu şekilde maksadı bir şey öğrenmeyi talep olmayıp mecazen başka manalar ifade eden üslûba da istifhâm (soru sorma) üslûbu denir. Kişi ifadeyi soru şeklinde düzenlemekte olup karşısındakinden cevap beklemez. Sözü daha etkili kılmak, muhatapın dikkatini, işlediği konuya daha iyi çekebilmek için bu yola başvurur.¹⁷ Bu üslûp, belâgat üslûpları için, bir zirveden söz edilecekse en büyük bir konumu işgal eder. Çünkü istifhâm üslûbu, söz üslûplarında en fazla mana sahibi olan, en geniş şekilde kullanılan, infiallere (tepki) en çok sebep olan bir üslûptur. Bundan dolayı istifhâm üslûpları teessür ve tesirin istendiği, aklın yumuşatılma ve ikna edilmesi için harekete geçirildiği yerlerde ardarda gelir.¹⁸

Kur'an, indiriliş gayelerini geçekleştirmek için birçok üslup kullanmıştır. Bu üsluplardan biri de istifhâm üslûbudur. Kur'an'da sual (سؤال) kökünden türemiş 130 kadar lafız geçer. Bu, Kur'an'da sormanın ve soruşturmanın her şekliyle bir öğrenme ve öğretme, bir yetiştirme ve yetiştirme metodu olarak kullanıldığını gösterir.¹⁹

Kur'an, yanlış inanç ve yolda bulunan muarızlarını bulundukları durumları hakkında onları şüpheye düşürmek için birçok soru yöneltmiştir. Onlara doğrudan sorular sorduğu gibi, geçmiş peygamberlerin kıssalarında da benzer sorular yönlendirmek suretiyle muarızlarını, münakaşa yapan iki taraf karşısında seyirci durumunda bırakarak kendi durumlarını kendilerine seyrettirmiştir.²⁰ İşte bu durum hiçbir beşerin sözünde bulunamayan bir yöntemin tezahürüdür.

¹⁵ Adil Bor, *Kur'an Belâgatında Hitap ve Muhatap İlişkisi*, Rağbet Yayınları, 2017, s. 59.

¹⁶ Bolelli, a.g.e., s. 28.

¹⁷ İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, MEB. Yay., İstanbul, 1992, s. 75.

¹⁸ Abdulkadir Hüseyin, a.g.e., s. 145.

¹⁹ Sahip AKTAŞ, *Kur'an'da İstifham Üslûbu*, Yüksek Lisans Tezi, 2006 s. 17.

²⁰ Muhammed Çelik, *Kur'an'ın İkna Hususiyeti*, Çağlayan Yay., İzmir, 1996, s. 259-261.

İstifhâm üslûbunun bu kadar etkili olduğunun bir delili de Kur'an'da bulunan 6236 ayetin 1260'ında çeşitli manalarda olan istifhâm üslûbunun gelmesidir.²¹ Biz bunu Kur'an'ın ayetlerinin tamamı ile karşılaştırdığımızda bu üslûbun ne kadar çok kullanıldığını görmekteyiz. Kur'an'da istifhâm üslûbunun gelmesindeki bu çokluk, bu üslûbun istenilen manayı ifade etmedeki gücüne, yaptığı tesirin derecesine ve onu gerektiren nedenlerin çokluğuna delalet eder.

İstifhâmın hakiki manasından ayrılıp mecazi manada kullanıldığında birçok mana ifade etmekte olduğu belirtmiştik. İstifhâmın mecazen kullanıldığı manalarından olan "İstifham-ı İnkârî (İstememek, kabullenmemek, hoş görmemek, yadırgamak) Üslûbu" Kur'an'da en çok karşılaştığımız iki istifhâm üslûbundan biridir. Diğeri ise istifhâm-ı takrîrî (kabul ettirme, ikrar ettirme) üslûbudur.²²

2.2. Kur'an-ı Kerim'de İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu

İnkâr, sözlük manası olarak; kabul etmeme, hoş karşılamama, yadırgama manalarına gelmektedir. Bir belâgat terimi olarak, istifhâmın aslî manasından çıkarak aldığı mecazî manalardan birisidir. İstifham bu manayı alınca sorulan şeyin örfe veya hukuken kabul edilmeyen, hoş görülmeeyen bir şey olduğunu ifade eder. Örneğin, sebepsiz yere yolu kesip engelleyen kişiye: "İnsanların yoldan geçmesini mi engelliyorsun?" sorusu yöneltilirken, onun yaptığı işin, münker (kabul edilmeyen, hoş görülmeeyen) bir iş olduğu belirtilmek istenmektedir.²³ Burada ifade edilen mana kişinin yolu engelleyip engellemediğini bilgisini öğrenmek değildir. Yolu engelleme işinin kabul edilmeyen, hoş karşılanmayan bir durum olduğunu bildirmek içindir.

Örnek:

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ أَمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (١٩)

*"Hacılara su dağıtma ve Mescid-i Harâm'ın imar ve bakım işini (üstlenen kimseyi), Allah'a ve âhiret gününe inanıp Allah yolunda cihad eden kimseyle bir mi tutuyorsunuz? Bunlar Allah katında bir değildirler. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez."*²⁴

Bu ayette hacılara su dağıtma ve mescidi imar etme işinin, inanan ve Allah yolunda cihad eden kişinin durumu gibi görülmesi kabul edilmemektedir. Bu iki işin bir tutulması reddedilmekte ve muhatabın zihninde yer eden eşit kabul etme fikri kaldırılmak istenmektedir. Burada müminin özellikle imanı ile yüceldiğine işaret söz konusudur.

Biz burada istifhâm-ı her ne kadar inkâr sözcüğüyle tefsir etsek de esas mana, muhatabı uyarmak suretiyle kendi nefesine dönüp utanmasını, ürpermesini ve cevap verememesini ve bu yaptığından dönmesini sağlamaktır.²⁵ Çünkü muhatap: Ya yapamayacağı bir fiili

²¹ Abdulazim İbrahim Mut'ini, *et-Tefsir 'ul-Belagi li'l-İstifham fi'l-Kur'an el-Hakim*, Kahire, 2011, s. 6.

²² Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s. 5.

²³ Atîk, a.g.e., s. 99.

²⁴ Tevbe, 9/19.

²⁵ Râzî, *Nihayetu'l-İcaz fi Dirayeti'l-İcaz*, (Thk. Bekrî Şeyh Emin), Daru'l-İlmi li'l-Melayîn, Beyrut, 1985, s.303; Merağî, *Ulumu'l-Belağa*, s. 69.

yapabileceğini iddia etmiştir. Şayet bu iddiasını sürdürürse ona; “yapabilir misin? Haydi, yapsana!” denilir. Bu sıkıştırma karşısında o, bu iddia ettiği fiili yapamayacağından cevap veremeyip mahcup olacaktır. Ya da o, doğru olmayan bir fiili yapmaya niyetlenmiştir. Bundan dolayı inkâr ifade eden istifhâm üslûbuyla o fiile karşı uyarılır. O da farkına varıp hatasını anlar ve o fiili yapma niyetinden vazgeçebilir. Veya muhatap, benzeri mevcut olmayan bir şeyin varlığını olanaklı görüp bunda ısrar etmiştir. Bunun için, istifhâmı inkârî üslûbu ile kınanır, yaptığıнын veya iddia ettiğinin yanlış olduğu kendisine bildirilmiş olur.²⁶ Buradan hareketle inkâr ifade eden istifhâmın çeşitli kısımlara ayrıldığını görüyoruz.²⁷

2.3 İstifhâm-ı İnkârî Üslûbunun Kısımları:

a) Tevbîh (تَوْبِيح) : Kaynaklarda bu istifhâma hakiki inkâr adı da verilmektedir.²⁸ Tevbih ya geçmişte meydana gelmiş bir fiili kınama şeklinde olur ve ما كان ينبغي أن يكون ذلك (الأمر الذي كان ينبغي أن يكون ذلك) manasını alır.²⁹

Örnekler:

أَلَا تَتَّبِعُنِي أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي (٩٣)

"Neden bana uymadın, buyruğuma karşı mı geldin?"³⁰

Ayette geçen “Emrime karşı mı geldin?” sorusu, “Karşı gelmemeliydin” manasını alır. Burada Hz. Musa kardeşi Hz. Harun’u yapmış olduğu bu fiilden dolayı (asi olmak) kınayarak bu istifhâmı yöneltmiştir.

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ ۖ قُلْ أَفَاتُخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ ۚ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهُ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ ۚ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (١٦)

“De ki: “Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?” “Allah’tır” de. De ki: “O’nu bırakıp da kendilerine (bile) bir faydası ve zararı olmayan dostlar (mabutlar) mı edindiniz?” De ki: “Kör ile gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu? Yoksa Allah’a, O’nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma ile Allah’ın yaratması onlara göre birbirine mi benzedi?” De ki: “Her şeyin yaratıcısı Allah’tır. O, birdir, mutlak hâkimiyet sahibidir.”³¹

Bu ayette muhataplar, Allah’ın, yerin ve göğün Rabbi olduğunu bildikleri halde O’ndan başka dostlar (mabutlar) edinmeleri kınanmıştır. Yaptıkları bu kötü hareket kabul edilmemiştir. Bu iki ayette kınanan fiiller önceden meydana gelmiştir.

Veya tevbih, şu anda meydana gelen ya da istikbalde (gelecekte) meydana gelebileceği düşünülen bir şeyi kınama şeklinde olur ve لا ينبغي أن يكون هذا الأمر (Bu şey olmamalı) manasını alır.

²⁶ Râzî, a.g.e, s.303; Merağî, *Ulumu'l-Belağâ.*, s. 69.

²⁷ Sahip AKTAŞ, a.g.e., s.17.

²⁸ Atik, a.g.e., s. 102.

²⁹ Merağî, a.g.e., s. 69.

³⁰ Tâhâ, 20/93

³¹ Rad, 13/16

Örnekler:

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (٤٤)

“Siz Kitabı okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?”³²

وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَ بِهِنَّ أَنْ أَتَيْنَآهُنَّ بِهِنَّ وَأَنْتُمْ مُبِينٌ (٢٠)

“Bir eşin yerine başka bir eş almak istediğiniz takdirde, onlardan birine (evvelki eşinize) kantarlarca mal vermiş olsanız dahi verdiğinizden hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek verdiğiniz alacak mısınız?”³³

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (٤٠)

“De ki: “Düşündünüz mü kendinizi hiç? Size Allah'ın azabı gelse, ya da o (Duruşma) sa'at(i) gelse, Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız? Doğru (sözlü) iseniz (söyleyin).”³⁴

Bu ayetlerde bulunan istifhâmlar vasıtasıyla muhataplar yapmaya niyetlendikleri işlerden dolayı kınanmaktadır ve bu fiilleri yerine getirmemeleri gerektiği ifade edilmektedir. Bu fiiller daha önce meydana gelmemiştir.

İstifham ifade eden bazı ayetlerde soruyu soran kişi, görünüşte fiili kendisi için inkâr ederek onu yapmayacağını, yapamayacağını ve bu hakaretinin kötü görülen bir iş olduğunu söylemektedir. Fakat gerçekte, o fiili başkaları için inkâr ederek onların o fiili yapmamasını talep etmektedir. Böylece soru soran, karşısındakine nasihat verirken, onlara istenmeyen bir fiili nispet etmek suretiyle kızgınlıklarını kazanmamak ve onlara karşı yumuşak davranmak için soruyu doğrudan yöneltmemiştir. Bu üslûp vasıtasıyla muhatabın yanlışından dönmesi istenmiş olmaktadır.³⁵

Örnekler:

أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (١١٤)

“Allah, size Kitabı açıklanmış olarak indirmişken, O'ndan başka bir hakem mi arayayım? Kendilerine Kitap verdiklerimiz, O (Kur'a)nın, gerçekten Rabbin tarafından indirilmiş olduğunu bilirler, hiç kuşkulananlardan olma.”³⁶

“Size indirmişken” ifadesindeki hitaptan anlaşılmaktadır ki maksat: “Allah'ın dışında bir hakem mi arıyorsunuz?” şeklindedir. Aslında kabul edilmeyen bu fiil kendisinden değil de muhataplardan sadır olmuştur.

وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٢٢)

“Ben niçin beni yaratana kulluk etmeyeyim? Siz de hep O'na döndürüleceksiniz.”³⁷

³² Bakara, 2/44

³³ Nisa, 4/20.

³⁴ Enam, 6/40

³⁵ Abdulkadir Hüseyin, a.g.e., s. 138.

³⁶ En'am, 6/114.

³⁷ Yasin, 36/22.

Bu ayetteki maksadın: “Sizleri yaratana ne diye kulluk etmiyorsunuz?” olduğu, “Siz de hep ona döndürüleceksiniz” ifadesinden anlaşılmaktadır.

Anlaşıldığı üzere bu ayetlerde soruyu sorun kişi, aslında kendisinin değil muhatapların o fiili yapmalarını kınayarak kabul etmediğini ifade etmekte ve bu üslûbu bir irşad (doğruya iletme) vasıtası olarak kullanılması söz konusu olmaktadır.

b) Tekzîb (تكذيب) : Kaynaklarda bu istifhâma iptali inkâr ismi de verilmektedir.³⁸ Tekzîb ya mazide bir şeyin meydana gelmiş olduğunu sarahaten iddia edeni³⁹ veya muhatabı bunu iddia etmiş kişi konumuna koymak suretiyle muhatabı yalanlamak suretiyle kendini gösterir ve "لم يكن" anlamıdır.

Örnekler:

أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُم بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا (٤٠)

“(Ey müşrikler!) Rabbiniz, erkek çocukları sizin için ayırdı da, kendisi meleklerden kız çocuklar mı edindi! Gerçekten siz, (vebali) çok büyük bir söz söylüyorsunuz.”⁴⁰

Müşrikler, meleklerin Allah'ın kızları olduğuna kabullenerek bunu ısrarlı bir şekilde iddia ediyorlardı. Bu ayetteki istifhâm ile Allah (c.c.) onları yalanlamaktadır: “Allah erkek çocukları size, kız çocukları ise kendine mi seçti?” ayetiyle çocuk edinmekten yüce olan Allah’a bu iddia edilen şeyin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Burada müşrikleri yalanlama söz konusudur.

أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا تَعْمَلُونَ (٦٠)

“Yahut gökleri ve yeri yaratan ve size gökten yağmur indirip, onunla, ağaçlarını sizin yetiştiremeyeceğiniz gönül alıcı güzel bahçeler meydana getiren mi? Allah ile birlikte başka ilâh mı var!? Hayır, onlar (Allah’a) eş tutan bir kavimdir?”⁴¹

Ayette Allah (c.c.) dışında ilahların olduğunu düşünenler yalanlanarak bu iddiaları inkâr edilmektedir.

أَفَسِحْرٌ هَذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ (١٥)

“(Nasıl) Şimdi bu, büyü müymüş yoksa siz mi görmüyormuşsunuz?”⁴²

Kur’an’ın muhatapları (Müşrikler ve kâfirler), bu ayetlerde dile getirilen asılsız iddiaları çeşitli zaman ve zeminlerde açıkça dile getirmişlerdir. Bu nedenle söz konusu iddialar bu ve benzeri birçok ayette yalanlanarak inkâr edilmiştir.

وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَاثًا أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ (١٩)

“Rahman’ın kulları olan melekleri dişi saydılar. Onların yaratılışlarına mı şahit oldular ki (böyle hüküm veriyorlar)?”⁴³

³⁸ Atik, a.g.e., s. 103.

³⁹ Abdulkahir el-Curcanî, *Delailu'l-İ'caz*, Mektebetu Sa'dîddin, Dimeşk, 1987, s. 117.

⁴⁰ İsra, 17/40; Bkz. Saffat, 37/149; Saffat, 37/153.

⁴¹ Neml, 27/60.

⁴² Tûr, 52/15.

Bu ayette muhatapların iddiaları söylediklerinin aksi durumundadır. Müşrikler meleklerin yaratılışına bizzat şahit olup dışı olduklarını görenlerin inanması gibi kesin olarak inandıklarından, onların yaratılışına şahit olduk diyenlerin muamelesine tabi tutulup bu asılsız iddiaları tekzip manasındaki istifhâm-ı inkârî üslûbuyla reddedilmiştir.

Ya da tekzip şimdiki zamanda meydana gelen veya gelecekte meydana gelecek bir şeyi yalanlamak şeklinde olur ve لا يكون "olmaz, olmayacak" manasını alır.

Örnekler:

قَالَ يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَآتَانِي رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمْهَا وَأَنْتُمْ لَهَا

كَارِهُونَ (٢٨)

“(Nuh) dedi ki: Ey kavmim! Eğer ben Rabbim tarafından (bildirilen) açık bir delil üzerinde isem ve O bana kendi katından bir rahmet vermiş de bu size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz? Siz onu istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayacak mıyız?”⁴⁴

Nuh (as) kavmini tevhid inancına davet edince, onların yalanlamalarıyla karşılaşmıştır. Bunun üzerine onlara: “Peygamber olduğuna apaçık delalet eden delili kabullenmeye, istemediğiniz halde, sizi zorlayacak mıyız?” diye sorar. Burada fiilin meydana gelebilmesi, zorlamanın olabileceği inkâr edilmiştir: “Hayır sizi zorlamayız.” Kendisini tehlikeye atan kişiye الطريق غير الطريق "Yolun dışından mı gidiyorsun?" Bu vakitte mi gidiyorsun?" Veya أتغر بنفسك "Nefsine mağrur mu oluyorsun?" diye sorulduğunda, bu sorular nasıl istikbah (nahış bulma) manasını veriyorsa bu ayette de nahış bulma manası olabilir. Zorlama hoş olmayan bir şeydir. “Biz sizi hiç zorlar mıyız?” Fakat “biz bu zorlamayı yapacak mesabede değiliz (fâili inkâr), bizden başkası bunu yapabilir” şeklinde bir mana burada yoktur.

أَحْذَرُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْنَاهُ وَإِتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ (١٢)

“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyle çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”⁴⁵

Bu ayetteki istifhâmın mecazî manasında birkaç ihtimal vardır. Birinci ihtimal, inkârın tevbih manasında olmasıdır. Buna göre, müminler ölmüş kardeşlerinin etini yemekten hoşlandıkları için kınanmaktadırlar ve o eti yememeleri gerektiği ifade edilmektedir. Burada, “ölmüş kardeşlerinin etini yemek” ifadesi, “onların gıybetini yapmaktan” mecazdır. Ayrıca “iğrendiniz” cümlesi, “ondan iğreniniz” manasında manevî biremir olmaktadır. İkinci ihtimal, söz konusu istifhâmın tekzipte birlikte inkâr manasında olmasıdır. Bu ihtimale göre, müminlerin durumu kardeşinin etini yemekten hoşlanmak iddiasında bulunan kişilerin durumuna benzetilmiştir. “Kardeşinin etini yemek” fiili de

⁴³Zuhurf, 43/19.

⁴⁴Hud, 11/28.

⁴⁵Hucurât, 49/12

onlara istifhâm üslûbuyla nispet edilerek tekzip edilmiştir: “Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemeyi sever mi? Hayır sevmez.” Bu ihtimalde mecazî kullanım söz konusu değildir. “İşte bundan öğrendiniz” ifadesi de emir manasında olmayıp haber cümlesidir.

Üçüncü ihtimale göre, ayette geçen istifhâmın inkâr değil de, takrir manasında olmasıdır. Bu durumda müminlerden, kardeşinin etini yemeyi sevip sevmediklerini ikrar etmeleri istenmektedir. Bundan dolayı İmamı Mücahid (h.104/m.723) bu istifhâmın cevabının لا (Hayır) olduğunu söylemiştir. Müminlere, “Hayır” demelerinden başka bir cevabı ikrar etmeleri ve bunun dışında bir cevap vermeleri mümkün olmayan bir istifhâm yöneltildiğinden onlar, “Hayır” demiş gibidirler.

2.4. İstifhâm-ı İnkârî ile Vurgulanan Cümle Öğeleri:

İstifhâm geçen kelimelerde soru genellikle cümlenin bütünüyle ilgili olmayıp cümlenin öğelerine yönelik olur. Fakat bazen cümlenin bir öğesine ilişkin gelen istifhâm, cümlenin tamamında da etki edebilir. Buna göre, soru cümlenin hangi öğesiyle ilgiliyse, o öğe, istifhâm edatından hemen sonra gelmek suretiyle vurgulanmaktadır. Gerçekte inkâr edilen neyse ona vurgu yapılmış olur.⁴⁶ Bu vurgu genellikle beş öğede (fiil, manevî fâil, mefulü bih, mefulü leh ve car-mecrûr) kullanılır.

a. Fiil: Eğer soru edatı fiilden önce gelirse vurgu fiile yapılmaktadır.

Örnekler:

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرَزَرَأْتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (٧٤)

“Hani İbrahim, babası Ázer’e, “Sen putları ilâh mı ediniyorsun? Şüphesiz, ben seni de, kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum” demişti.”⁴⁷

قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْجُونَ (٩٥)

“(Elinizle) Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?”⁴⁸

Bu ayetlerde putların ilah edinilmesi ve yonttukları şeylere ibadet etmeleri (fiil) kınanıp hoş görülmemekte olup vurgu fiillere (تَعْبُدُونَ , تَنْجُونَ) yapılmaktadır.

أَفَأَصْفِيكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا (٤٠)

“(Ey müşrikler!) Rabbiniz, erkek çocukları sizin için ayırdı da, kendisi meleklerden kız çocuklar mı edindi! Gerçekten siz, (vebali) çok büyük bir söz söylüyorsunuz.”⁴⁹

Ayette أَصْفَى ve أَصْفَاكُمْ fiillerinde vurgu yapılarak inkâr söz konusudur. Bunlardan أَصْفَى soru edatından hemen sonra, vasıta olmaksızın; اتَّخَذَ fiili ise atıf harfî vasıtasıyla hemzeden sonra gelmiştir.

b. Manevî fâil: Cümlede istifhâm edatı manevî fâilden önce gelirse vurgu manevî fâile yapılmaktadır.

⁴⁶ Merâgî, a.g.e., s. 69

⁴⁷En'am, 6/74.

⁴⁸Saffat, 37/95.

⁴⁹İsra, 17/40.

Örnekler:

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ (٩٩)

"(Resûlüm!) Eğer Rabbin dileyseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?"⁵⁰

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ
بَعْضًا سَخِرِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ (٣٢)

"Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır."⁵¹

أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (٤٠)

"(Ey Muhammed,) Sen mi sağıra işittireceksin yahut körü ve apaçık sapıklıkta olanı yola ileteceksin?"⁵²

Bu üç ayette istifhâm edatından sonra mübtedâ gelmiştir. Bu mübtedâlar ve kendilerini takip eden fiillerin fâilleri, aynı kişilere delalet ettiklerinden, mübtedâlar mana bakımından o fiillerin fâili (manevî fâil) olmaktadır. Kendilerinden önce gelen istifhâm edatıyla söz konusu fiilleri onların (manevi fâillerin) gerçekleştirmiş olması inkâr edilmiştir. Dolayısıyla bu ayetlerdeki inkâr manası manevi fâillere vurgu yapılarak gelmiş olmaktadır.⁵³

أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ اللَّهُ آذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ

"De ki: Söyleyin bakalım! Allah'ın size rızık olarak indirdiği şeylerin bir kısmını haram ve bir kısmını helal yaptınız. Deki "Böyle yapmanızı Allah mı emretti, yoksa Allah adına yalan mı uyduruyorsunuz?"⁵⁴

Bu ayette, görünürde, soru "manevî fâile" yöneliktir. Buna göre, izni Allah'tan başkası vermiş de onlar iftira ederek onu Allah'a nispet etmişler gibi bir ifade olup bu inkâr edilmektedir. Fakat gerçekte, soru "fiile" yönelik olup iznin hiç kimse tarafından verilmediği kastedilmiştir.

Ancak ayetin lafzı, yaptıkları hatayı fark edip ürpermeleri için, izni Allah'tan (c.c.) başkası vermiş de muhataplar onu Allah'a (c.c.) nispet etmişler manasına da ihtimallidir. Bu ayetteki istifhâm üslûbunun bir benzerini, şu örnekte görüyoruz: Birisi, böyle bir sözü söyleyemeyeceğini bildiği bir kişiden, söz konusu sözü söylediğini sana aktarır. Sen de ona: ona: أَهْوَى قَالَ ذَلِكَ بِالْحَقِيقَةِ أَمْ أَنْتَ تَغْلُطُ "Bunu gerçekten o mu söyledi? Yoksa sen mi yanıyorsun?" diye soruyorsun. Bu soruyu sorarken, sözün herhangi bir kişi tarafından söylenmediğini biliyorsun ve görünürde inkârı fâile yöneltiyorsun. Bu sözü o

⁵⁰Yunus, 10/99.

⁵¹Zuhurf, 43/32.

⁵²Zuhurf, 43/40.

⁵³Atik, Abdulaziz, a.g.e., s. 103.

⁵⁴Yunus, 10/59.

söylememiştir, diyorsun. Fakat gerçekte inkâr edilen fiildir, sözün hiç kimse tarafından söylenmemiş olmasıdır. Bu üslûpta, fiilin reddedilmesi daha şiddetli bir şekilde ifade edilmiş olmaktadır.⁵⁵

c. Mef'ul: Eğer soru edatı mef'uldan önce gelirse mef'ul vurgulanmaktadır.

Örnekler:

قُلْ أَعِيزَ اللَّهُ اتَّخَذَ وَلِيًّا فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (١٤)

"De ki: Gökleri ve yeri yoktan var eden, yedirdiği halde yedirilmeyen Allah'tan başkasını mı dost edineceğim! De ki: Bana Müslüman olanların ilki olmam emredildi ve sakın müşriklerden olma! (denildi)."⁵⁶

Mef'ulun (عَيزَ اللَّهُ) takdimi ile şöyle bir mana olmuştur: Allah'tan başkası veli edinilecek konumda olur mu? Akıllı kişi kendiliğinden bunu yapmaya razı olur mu? Bundan daha büyük körlük ve cehalet olur mu? Bu manaya göre dost edinmek (fiil) inkâr edilmiyor, inkâr edilen, Allah'tan başkasının (mef'ul) dost edinilmesidir. Şayet ifade عَيزَ اللَّهُ şeklinde olsaydı, yani mef'ulun takdimi olmasaydı, böyle bir mana ifade edilmez ve o zaman inkâr sadece fiilde gerçekleşmiş olurdu.⁵⁷

فَقَالُوا أَبَشَرًا مِمَّنَّا وَاجِدًا نَتَّبِعُهُ إِنَّا إِذَا لَفِئَ ضَلَالٍ وَسُعُرٍ (٢٤)

"«Aramızdan bir beşere mi uyacağz? O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve çılgınlık etmiş oluruz» dediler."⁵⁸

Bu ayette de de aynı durum söz konusudur. Müşriklere göre, kendileri gibi beşer olan birisi, kendisine tabi olunacak, kendisine itaat edilebilecek, Allah tarafından gönderildiğine inanılabilecek biri olamaz. Onlar inançsızlıklarını bunun üzerine kurgulamışlardır. Nitekim onların bu hali, şu gelen ayetlerde, açık bir şekilde ifade edilmiştir.

قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِئَ اللَّهُ شَكُّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُخَرِّجَكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأَثُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ (١٠)

"Elçileri: "Gökleri ve yeri yarıp yaratan ALLAH'tan mı kuşkulaniyorsunuz? Günahlarınızı bağışlamak için sizi çağırıyor ve size belli bir süre tanıyor," dediler. Onlar da, "Siz, ancak bizim gibi insanlarsınız, atalarımızın tapmakta olduğu şeyden bizi çevirmek istiyorsunuz. Bize açık bir yetki belgesi getiriniz," dediler..."⁵⁹

فَقَالَ الْمَلَأُوا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَكًا مِمَّا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آيَاتِنَا الْأُولَى

⁵⁵ Curcanî, a.g.e., s. 141–142.

⁵⁶ En'am, 6/14.

⁵⁷ Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer el-Hüseyn b. el-Hasan b. Ali et-Teymî el-Bekrî, *Mefâtihi'l-Gayb (et-Tefsiru'l-Kebîr)*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1981, 12/178.

⁵⁸ Kamer, 54/24.

⁵⁹ İbrahim, 14/10.

"Bu da, sizin gibi bir insandan başka bir şey değildir. Size üstün gelmek istiyor. Eğer Allah (elçi göndermek)dileseydi, melekleri indirirdi."⁶⁰

نَمَانِيَّةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الصَّائِنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْرِ اثْنَيْنِ قُلْ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ نَبَوْنِي بِعِلْمٍ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (١٤٣)

"(Dişi ve erkek olarak) sekiz eş yarattı: Koyundan iki, keçiden iki... De ki: O, bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram etti? Eğer doğru iseniz bana ilimle söyleyin"⁶¹.

Bu ayette mef'ul (الذَّكَرَيْنِ) istifhâm edatından sonra gelmiştir. Bununla birlikte sanki haram kılma fiili meydana gelmiştir ve haram kılınan şey (mef'ul) soruluyor, onlara deniliyor ki: "Söyleyin bakalım haram dediğiniz hangisidir? Bu mu, şu mu, yoksa diğeri mi?" Hâlbuki kastedilen mana bu değildir. Belki, herhangi bir şeyin haram kılınmadığı ifade edilmek istenmektedir. Yani malum olanın tersine, inkâr edilen burada fiildir, meful değildir.

Bu ayetteki istifhâm üslûbunun bir benzerini şu örnekte görmekteyiz: Herhangi bir olayın meydana geldiğini iddia eden kişiye itiraz ederek şöyle bir soru yöneltiyorsun: "Bu ne zaman oldu? Geceleyin mi, yoksa gündüzün mü?" Bu soru ile bir olayın ya geceleyin veya gündüzün meydana gelmesi gerektiğini, bu iki vaktin hiçbirisinde bu olay ortaya çıkmadığına göre hiç vuku' bulmadığını söylüyorsun. Söz konusu ayette de haram edilenler, onların iddialarına göre, ya iki erkek ya iki dişi veya iki dişinin rahimlerinde bulunan yavrulardan birisidir. Hâlbuki Allah Teâlâ bunlardan hiçbirisini haram etmemiştir. Buna göre haram etme fiili vaki olmamıştır.

Sonuç olarak, bu ayetteki istifhâmın verdiği ve malum olanın tersi olan bu mana ile muhataplar zor durumda bırakılmak istenmiştir. Buna göre onlar bu soruya cevap vermeye çalışırken sıkışacaklar. Cevap veremeyince de yalanları ortaya çıkacak ve mahcup olmaları sağlanmış olacaktır.⁶²

d. Mefulun Leh: Cümlede istifhâm edatı mef'ulu lehten önce gelmişse vurgu mef'ulu lehe yapılmaktadır.

Örnekler:

أَنفُكَا إِلَهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ

"İlle de bir yalan bir iftira olsun diye mi Allah'tan başka mabud ediniyorsunuz?"⁶³

"افْكَا" kelimesi bir mef'ulü lehtir ve inkâr edilen olarak istifhâm edatından hemen sonra gelmiştir. Buna göre mana: "أَتُرِيدُونَ إِلَهَةً غَيْرَ اللَّهِ كَذِبًا" "İftira olsun diye mi Allah'ın dışında ilahlar ediniyorsunuz." olmaktadır.

Başka bir ihtimale göre söz konusu kelime hal de olabilir. Bu ihtimale göre ayetin manası: "أَتُرِيدُونَ إِلَهَةً دُونَ اللَّهِ أَفَكِينَ" "Allah'tan başka uydurma tanrıları, iftira ederek, istiyor musunuz?"

⁶⁰ Mü'minun, 23/24

⁶¹ En'am, 6/143.

⁶² Abdulkahîr el-Curcanî, a.g.e., s. 145.

⁶³ Saffat, 37/86.

Bu manayı nazarı itibar aldığımızda inkâr olunan şeyin “hal” yani şimdiki zamanda meydana gelenin olduğunu görmekteyiz.⁶⁴

e. Car ve mecrur: Eğer istifhâm edatı car ve mecrurdan önce gelmişse vurgu car ve mecrura yapılmıştır.

Örnekler:

قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ أَنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ

"De ki: Allah ile O'nun ayetleriyle ve O'nun Elçisi ile mi alay ediyorsunuz?"⁶⁵

Burada *أَبِاللَّهِ* ile *أَتَسْتَهْزِئُ* ifadeleri arasında fark vardır. Birisinde istihzâ fiili inkâr edilirken diğesinde Allah hakkındaki istihzâ inkâr edilmektedir. Yukarıdaki ayette carr ve mecrurun istifhâm edatından hemen sonra gelmesiyle şöyle bir mana olmuştur: “Farz edelim ki alay etmişsiniz. Fakat Allah hakkında nasıl istihzâ edersiniz?”⁶⁶

قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُخَرِّجَكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأَثَبُوا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ (١٠)

"Peygamberleri dedi ki: Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? Hâlbuki O, sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ve sizi muayyen bir vakte kadar yaşatmak için sizi (hak dine) çağırıyor. Onlar dediler ki: Siz de bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsiniz. Siz bizi atalarımızın tapmış olduğu şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize, apaçık bir delil getirin!"⁶⁷

İstifhâm edatının carr ve mecrurun başına gelmesi (أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ) inkâr edilen şeyde kesin olarak şüphe olmadığını göstermek içindir. Belki inkâr edilen şey, hiçbir zaman şüphe edilmemesi gereken ve şüphe edilmesi neredeyse düşünülemeyen bir konuda şüphenin meydana gelmesidir. Bu üslup ile Allah'ın şüpheden münezze oluğu belâgatli bir şekilde ifade edilmiş olmaktadır. Aynı zamanda bu üslûp ile Allah hakkında şüphe edenlerin akılsızlıkları tescil edilmiştir.⁶⁸

2.5. İnkâr Manasının Tekid Edilmesi:

İstifhâm-ı inkârî üslûbunun ifade ettiği manayı tekid etmek ve daha açık bir şekilde ifade etmek gayesiyle bazı unsurlar istifhâm edatına beraberlik edebilir. Bu durum çeşitli şekillerle meydana gelmektedir.

a. Kendisinden önce nidanın gelmesiyle

Örnek:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (٦٥)

⁶⁴ Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vîl*, Daru'l-Marife, Beyrût 2009, s. 908

⁶⁵ Tevbe, 9/65.

⁶⁶ Râzî, a.g.e., s. 16/125

⁶⁷ İbrahim, 14/10.

⁶⁸ İbrahim es-Samurai, *min Esalibi'l-Kur'an*, Daru'l-Furkan-Muessesetu'r-Risale, 1987, s. 233.

*“Ey Ehl-i kitap! İbrâhim hakkında niçin tartışırsınız? Oysa Tevrat da İncil de kesinlikle ondan sonra indirildi. Hiç düşünmüyor musunuz?”*⁶⁹

Ayette geçen istifhâm inkâr manasındadır. Burada Hz. İbrahim (a.s.) hakkında tartışan Ehl-i kitabın bu tutumu kabul edilmeyek hoş karşılanmamıştır. Bu ayette geçen “Ey Ehl-i kitap!” nidası, muhatapların ilim sahibi kişiler olduğunu ve bu durumdaki tartışmalarının daha çirkin ve kabul edilmeyen bir durum olduklarını ifade etmektedir. Burada nida, sorudan önce gelmek suretiyle, inkâr manası tekid edilmiş olmaktadır.

b. Kendisinden sonra gelen لَا lafzı ile vurgulanır.

Örnek :

أَيُّطَمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ * إِلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ

*"Onlardan her biri, nimet cennetine sokulacağını mı umuyor? Hayır! Biz onları, şu bildikleri şeyden yaratmışızdır."*⁷⁰

Bu ayette müşriklerin cennete girme arzuları inkâr edilmektedir. Bu inkâr, “Onlardan hiç kimse cennete girmeyi ummasın!” anlamına gelen لَا lafzı ile te’kîd edilmiştir.

c. Tekid lafızlarıyla vurgulanır.

Örnek:

أَنْتُمْ لَتَأْتُونَ الرَّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيَكُمُ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّنَا بِعَذَابِ اللَّهِ إِن كُنْتُمْ مِنَ الصَّادِقِينَ

*"Siz hâlâ erkeklere yaklaşıp, meşrû yolu kapatacak, toplantılarınızda ahlâk dışı işler yapacak mısınız?" Kavminin tek cevabı şu oldu: "Hadi, doğru söyleyenlerden isen başımıza Allah'ın azabını getir de görelim!"*⁷¹

Erkeklere yaklaşma fiili istifhâm inkârî üslûbuyla kabul edilmemektedir. Buradaki inkâr manası inne (إِنَّ) ve lam (لَ) ile tekid edilmiştir.⁷²

⁶⁹ Âli İmran, 3/65

⁷⁰ Me'aric, 70/38–39.

⁷¹ Ankebut, 29/28–29.

⁷² Abdulkadir Hüseyin, a.g.e., s.139.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE İSTİFHÂM-I İNKÂRÎ BULUNAN AYETLER

3.1.KUR'AN-I KERİMDE İSTİFHÂM-I İNKÂRÎ ÜSLÛBU BULUNAN AYETLER VE İFADE ETTİĞİ MANALAR

İlahi Kitabımız Kur'an'ı Kerim'de 114 Sure ve 6236 ayet bulunmaktadır. Bunun yaklaşık beşte biri 1260 ayet istifhâm üslûbunu içermektedir.⁷³ Araştırmamızın konusu olan istifhâm-ı inkârî üslûbu, istifhâm içeren ayetlerin yarısına yakınında yani 494 ayette bulunmaktadır. Biz burada her bir surede istifhâm olup olmadığını, varsa kaç ayette istifhâm olduğunu ve bu istifhâmlardan hangilerinin inkârî üslupla geldiklerini ifade edeceğiz. İstifham-ı inkârî olan ayetlerin her birini teker teker ele alıp bunlar hakkında kısaca açıklamalarda bulunacağız.

1.FATİHA SURESİ

Kur'an'ın ilk suresi olan Fatiha Suresi 7 ayettir. Bu ayetlerin hiç birinde istifhâm üslûbu bulunmamaktadır.

2.BAKARA SURESİ

Bakara Suresi 286 ayettir. Bu ayetlerin 46 tanesinde istifhâm bulunmakta olup bunlardan 21 tanesi inkârî üslûbla gelmektedir.

Bakara Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Olan Ayetler

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِن لَّا يَعْلَمُونَ⁷⁴

“Onlara, “İnsanların inandıkları gibi siz de inanın” denildiğinde ise, “Biz de akılsızlar gibi iman mı edelim?” derler. İyi bilin ki, asıl akılsızlar kendileridir, fakat bilmezler.”

Bu ayet bütün müfessirlerin işaret ettiği gibi inkârî üslûbu içermektedir.⁷⁵ Münafıklar akılsız olarak vasıfladıkları iman edenler gibi inanmayı kabul etmemekte ve bunu inkârî üslûpla ifade etmektedirler. İnkârî mana çoğu zaman içinde başka manaları barındırabilir. Bu ayette de müslümanları küçük görme (istihzâ) manasını da münafıkların tavırlarından anlaşılmaktadır. Zemahşeri (ö.538/ 1144) bu ayetteki istifhâm üslûbunun inkârî manayı içerdiğini savunmaktadır.⁷⁶ Bu durumda manası “akılsızların inandığı gibi inanmayız” demek istemektedirler. Bu tarzda bir imanı kabullenmeyip yalanladıklarının ifade etmek istemektedirler. Bu ayetteki inkârda vurgu fiile (أَنُؤْمِنُ) yapılmıştır.

⁷³ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.6.

⁷⁴ Bakara, 2/13

⁷⁵ Beyzavi, el-Kâdî Nâsiruddin Ebu Sa'id Abdullah b. Ömer b. Muhammed eşŞirâzî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut,1408/1988, 1/12; Sabuni, *Safvetu't-tefasir*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, ts, 1/36

⁷⁶ Zemahşeri, a.g.e., s.47.

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ⁷⁷

“Siz cansız (henüz yok) iken sizi diriltten (dünyaya getiren) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizleri öldürecek, sonra yine diriltecektir. En sonunda ona döndürüleceksiniz.”

Ayette kâfirlerin Allah'ın varlığını kabul etmemeleri taaccüp ve kınama ile birlikte inkâr edilmektedir.⁷⁸ Müfessirler arasında farklı görüşler serdedilse de bu ayette inkârî üslûbun uygun olduğu görülmektedir. Çünkü ayetin devamında siz yokken sizi diriltten, sonra öldürüp tekrar diriltmeye kadir olan Allah'ın (c.c.) inkâr edilemeyeceği vurgulanmış, muhatapların akıllarını kullanarak doğruyu bulmaları istenmiştir. İstifhamı inkârî üslûbu bir bakıma karşıda şok etkisi oluşturarak doğruyu bulmaları için kullanılan bir metot olarak gelmektedir. Bu inkârdaki vurgu istifhâm edatından sonra gelen fiile (كَيْفَ تَكْفُرُونَ) yapılmaktadır.

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ⁷⁹

“Siz Kitabı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığınızın çirkinliğini) anlamıyor musunuz?”

Bu ayet Allah'ın (c.c.) İsrail oğullarına hitap ettiği ayetlerdendir. Burada bulunan iki istifhâm da inkârî üslûpla gelmektedir.⁸⁰ İlk istifhâmda (أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ) kötülük yaptıkları halde başkalarına iyiliği emretmeleri kınanarak inkâr edilmekte ve ikinci istifhâmda (أَفَلَا تَعْلَمُونَ) akıllarını kullanmamaları tevbih edilerek kabul edilmeyen bir durum olduğu ifade edilmektedir. Önceki ayetlerde olduğu gibi bu iki istifhâmda inkâr konusunda vurgu, fiile yapılmıştır.

Görüldüğü gibi bu ve benzeri istifhâmlar gerçekte bir bilgi edinmek için değildir. Zaten Allah (c.c.) her şeyi bilen olduğu için O'nun (c.c.) yarattığı insanlardan bir bilgi öğrenmeyi talep etmesi muhal bir durum olur. Bu sebeple Kur'an'da geçen istifhâmların çoğunluğu mecaz mana ifade etmektedir. Mecaz olmayanlar da başkasının sözünden alıntı yapılan istifhâmlardır.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعِ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِئُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِيهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ وَالْمَسْكَانَةُ وَبَاؤُوا بِغَضَبِ اللَّهِ ذَلِكَ بَأْنَهُمْ كَانُوا يُكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ⁸¹

“Hani, "Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O halde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin" demiştiniz. O da size, "İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var" demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah'ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allah'ın ayetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı.”

Bu ayetteki istifhâm hakkında iki müfessir dışında yorum yapan olmamıştır. Âlûsî (ö. 1270/1854) ve Tahir bin Aşur (ö.1393/1973) bu istifhâmın inkârî üslûpla geldiğini

⁷⁷ Bakara, 2/28.

⁷⁸ İbn Âşûr, Tâhir, *Tefsirü't-tahrir vet-tenvir*, ed-Dar'ut-Tunusiyye, Tunus,1984, s.1/374, Sabuni,a.g.e.,s.1/45.

⁷⁹ Bakara, 2/44.

⁸⁰ İbni Aşur, Tâhir, a.g.e., 1/475.

⁸¹ Bakara, 2/61.

söylemektedir.⁸² Bu konuda diğer müfessirlerin söz söylememeleri, zannımızca mananın açık olduğundandır. Burada Hz. Mûsâ (a.s.), onların yaptığı bu davranışı kabul etmeyip hoş karşılamadığını bildirmek için inkârî üslûbu kullanmaktadır. Vurgu fiile yapılmaktadır.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوعًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ⁸³(٦٧)

“Hani Mûsâ kavmine, "Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor" demişti. Onlar da, "Sen bizimle eğleniyor musun?" demişlerdi. Mûsâ, " Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti.” (67)

Bu ayette bulunan istifhâmda fiile vurgu yapıp, istib’âd manasını içeren inkârî üslûp söz konusudur. Mûsâ (a.s.) kavmine Allah’ın (c.c) emrini söyledikten sonra, bu emri akıllarınca uzak görüp kabul etmediklerini inkârî üslupla soru sorarak ifade etmişlerdir.

İstib’ad (aklen uzak görme) manası ile inkâr manası arasında ince bir nüans vardır. İstib’ad manasında aklın az dahi olsa kabullenmesinin mümkün olduğu durumlar söz konusudur. Mesela; Görmeyen biri için görenin bile zor yapacağı bir eseri yaptığını iddia edene “Bunu sen mi yaptın?” sorusu gibi. Burada bunu yapmanın aklen uzak olduğu söylenmek istenmektedir. Fakat çok az da olsa ihtimal söz konusudur. İnkari üslûpta kesinlikle kabul edilmediği ifade edilmektedir.

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِن بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ⁸⁴(٧٥)

“Şimdi, bunların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa içlerinden bir takımı, Allah'ın kelamını dinler, iyice anladıktan sonra, onu bile bile tahrif ederlerdi.” (75)

Bu ayette istifhâmın inkâr ve istib’âd manasındadır.⁸⁵ Yahudilerin kitabı iyice idrak ettikleri halde bile bile tahrif etmelerinden dolayı onların iman etmelerini temenni etmenin kabul edilemez ve uzak bir durum olduğu bildiriliyor. Burada müminlere bir uyarı söz konusudur.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بِغُضُفِهِمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ⁸⁶(٧٦)

“Onlar iman edenlerle karşılaştınca, "İman ettik" derler. Birbirleriyle baş başa kaldıklarında da şöyle derler: "Rabbimizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah'ın (Tevrat'ta) size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz? (Bu kadarcık şeye) akıl erdiremiyor musunuz?" (76)

Bu ayette her iki istifhâm kınama manasını içinde barındıran inkârî üslûpla gelmektedir. İkinci istifhâm (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) “Akıl erdirmiyor musunuz?” inkârî üslûpla gelip aynı zamanda birinci istifhâmdaki inkârî manayı pekiştirmektedir.⁸⁷

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ⁸⁸(٨٠)

⁸² Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihabuddin es-Seyyid Mahmud, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî, Dâru lhyâi't-Turâsî'l-'Arabî*, Beyrut, 1405/1985, 1/284; İbni Âşur, a.g.e., 1/521.

⁸³ Bakara, 2/67.

⁸⁴ Bakara, 2/75.

⁸⁵ Ebüssuûd, a.g.e., 1/116.

⁸⁶ Bakara, 2/76.

⁸⁷ Ebüssuûd, a.g.e., 1/121.

“Bir de dediler ki: "Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır." Sen onlara de ki: "Siz bunun için Allah'tan söz mü aldınız? -Eğer böyle ise, Allah verdiği sözden dönmez-. Yoksa siz Allah'a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?" (80)

Bu ayette geçen ilk istifhâm (قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا) hakiki manasında olmayıp istifhâmın mecâzî olarak aldığı manalardan inkârî üslûpla gelmektedir. Allah'tan söz aldıkları iddiaları kabul edilmemiştir.⁸⁹ Meydana gelmiş bir fiili inkâr söz konusudur. (inkâru'l-vakı')

ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِم بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِن يَأْتُواكُمُ أُسَارَىٰ تَقَادُواهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَن يَفْعَلْ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ⁹⁰(85)

“Ama siz, birbirinizi öldüren, içinizden bir kesime karşı kötülük ve zulümde yardımlaşarak; size haram olduğu halde onları yurtlarından çıkararak, size esir olarak geldiklerinde ise, fidye verip kendilerini kurtaran kimselersiniz. Yoksa siz Kitab'ın (Tevrat'ın) bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Artık sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir. Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar. Çünkü Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.” (85)

Burada İsrail oğullarının yaptıkları yanlışlığı azarlayarak kabul etmeme söz konusudur. Tefsirler İsrail oğullarının yaptıkları üç husustan bahsederler ki ayet buna işaret etmektedir. Bu hususlar; öldürme, yurtlarından çıkarma ve fidye alma. Bu ayet tevbihi manasını barındıran inkârî üslûpla gelmiştir.⁹¹ Vurgu fiile yapılmıştır.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَقَرِيقًا تَقْتُلُونَ⁹²(8٧)

“Andolsun, Mûsâ'ya Kitabı (Tevrat'ı) verdik. Ondan sonra ardarda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya mucizeler verdik. Onu Ruh'u'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik. Size herhangi bir peygamber, hoşunuza gitmeyen bir şey getirdikçe, kibirlenip (onların) bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürmediniz mi?” (87)

Mecaz manası kastedilen istifhâmın buradaki üslûbu taaccüp ve tevbihi manalarını içeren istifhâmı inkârîdir.⁹³ Daha önce yaptıkları peygamberleri yalanma ve öldürme hadisesi kınanarak reddedilmiştir. Bu hareketlerinin şaşılacak bir durum olduğu kendilerine ifade edilmiştir.

أَوْكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَّبَذَهُ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ⁹⁴(١٠٠)

“Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa içlerinden bir takımı o antlaşmayı bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmez.” (100)

⁸⁸ Bakara, 2/80.

⁸⁹ Abdulazim İbrahim Mut'ini, et-Tefsir'ul-Belagi li'l-İstifham fi'l-Kur'an el-Hakim, Kahire,2011, 1/77

⁹⁰ Bakara, 2/85

⁹¹ Ebüssuûd, a.g.e., 1/125.

⁹² Bakara, 2/87

⁹³ Zemahşeri, a.g.e., s.294,295.

⁹⁴ Bakara,2/100

Buradaki istifhâmda İsrail oğullarının daha önceden yapmış oldukları antlaşmayı bozma fiilleri kınanarak kabul edilmemektedir. Hemze inkâr manasında olup “ما كان ينبغي” manasındadır.⁹⁵ İstifham tevbihi içeren inkâr üslûbuyla gelmektedir. Bu ayetteki inkârda vurgu mefule yapılmıştır.

أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَتَّبِعِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ (١٠٨)⁹⁶

“Yoksa daha önce Mûsâ'nın sorguya çekildiği gibi, siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Her kim imanı küfre geçirirse, o artık doğru yoldan sapmış olur.” (108)

Ayette geçen istifhâm inkâr ve istib'âd manasını içermektedir. Bu ayette Allah (c.c.) iman edenlerin Hz. Mûsâ'nın kavminin yaptığı gibi peygamberlerini sorguya çekme fiilleri inkâr edilmektedir. Buradaki inkâr gerçekleşmesi muhtemel bir iş (sorguya çekme istekleri) olduğundan inkârü'l-vuku' olarak gelmiş olup vurgu fiile yapılmıştır.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (١١٤)⁹⁷

“Allah'ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak eden ve onların yıkılması için çalışandan kim daha zalimdir. Böyleleri oralara (eğer girerlerse) ancak korka korka girebilmelidirler. Bunlar için dünyada rezillik, ahirette de büyük bir azap vardır.” (114)

Ebüssuûd (ö.982 /1574) buradaki istifhâmın inkâr ve istib'âd için olduğunu beyan etmiştir.⁹⁸ Âlimlerin çoğuna göre buradaki istifhâm nefiy için olup “لا احد اظلم من ذلك” (Bundan daha zalim hiç kimse yoktur) manasındadır. Bu şekilde “ومن اظلم” kalıbı ile gelen ayetlerde müfessirler yukarıda anlattığımız görüşleri ifade etmektedirler. Kur'an'da “وَمَنْ أَظْلَمُ” kalıbı 15 ayette gelmektedir.⁹⁹

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَٰهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (١٣٣)¹⁰⁰

“Yoksa siz Yakub'un, ölüm döşeginde iken çocuklarına, "Benden sonra kime ibadet edeceksiniz?" dediği, onların da, "Senin ilahına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilahı olan tek bir ilâha ibadet edeceğiz; bizler ona boyun eğmiş Müslümanlarız." dedikleri zaman orada hazır mı bulunuyordunuz?” (133)

Bu ayette hitabın Müslümanlara olduğunu savunan müfessirler olsa da asıl olan hitabın ehli kitaba olduğudur. İsrail oğullarının, Yakup'un (a.s.) ölüm anında oğullarına Yahudi olmalarını vasiyet ettiğini inkâr ederek ve kınayarak yalanlama vardır. Dolayısıyla tekzip ve takri' (azarlama) manasını içinde barındıran inkârî üslûp ayetin manasından açığa çıkmaktadır. Ayetteki gelen ikinci istifhâm (مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي) takrir için gelmiştir.¹⁰¹

⁹⁵ Âlûsî, a.g.e., s.1/335

⁹⁶ Bakara, 2/108

⁹⁷ Bakara, 2/114

⁹⁸ Ebüssuûd, a.g.e., 1/149

⁹⁹ Bakara 114, 140, Enâm 21, 93, 144, 157, A'râf 37, Yunus 17, Hud 18, Kehf 15, 57, Ankebut 68, Secde 22, Zümer 32, Saf 7

¹⁰⁰ Bakara, 2/133.

¹⁰¹ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.105.

صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ (١٣٨)¹⁰²

"Biz Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'inkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz" (deyin)." (138)

Bu ayette ve buna benzer tarzdaki ayetlerdeki istifhâm nefy ve inkârî manayı içermektedir.¹⁰³ Buradaki inkârda vurgu fiildedir. Allah'ın boyasından (dini) daha güzel bir din olduğunu iddia edenlerin iddiaları inkâr edilmektedir.

قُلْ أَتَحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ (١٣٩)¹⁰⁴

"Onlara de ki: "Allah hakkında mı bizimle tartışıp duruyorsunuz? Hâlbuki O, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz size aittir. Biz ona gönülden bağlanmış kimseleriz." (139)

Buradaki istifhâm üslûbu tevbihi manasını içeren inkârî üslûptur.¹⁰⁵ Çünkü ayette kâfirlerin Allah (c.c.) hakkında tartışmaya girmeleri hoş karşılanmamakta ve inkâr edilmektedir. Burada vurgu fiile yapılmaktadır.

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمْ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (١٤٠)¹⁰⁶

"Yoksa siz, "İbrahim de, İsmail de, İshak da, Yakub ile Yakuboğulları da yahudi, ya da hristiyan idiler" mi diyorsunuz? De ki: "Sizler mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?" Allah tarafından kendisine ulaşan bir gerçeği gizleyen kimseden daha zalim kimdir? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir." (140)

Bu ayette üç istifhâm bulunmaktadır. Birinci(أَمْ تَقُولُونَ) ve ikinci (قُلْ أَأَنْتُمْ) istifhâmlar tevbihi manasını içeren inkâr için olup ikinci istifhâmda vurgu manevi fâile yapılmıştır.¹⁰⁷ Üçüncü istifhâm (ومن أظلم) nefiy manasıyla gelmektedir. Son istifhâm için inkâr manasının da olduğunu iddia eden müfessirler bulunmaktadır.

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّهُمْ عَن قِبَلِهِمُ الَّذِينَ كَانُوا عَلَى اللَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (١٤٢)¹⁰⁸

"Bir takım kendini bilmez insanlar, "Onları (Müslümanları) yönelmekte oldukları kableden çeviren nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da, Batı da Allah'ındır. Allah dilediği kimseyi doğru yola iletir."

Ayette geçen istifhâm müfessirlerin çoğunun beyanına göre alaya alma (istihzâ) ve taaccüp manalarını içeren inkârî üslûpla gelmektedir.¹⁰⁹ Buradaki inkârî manada vurgu fiile yapılmaktadır.

¹⁰² Bakara, 2/138

¹⁰³ Ebüssuûd, a.g.e., 1/68.

¹⁰⁴ Bakara, 2/139.

¹⁰⁵ Ebüssuûd, a.g.e., s.1/168.

¹⁰⁶ Bakara, 2/140.

¹⁰⁷ Zemahşeri, Keşşaf, s.100.

¹⁰⁸ Bakara, 2/142.

¹⁰⁹ Ebüssuûd, a.g.e., 1/170; Âlûsî, Ruhû'l-meani, 2/2 .

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئاً وَلَا يَهْتَدُونَ (170) ¹¹⁰

“Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun!" denildiğinde, "Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız!" derler. Peki, ama ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?” (170)

Bu ayette muhataplara atalarının din konusunda bir şey bilmeseler ve doğru yolda olmasalar da onlara uyup tabi olmaları hoş karşılanmayarak reddedilmektedir. Zemahşeri (ö.538/ 1144) ayette geçen hemzenin inkâr ve taaccüb manasında olduğunu beyan etmiştir. ¹¹¹

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْزِئِينَ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرَ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ (214) ¹¹²

“Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber müminler, "Allah'ın yardımı ne zaman?" diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki Allah'ın yardımı pek yakındır.” (214)

Ebüs-suûd (ö.982 /1574) bu ayetin tefsirinde (... أَمْ حَسِبْتُمْ) deki istifhâmın inkâr ve istib'ad (aklen uzak görme) olarak açıklamıştır. ¹¹³ Bu ayetteki ikici istifhâm (متى نصر الله؟) yardımın gelişinin yavaş olduğunu ifade içindir.(istibda') ¹¹⁴

أَيُّودُ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ (266) ¹¹⁵

“Herhangi biriniz ister mi ki, içerisinde her türlü meyveye sahip bulunduğu, içinden ırmaklar akan, hurma ve üzüm ağaçlarından oluşan bir bahçesi olsun; himayeye muhtaç çocukları var iken ihtiyarlık gelip kendisine çatsın; derken bağı ateşli (yıldırımli) bir kasırga vursun da orası yanıversin? Allah düşünesiniz diye size ayetlerini böyle açıklıyor.” (266)

Allah (c.c.) bu ayette insanlara örnek verilip uyarıda bulunularak böyle bir isteği kabul edilmeyeceğini soru şeklinde ifade edilmiştir. Bu ayette tahzir (uyarma) manasını içinde barındıran inkâr üslûbu bulunmaktadır.

Kur'an'ı Kerimin en uzun suresi olan Bakara Suresinde bulunan istifhâm üslûplarının neredeyse yarısı inkârî üslûpla gelmekte olup çoğu tevbih manasını (kınamayı) zımında barındırmaktadır. Tevbih manasının dışında inkârî üslûba tabi olarak tahzir (sakındırma), istib'ad (aklen uzak bulma), istibda'(yavaş yapma) ve taaccüb (şaşma) gibi manalar gelmektedir. Ayetlerin siyak ve sibaklarından bu manaların bulunduğunu anlamak mümkün olmaktadır. Müfessirler kendi bakış açılarına göre bu tür ayetlerde farklı manalar vermektedirler. Bu ayetlerin birçoğunda inkâra yapılan vurgu fiillerde bulunmaktadır.

¹¹⁰ Bakara, 2/170

¹¹¹ Zemahşeri, a.g.e., s.107.

¹¹² Bakara,2/214

¹¹³ Ebüsuûd,

¹¹⁴ İbni Âşur, a.g.e, 3/45

¹¹⁵ Bakara,2/266

3.ÂLİ İMRÂN SURESİ

Âli İmrân Suresi 200 ayettir. Bu ayetlerin 28 tanesinde istifhâm vardır. Bunlardan 15 tanesi inkârî üslûbu içermektedir.

Âli İmrân Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayetler

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ (٧٠) يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ¹¹⁶(٧١)

“Ey Kitap ehli! (Gerçeğe) şahit olduğunuz halde, niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?” (70)” Ey Kitap ehli! Niçin hakkı batılla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?” (71)

Her iki ayette bulunan istifhâmlarda Allah (c.c.) ehl-i kitabın yaptıkları davranışları kınayarak kabul etmemiştir. Burada ehli kitabın zihinlerinde şimşeklerin çakmasını ve düşüncelerini sağlamak maksadıyla tevbihi içeren istifhâm-ı inkârî üslûbu kullanılmıştır. İbn Âşûr (ö.1393/1973) buradaki istifhâmlar hakkında sadece inkârî diyerek değinmiştir.¹¹⁷Her iki ayette inkâra yapılan vurgu fiildedir. İnkârlar da geçmişte meydana gelmiş (inkâru'l-vaki) olayları inkârdır.

وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكَفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (٨٠)¹¹⁸

“Onun size, "Melekleri ve peygamberleri ilahlar edinin." diye emretmesi de düşünülemez. Siz Müslüman olduktan sonra, o size hiç inkârı emreder mi?” (80)

Ayette bir insanın, Müslüman olduktan sonra “melekleri ve peygamberleri ilah edinin” demek suretiyle küfre çağırmasının kabul edilemeyeceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda buradaki istifhâm müfessirlerinde beyan ettiği gibi inkârî üslûpla gelmektedir.¹¹⁹Bu ayette bulunan inkârda vurgu fiile yapılmıştır.

أَفَعَبَّرَ دِينَ اللَّهِ يَبْعُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ (٨٣)

“Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde olanların hepsi, ister istemez, O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir.” (83)

Müfessirler bu ayetteki istifhâm üslûbunun tevbihi ve tehdidi içeren inkâr manasında olduğunu açıklamışlardır.¹²⁰ Burada Allah'ın (c.c.) dininden başka din bulmak arzusunda olmalarını kınanarak ve tehdit edilerek kabul etmeme söz konusudur. İstifham edatı olan hemzeden sonra meful geldiğinden buradaki olan vurgu mefule yapılmıştır. Dolayısıyla inkâr edilen ilah edinmek değil Allah'dan başkasını ilah edinmektir.

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيْمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (٨٦)¹²¹

¹¹⁶ Âli İmrân, 3/70-71.

¹¹⁷ İbni Âşûr, a.g.e., 3/279.

¹¹⁸ Âli İmrân, 3/80.

¹¹⁹ Zemahşeri, a.g.e., s179.

¹²⁰ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., 1/182

¹²¹ Âli İmrân, 3/86

“İman ettikten, Peygamberin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir toplumu Allah nasıl doğru yola eriştirir? Allah zalim toplumu doğru yola iletmez.” (86)

Bu ayette istifhâm asıl manasında çıkarak inkâr, nefy ve istib’âd (uzak görme) manasını içeren bir üslûpla gelmiştir.¹²² Allah’a ve peygambere imandan dönen bir toplumun hidayete erdirilmesi inkâr edilmiş olmaktadır.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ (٩٨) قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَن آمَنَ تَبِعُونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (٩٩)¹²³

“De ki: "Ey kitap ehli! Allah yaptıklarınızı görüp dururken Allah'ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz?" (98) De ki: "Ey Kitap ehli! (Gerçeği) görüp bildiğiniz halde niçin Allah'ın yolunu eğri ve çelişkili göstermeğe yeltenerek inananları Allah'ın yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir." (99)

Bu ayetlerde bulunan iki istifhâm müfessirlerinde beyan ettiği üzere istifhâmı inkârî üslûbu ile gelmektedir. Ehli kitabın yaptıkları kınanarak kabul edilmediğini ve bu hareketlerinin yanlış olduğu ifade edilmektedir. Bu ayetlerde bulunan istifhâmın benzerleri 70. ve 71. ayetlerde geçmişti.

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُنْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ وَمَنْ يَعْتَصِمِ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (١٠١)¹²⁴

“Size Allah'ın âyetleri okunup dururken ve Allah'ın Resûlü de aranızda iken dönüp nasıl inkâr edersiniz? Kim Allah'a sınıksız bağlanırsa, kesinlikle o, doğru yola iletilmiştir.” (101)

Bu ayetten önce Allah (c.c.) inananları kâfirlere itaat etmemeleri konusunda uyarmıştır. Bu ayette de inkârî üslûpla onların Allah'ın âyetlerini duydukları ve aralarında Allah'ın elçisi bulunduğu halde inkâr etmeleri azarlamayla birlikte kabul edilmediği onlara bildirilmektedir.

Ebüs-suûd (ö.982 /1574) buradaki inkârın meydana gelmesi muhtemel bir olayın kabul edilmemesi olarak açıklamıştır.(İnkâr-ı l-vuku) Çünkü buradaki muhatabların kâfirler olmadığını söylenmektedir.¹²⁵

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ (١٠٦)¹²⁶

“O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara, "İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın" denilir.” (106)

Bu ayetteki istifhâm, imandan sonra meydana gelen küfrün çok kötü bir fiil olduğunu ifade sadedinde Allah (c.c.) onları kınayarak yaptıkları işin çirkinliğini ve şaşılacak bir durum olduğunu ifade etmektedir.¹²⁷ Burada taaccüb ve tevbih manasını içeren inkârî üslûp kullanılmıştır.

¹²² Ebüsuûd, a.g.e., 2/56

¹²³ Âli İmran, 3/98-99

¹²⁴ Âli İmran, 3/101

¹²⁵ Ebüsuûd, a.g.e., 2/63.

¹²⁶ Âli İmran, 3/106.

¹²⁷ Ebüsuûd, a.g.e., s,2/72.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمِ الصَّابِرِينَ (١٤٢)¹²⁸

“Yoksa siz; Allah, içinizden cihad edenleri (sınayıp) ayırt etmeden ve yine sabredenleri (sınayıp) ayırt etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?” (142)

Ayette geçen istifhâm, inkârî üslûbu içermektedir. Çünkü inkâr, nefyden daha etkili bir üslûptur.¹²⁹ Allah (c.c.) burada muhataplara, amellerindeki eksikliğe rağmen cenneti elde edecekleri görüşünü inkâr etmekte ve bir uyarı olarak bu üslûbu kullanmaktadır.

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَصُرَ اللَّهُ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ (١٤٤)¹³⁰

“Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır.” (144)

Bu ayette olması muhtemel olan bir hadise olan, islamı terkedip tekrar eski dinlerine dönmeleri, kınanarak kabul edilmediği ifade edilmektedir. Hemze inkâr manası içindir.¹³¹ Dolayısıyla buradaki istifhâmda tevbih manasını içeren inkârî üslûp ele alınmıştır.

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (١٦٠)¹³²

“Eğer Allah size yardım ederse, artık sizi yenecek yoktur. Ve eğer sizi yüz üstü bırakırsa, O'ndan sonra size kim yardım edebilir? Mü'minler, Allah'a dayansınlar.” (160)

Ebüs-suûd (ö.982 /1574) bu ayetteki istifhâmın inkârî üslûbla geldiğini ve Allah'ın (c.c.) bir topluluğu başarısızlığa uğratmayı murat ettiğinde yardımın söz konusu olmasının kabul edilmeyip reddedildiği ifade etmektedir¹³³. Diğer müfessirler de istifhâmın inkârî üslûpla geldiği konusunda ittifak etmişlerdir. İnkârî üslûptaki vurgu mana bakımından fâile yapılmıştır.

أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَيُسَّ الْمَصِيرُ (١٦٢)¹³⁴

“Allah'ın rızasına uyan kimse, Allah'ın gazabına uğrayan ve varacağı yer cehennem olan kimse gibi midir? O ne kötü varılacak yerdir!” (162)

Ayette Allah'ın gazabına uğrayan ve O'nun rızasını kazanan kimsenin bir tutulması kabul edilmemesi istifhâmı inkârî üslûbu kullanılarak ifade edilmiştir.¹³⁵ Burada vurgu manaca fâile yapılmıştır. (أَفَمَنْ) Çünkü inkâr manasında olan hemze manaca fâil sayılan “مَنْ”den sonra gelmiştir. Daha önce ifade edildiği üzere vurgu neye yapılacaksa genellikle istifhâm edatı ondan önce gelmektedir.

أَوَلَمَّا أَصَابَكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (١٦٥)¹³⁶

¹²⁸ Âli İmran, 3/142.

¹²⁹ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., 1/183.

¹³⁰ Âli İmran, 3/144.

¹³¹ Zemahşeri, a.g.e., 1/468; Ebüs-suûd, a.g.e., s.2/92; Âlûsî, a.g.e., s.4/73.

¹³² Âli İmran, 3/160.

¹³³ Ebüs-suûd, a.g.e., 2/106.

¹³⁴ Âli İmran, 3/162.

¹³⁵ İbni Âşur, a.g.e., 4/257.

¹³⁶ Âli İmran, 3/165.

“Onların (müşriklerin) başına (Bedir'de) iki mislini getirdiğiniz bir musibet (Uhud'da) sizin başınıza geldiğinde, "Bu nereden başımıza geldi?" dediniz, öyle mi? De ki: "O (musibet), kendinizdendir." Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.” (165)

Bu ayette iki istifhâm bulunmaktadır. Her iki istifhâmda inkârî üslûpla gelmektedir. İnkârî manaya tabi olarak ilk istifhâmda (أَوَّلًا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ) yan mana olarak kınama ve azarlama manaları ifade edilmektedir.¹³⁷

الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلاَّ نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّن قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ
وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ (١٨٣)¹³⁸

“Onlar, "Allah bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti" dediler. De ki: "Benden önce size nice peygamberler açık belgeleri ve sizin dediğiniz şeyi getirdi. Eğer doğru söyleyenler iseniz, niçin onları öldürdünüz?" (183)

Ayette inkârcıların iddiaları çürütülmekte ve onların peygamberlerini öldürme hadisesi kınama ve azarlama yolu ile kabul edilmemektedir. Dolayısıyla bu ayette geçen istifhâm tevbih, yalanlama, şaşırtma ve tağlîz (sert davranma) manasını içeren inkârî üslûpla gelmektedir.¹³⁹

Âli İmran suresinde geçen istifhâmların yarısından çoğu görüldüğü gibi inkârî üslûbu içermekte olup bu inkârî üslûpların çoğu tevbih manasını içinde barındırmaktadır. Anlaşıldığı üzere inkâr manasının yanında diğer manalar da bulunabilmektedir. Fakat bu manalar inkârî manaya tabi olarak gelmektedirler.

4.NİSÂ SURESİ

Nisa Suresi 176 ayettir. Bu ayetlerden 26'sinde istifhâm bulunmakta olup 13 tanesi inkârî üslûbunu içermektedir.

Nisa Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbunu İçeren Ayetler

وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا مُبِينًا (٢٠)
وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِّيثَاقًا غَلِيظًا (٢١)¹⁴⁰

“Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek mi verdiğinizizi geri alacaksınız?” (20)” Hem, siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız?” (21)

İlk ayette bulunan istifhâm ile (أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا مُبِينًا) eşlerini boşamış erkeklerin verdikleri mehiri almaya teşebbüs etmeleri ağır bir üslûpla kınanarak inkâr edilmiştir. İkinci ayetteki istifhâm ile (وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ) onlara söz vermişken verilen mehrin alınmak istenmesi kabul

¹³⁷ Abdulkerim Mahmud, Üslûb'ul-İstifhâm fil'Kur'an, s.33.

¹³⁸ Âli İmran, 3/183.

¹³⁹ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., 1/199.

¹⁴⁰ Nisâ, 4/20-21.

edilmemiştir. Her iki ayette de istifhâm inkâr üslûbla ve tevbih manasını içererek gelmektedir.¹⁴¹

وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا (39)¹⁴²

“Bunlar, Allah'a ve ahiret gününe iman etselerdi ve Allah'ın verdiği rızıktan (gösterişsiz olarak) harcasalardı kendilerine ne zarar gelirdi? Allah, onları en iyi bilendir.” (39)

Müfessirilerin çoğuna göre bu ayette bulunan istifhâm asli manası olan bir şeyi bilmeyi talep etme manasından çıkıp mecâzî manalarından olan inkârî ve tevbih manasını içermektedir.¹⁴³ Çünkü ayette Allah'a (c.c.) ve ahiret gününe iman edip infak etmeleri durumunda onlara zarar gelmesi kınanarak inkâr edilmektedir. Bununla birlikte burada imana ve infaka teşvikte söz konusudur. Her zaman ifade edildiği gibi istifhâmı inkârî ile kurulan cümleler muhatabın aklında soru işaretleri oluşturarak doğruyu idrak etmeleri için kullanılmaktadır. Bu ayette de bunu görmekteyiz.

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا (53) أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا (54)¹⁴⁴

“Yoksa onların hükümlerde bir payı mı var? Öyle olsa, insanlara bir zerre bile vermezler. (53) Yoksa, insanları; Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kıskanıyorlar mı? Şüphesiz biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmet vermişizdir. Onlara büyük bir hükümlerlik da vermiştik.” (54)

Bu iki ayette Yahudilerin özelliklerinden olan cimrilikleri ve hasetlikleri anlatılmakta olup onların dünya hakiyetinde paylarının olması ve insanları haset etmeleri reddedilmekte ve kötü gösterilmektedir. Buradaki her iki istifhâmda da tevbih manasını içeren inkârî üslûp kullanılmıştır. Ancak ikinci istifhâmın (... أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ...) tevbih manasını barındıran takriri manasında olduğunu savunan müfessirlerde vardır. Bu durumda yahudilerin Allah'ın insanlara verdiği şeyleri kıskandıkları kınanarak ifade edilmiş olur. Burada şunu da ifade etmekte fayda vardırki; tevbih (kınama) manası çoğunlukla istifhâmı inkârîye tabi olarak geldiği gibi bazende istifhâmı takririye de tabi olarak gelmektedir.¹⁴⁵

وَمَا لَكُمْ لَا تَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا (75)¹⁴⁶

“Size ne oluyor da, Allah yolunda ve "Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zâlim olan şu memleketten çıkar, katından bize bir dost ver, bize katından bir yardımcı ver" diye yalvarıp duran zayıf ve zavallı erkekler, kadınlar ve çocukların uğrunda savaşa çıkmıyorsunuz?” (75)

Bu ayette cihada çıkmaya teşvik vardır. Buradaki İstifham inkârî veya nefy manasında olması mümkündür. Cihada çıkmamalarını gerektiren bir mazeretlerinin olduğu kabul edilmediği bildirilmektedir.¹⁴⁷

¹⁴¹ Ebüssuûd, a.g.e., 2/158 , İbni Âşur, a.g.e., 4/289.

¹⁴² Nisâ, 4/39.

¹⁴³ İbni Âşur, a.g.e., 5/54.

¹⁴⁴ Nisâ, 4/53-54.

¹⁴⁵ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s,1/210.

¹⁴⁶ Nisâ, 4/75.

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا (٨٢)¹⁴⁸

Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı. (82)

Bu ayetten önce münafıkların durumlarından bahsedilmekte olup Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmamaları tevbih ve taaccüb (hayret) ile reddedilmektedir.¹⁴⁹Ebüs-suûd (ö.982 /1574) bu manalara istikbah (çirkin görme) manasını da eklemiştir.¹⁵⁰

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا (٨٧)¹⁵¹

Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Andolsun sizi kıyamet gününde mutlaka bir araya toplayacaktır. Bunda asla şüphe yoktur. Sözü Allah'inkinden daha doğru olan kim vardır? (87)

Bu ve benzeri ayetlerde bulunan istifhâmlarda müfessirlerin çoğu inkârî üslûbu¹⁵² tercih etmiş olsalar da bizce burada nefy (olumsuza çevirme) manası söz konusudur. Çünkü bu ayetteki üslûbun inkârî olabilmesi için Allah'ın (c.c.) en doğru sözlü olduğunun aksine iddia eden biri olması gerekmektedir. Fakat burada bu sözün aksini iddia eden yoktur.¹⁵³ Nefy manasında olduğunda “Allah'tan daha doğru sözlü hiç kimse yoktur” manası ifade edilmiş olmaktadır.

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ وَاللَّهُ أَرْكَسُهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا (٨٨)

Size ne oluyor da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Allah onları yaptıkları işlerden dolayı başaşağı ederek eski konumlarına (küfre) döndürmüştür. Allah'ın saptırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, sen onun için asla bir çıkış yolu bulamazsın. (88)

Bu ayetteki iki istifhâmda Ebüsuûd'un (ö.982 /1574) ifade ettiği gibi ta'cib (hayrette bırakma) manasının tabi olduğu inkâr manası söz konusu olmaktadır.¹⁵⁴

هَآأَنْتُمْ هَؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلِ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا (٩٠)¹⁵⁵

İşte siz öyle kimselersiniz (ki, diyelim) dünya hayatında onları savundunuz. Ya kıyamet günü onları Allah'a karşı kim savunacak yahut kim onlara vekil olacak? (109)

Asr-ı saadette Medine'li müslümanların arasında münafık olan birinin, yahudileri savunma olayı akabinde Allah (c.c.) bu ayetle yapılan bu savunma işini yüksek perdeden kınayarak ve uyararak reddettiğini ifade etmektedir. Buradaki istifhâm müfessirlere göre inkâr ve nefy için gelmektedir.¹⁵⁶

¹⁴⁷ Ebüsuûd, a.g.e., 2/201.

¹⁴⁸ Nisâ, 4/82.

¹⁴⁹ İbnu Aşur, a.g.e., 5/137.

¹⁵⁰ Ebüsuûd, a.g.e., 2/207.

¹⁵¹ Nisâ, 4/87.

¹⁵² Ebüsuûd, a.g.e., 2/211.

¹⁵³ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., 1/220.

¹⁵⁴ Ebüsuûd, a.g.e., 2/212.

¹⁵⁵ Nisâ, 4/109.

¹⁵⁶ Ebüsuûd, a.g.e., 2/230; İbni Aşur, a.g.e., 5/195; Âlûsî, a.g.e., 5/142.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا (١٢٢) ¹⁵⁷

İman edip salih ameller işleyenleri de ebedî olarak kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Allah gerçek bir va'dde bulunmuştur. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir? (122)

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا (١٢٥) ¹⁵⁸

Kimin dini, iyilik yaparak kendini Allah'a teslim eden ve hakka yönelen İbrahim'in dinine tabi olan kimsenin dininden daha güzeldir? Allah İbrahim'i dost edindi. (125)

Bu iki ayette geçen istifhâmlar (وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا - وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا) nefy içindir. Fakat müfessirlerin çoğu bu nefyi, inkâr olarak ifade etmişlerdir. Çünkü kendisinde az inkâr olan kelama nefy denilebildiği gibi kendisinde çok nefy (olumsuzluk) bulunan istifhâma inkâr denilebilir. ¹⁵⁹

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَلْيَتُهُمْ الْعِزَّةُ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا (١٣٩) ¹⁶⁰

Onlar, mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinen kimselerdir. Onların yanında izzet ve şeref mi arıyorlar? Hâlbuki bütün izzet ve şeref Allah'a aittir. (139)

Ayette izzet ve şeref Allah'a (c.c.) ait olduğunu, kâfirleri dost edinerek, onların yanında şerefî talep etmenin kabul edilmediği inkârî üslûpla bildirilmektedir. Buradaki istifhâm, tevbih manasıyla gelen inkârî üslûptur. ¹⁶¹Vurgu fiile yapılmıştır. Çünkü inkâr manasındaki hemze fiilden önce getirilmiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا (١٤٤) ¹⁶²

Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Kendi aleyhinize Allah'a apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz? (144)

Müfessirler bu ayetteki istifhâmın tahzir (uyarı) manasını içeren inkârî üslûp olduğunda ittifak etmişlerdir. ¹⁶³

Nisa suresinde bulunan istifhâmların yarısı inkârî üslûbu ifade etmektedir. İnkârî üslûba tabi olan manalardan genellikle tevbih manası gelmektedir. Tevbih manasının yanı sıra taaccüb, istikbah ve tahzir gibi manalar inkârî üslûba tabi olan manalardan olmuştur.

5.MÂİDE SURESİ

Maide Suresi 120 ayettir. Bu ayetlerden 16 tanesinde istifhâm bulunmakta olup, 7 ayet istifhâmı inkârî üslûbunu içermektedir.

¹⁵⁷ Nisâ, 4/122.

¹⁵⁸ Nisâ, 4/125.

¹⁵⁹ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., 1/220.

¹⁶⁰ Nisâ, 4/139.

¹⁶¹ Tair b. Aşur, a.g.e., 5/234.

¹⁶² Nisâ, 4/144.

¹⁶³ Ebüssuûd, a.g.e., 2/246; İbni Âşur a.g.e., 5/243.

Maide Suresindeki İstifhâm-ı İnkârî Üslûbunu İçeren Ayetler.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (١٧)¹⁶⁴

Andolsun, "Allah, Meryemoğlu Mesih'dir", diyenler kesinlikle kâfir oldular. De ki: "Şâyet Allah, Meryemoğlu Mesih'i, onun anasını ve yeryüzünde olanların hepsini yok etmek istese, Allah'a karşı kim ne yapabilir? Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunan her şeyin hükümrânlığı Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir." (17)

Bu ayet sadece hristiyanlara hitap edip onların itikatlarındaki sapkınlığı açıklayan ilk ayettir. Ayette geçen istifhâm (فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا) Ebüssuûd (ö.982 /1574), Âlûsî (ö. 1270/1854) ve İbn Âşûr'un da (ö.1393/1973) ifade ettikleri gibi tevbih manasını içeren inkârî üslûpla gelmiştir.¹⁶⁵

وَكَيْفَ يُحْكُمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ (٤٣)¹⁶⁶

Yanlarında içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar, sonra bunun ardından verdiği hükümden yüz çeviriyorlar? İşte onlar (kendi kitaplarına da, sana da) inanmış değillerdir. (43)

Bu ayette geçen istifhâm üslûbunun inkârî olduğunu beyan eden müfessirler olduğu gibi istib'âd (uzak görme) veya takrir manasında olduğunu ifade eden müfessirler de mevcuttur.¹⁶⁷

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ (٥٠)¹⁶⁸

Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Kesin olarak inanacak bir toplum için, kimin hükmü Allah'inkinden daha güzeldir? (50)

Bu ayette bulunan iki istifhâmın inkârî manasında olduğu müfessirlerin çoğuna göredir. Bu mana ile birlikte birinci istifhâm (أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ) hayret ve tevbih manasında ifade etmektedir. Burada bulunan inkâr manasında vur mefule yapılmıştır. Çünkü hemze mefulden önce gelmektedir.¹⁶⁹ Ayette geçen ikinci istifhâm (وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا) nefy manasında olduğunu ifade eden müfessirlerde vardır. Fakat Allah'ın (c.c.) hükmünün bütün hükümlerden daha güzel olmadığını savunanlar için inkârî üslup daha uygundur.

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ (٥٣)

(O zaman) iman edenler derler ki: "Sizinle beraber olduklarına dair var güçleriyle Allah'a yemin edenler şunlar mı?" Bunların çabaları boşa çıkmıştır. Böylece ziyan edenler olmuşlardır. (53)

¹⁶⁴ Mâide, 5/17.

¹⁶⁵ Âlûsî, a.g.e., s.6/99; Ebüssuûd, a.g.e., s.3/19; İbni Âşûr, a.g.e., s.6/154.

¹⁶⁶ Mâide, 5/43.

¹⁶⁷ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., 1/22.

¹⁶⁸ Mâide, 5/50.

¹⁶⁹ Ebüssuûd, a.g.e., 3/47, Âlûsî, a.g.e., 6/156, İbni Âşûr, a.g.e., 6/225.

Müfessirlerin çoğu buraki istifhâmın inkârî üslûbla geldiğini söylemişlerdir.¹⁷⁰ Ayette var güçleriyle etmiş oldukları yeminin reddedildiği ifade edilmiştir. Buradaki vurgu manayı faile yapılmaktadır. İnkari mana inne ile tekid edilmiştir.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقُمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنْ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ (٥٩)

De ki: "Ey kitap ehli! Sadece Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilmiş olan (ilahi kitap)lara inandığımızdan ve çoğunuzun da fasıklar olmasından ötürü bizden hoşlanmıyorsunuz." (59)

Bu ayette ehli kitabın Müslümanlardan hoşlanmamalarının kabul edilmemesi söz konusudur. Kitap ehlinin bu davranışı istifhâmı inkârî üslûbu kullanılarak kınanmıştır. Dolayısıyla ayette geçen istifhâm geçmişte meydana gelmiş bir fiili (inkârü'lvaki') azarlamayı ifade eden (tebkid) manasını içinde barındıran inkâr manasında gelmiştir.¹⁷² Ayette bulunan inkâr kendinden önce nidanın gelmesiyle pekiştirilmiştir.

أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (٧٤)

Hâlâ mı Allah'a tövbe etmezler ve ondan bağışlanma istemezler? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. (74)

Ayette geçen istifhâm, tevbe ve bağışlanmayı istemeyen hristiyanları kınayarak, bu hadisenin kabul edilmediğini bildirmektedir. Zemahşeri (ö.538/ 1144) bu ayette bulunan istifhâmın tevbe ve istiğfarı istemeyen kâfirlerin ısrarının, hayreti gerektiren bir durum olduğunu ifade etmiştir.¹⁷³ Buradaki inkâr geçmişte olmuş bir olay içindir.(inkârü'lvaki') Vurgu fiile yapılmıştır.

مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ انْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ (٧٥)

Meryem oğlu Mesih sadece bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler geldi geçti. Onun annesi de dosdoğru bir kadındır. (Nasıl ilah olabilirler?) İkisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz. Sonra bak ki, nasıl da (haktan) çevriliyorlar.(75)

Buradaki iki istifhâmdan birincisi(كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ) taaccüb manasında olup ikinci istifhâm(أَنَّى يُؤْفَكُونَ) tevbih manasını içeren inkârî üslûbla gelmektedir.¹⁷⁴

قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (٧٦)

(Ey Muhammed!) De ki: "Allah'ı bırakıp da, sizin için ne bir zarara ne de bir yarara gücü yeten şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." (76)

Ayette geçen istifhâm tevbih manasında inkârî üslûpla gelmektedir. Ayetin sonunda وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ cümlesi inkâr manasını pekiştirmektedir.¹⁷⁶

¹⁷⁰ Ebüssuûd, a.g.e.,s.3/50.

¹⁷¹ Mâide, 5/59.

¹⁷² Ebüssuûd, a.g.e., 3/54.

¹⁷³ Zemahşeri, a.g.e.,1/636.

¹⁷⁴ Abdülkerim Mahmud, Uslub'ul-İstifham fil'Kur'an, s.75.

¹⁷⁵ Mâide, 5/76.

¹⁷⁶ Ebüssuûd, a.g.e., 3/68.

وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبَّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ (٨٤)¹⁷⁷

"Rabbimizin, bizi salihler topluluğuyla beraber (cennete) koymasını umarken, Allah'a ve bize gelen gerçeğe ne diye inanmayalım?" (84)

Ayette geçen istifhâm iman etmemeye engel herhangi bir durumun reddedildiği inkârî üslûp kullanılarak ifade edilmiştir. Bu ayetteki istifhâm (مَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ) zahirde konuşanın kendisini kınaması gibi görünmekte olup aslında muhatapları uyarı niteliğindedir.

Mâide Suresinde geçen istifhâm üslûplarının yarıya yakını inkârî üslûbu ifade etmektedir. İnkârî üslûba tabi olarak tevbih (kınama), tebkid (azarlama), taaccüb (şaşıрма) ve istib'âd (aklen uzak görme) manaları gelmektedir.

6.EN'ÂM SURESİ

En'âm Suresi 165 ayettir. Bu ayetlerin 36'sinde istifhâm gelmekte olup, 20 ayette istifhâmı inkârî üslûbu bulunmaktadır.

En'am Suresindeki İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayetler

قُلْ أَغْنِيَ اللَّهُ عَنِّي وَلِيًّا فَأَطِِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (١٤)¹⁷⁸

De ki: "Göklerin ve yerin yaratıcısı olan, beslediği halde beslenmeye ihtiyacı olmayan Allah'tan başkasını mı dost edineceğim." De ki: "Bana, (Allah'a) teslim olanların ilki olmam emredildi ve sakın Allah'a ortak koşanlardan olma (denildi)." (14)

Müfessirler bu ve benzeri ayetlerdeki istifhâmın inkârî üslûp olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bu ayette Allah'tan (c.c.) başkasının ilah edinilmesinin kabul edilmediği bildirilmek ve bunu zihinlere yerleştirmek için inkârî üslûp kullanılmıştır. Buradaki vurgu mefule yapılmış olup Allah'tan başkasının dost edinilmesi kabul edilmemektedir. Dost edinmek fiiline yapılmış bir vurgu söz konusu değildir.

قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لَأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَتَيْنَكُمْ لَتُشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ إِلَهَةً أُخْرَى قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (١٩)¹⁷⁹

De ki: "Şahitlik bakımından hangi şey daha büyüktür?" De ki: "Allah benimle sizin aranızda şahittir. İşte bu Kur'an bana, onunla sizi ve eriştiği herkesi uyarayım diye vahyolundu. Gerçekten siz mi Allah ile beraber başka ilahlar olduğuna şahitlik ediyorsunuz?" De ki: "Ben şahitlik etmem. O, ancak tek bir ilahtır ve şüphesiz ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım." (19)

Ayette iki istifhâm gelmiştir. Bunlardan ilki (قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً) takrir (kabul ettirme) manasınida gelirken ikincisi (أَتَيْنَكُمْ لَتُشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ إِلَهَةً أُخْرَى) için müfessirler inkâr, takrir ve istib'âd manalarını zikretmişlerdir. Bu manalardan inkârî ve takriri üslûbun bir arada gelmesi tuhaf karşılansada aslında bakış açılarına göre her iki manayı düşünmemizde bir sakınca yoktur. Muhatapların başka ilahların olduğuna şahitlik etmelerini kabul etmeme yönüne

¹⁷⁷ Mâide,5/84.

¹⁷⁸ En'âm,6/14

¹⁷⁹ En'âm,6/19

bakılırsa inkârî üslûp. Eğer başka ilahlara şahitlik ettikleri kabul ettirilirse takriri, bu şahitliğin akla uzak bir durum olduğu düşünülüşünde istib'âd manasını ifade edilmiş olmaktadır.¹⁸⁰

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهُوَ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (32)¹⁸¹

Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Elbette ki ahiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız? (32)

“Hâlâ akıllanmayacakmısınız?” ayetinde muhatapların akıllarını kullanmamalarının kabullenilmediğini bildirmek maksadıyla inkârî üslûpla gelen istifhâm kullanılmıştır. Bu ve benzeri ayetler Kur'an'ın birçok yerinde gelmekte olup zihinlerde fırtına oluşturmayı, insanı düşünmeye sevk etmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla burada geçen inkârî üsluba tabi olarak terğip (teşvik etmek) manası gelmektedir.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (40)¹⁸²

(Ey Muhammed!) De ki: "Söyleyin bakalım. Acaba size Allah'ın azabı gelse veya size kıyamet saati gelip çatsa (böyle bir durumda) siz Allah'tan başkasını mı çağırırsınız? Eğer (putların size yararı dokunduğu iddianızda) doğru söyleyenlerseniz (haydi onları yardıma çağırın). (40)

Ayete geçen iki istifhâmdan birincisi (...أَرَأَيْتُمْ) gerçek istifhâm olmayıp (أَخْبِرُونِي) “söyleyiniz” manasındadır. Bu durumda emir manasına gelmektedir. İkinci istifhâm (...أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ) inkârî üslûbu ifade etmektedir. Burada Allah'tan (c.c.) başkasına ibadetin kabul edilmeyip reddedildiği ifade edilmiş olmaktadır. İkinci istifhâmda bulunan inkârdaki vurgunun mefulde olduğu görülmektedir.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ (46)¹⁸³

De ki: "Ne dersiniz, eğer Allah sizin kulağınızı ve gözlerinizi alır, kalplerinizi de mühürlerse, Allah'tan başka onu size (geri) getirecek ilah kimmiş?" Bak, biz âyetleri değişik biçimlerde nasıl açıklıyoruz, sonra onlar nasıl yüz çeviriyorlar? (46)

Bir önceki ayette ifade edildiği gibi bu ayette bulunan ilk istifhâm (قُلْ أَرَأَيْتُمْ) “söyleyiniz” manasındadır. İkinci istifhâm (مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ) müfessirlerin ittifakıyla inkârî manayı ifade etmektedir. Bu inkârda yapılan vurgu manaca fâil olan mübtedâyadır.

قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ (50)¹⁸⁴

De ki: "Ben size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size 'Ben bir meleğim' de demiyorum. Ben sadece, bana gönderilen vahye uyuyorum." De ki: "Görmeyenle gören bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?" (50)

¹⁸⁰ Zemahşeri, a.g.e.,s.2/10, Ebüssuûd,a.g.e.,s.3/117, Âlûsî,a.g.e.,s.7/119, İbni Âşur, a.g.e.,s.7/169

¹⁸¹ En'âm,6/32

¹⁸² En'âm,6/40

¹⁸³ En'âm,6/46

¹⁸⁴ En'âm,6/50

Ayette geçen ilk istifhâm (هَلْ يَسْتَوِي...) nefy(olumsuzluk) manasını ifade etmekte olup ikinci istifhâmda (أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ) inkârî manayı ifade etmektedir. Buradaki inkârî mana muhatapların düşünmelerini terk etmelerini kınama ve bununla birlikte tefekkür etmelerini teşvik manasını da içermektedir.¹⁸⁵Bu gibi ayetlerde geçen “ف” ler istifhâmın önde bulunma hakkı olması sebebiyle istifhâm hemzesinden sonragelmiştir.

وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ (٥٣)¹⁸⁶

Böylece insanların bazısını bazısı ile denedik ki, "Allah aramızdan şu adamları mı iman nimetine layık gördü?" desinler. Allah şükreden kullarını daha iyi bilen değil mi? (53)

Ayette geçen birinci istifhâm (أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا) taaccüb manasını da içinde barındıran inkârî üslûbu ifade etmektedir. Burada kâfirler müminlerin kendilerinden üstün olduğunun kabul etmemekte ve buna hayret ettiklerini ifade etmektedir. Ayetteki diğer istifhâm (أَلَيْسَ اللَّهُ) (بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ) takrir (kabul ettirme) manasını ifade etmektedir.

قُلْ أُنذِرُكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَى أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ خَيْرَانِ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى انْتَبِهْ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى وَأَمْرُنَا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (٧١)¹⁸⁷

De ki: "Allah'ı bırakıp da bize faydası olmayan, zararı da dokunmayan şeylere mi tapalım? Allah bizi hidayete kavuşturduktan sonra gerisin geri (şirke) mi döndürülelim? Arkadaşları 'bize gel!' diye doğru yola çağırdıkları halde, yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşıp şeytanların ayarttığı kimse gibi mi (olalım)?" De ki: "Hiç şüphesiz asıl doğru yol Allah'ın yoludur. Bize âlemlerin Rabbine boyun eğmek emrolundu." (71)

Ayette geçen istifhâm iki yönlü ele alınabilmektedir. Müşriklere itibarla iyâs (ümitsizliğe düşürme), inananlara itibarla tesbit manalarını içeririr. Bu iki manada inkârî üslûba tabi olarak gelmektedir.¹⁸⁸ Bu ayette geçmişte meydana gelen bir şeyi inkârdan (inkâru'l-vaki') ziyade olması muhtemel bir şeyin inkârı (inkâru'l-vuku') vardır.¹⁸⁹Çünkü müslümanlar Allah'tan (c.c.) başkasına ibadet etmemektedirler.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرَزَرَأْتَنَّا أَصْنَامًا إِلَهَةً إِنِّي أَرَأَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (٧٤)¹⁹⁰

Hani İbrahim babası Âzer'e, "Sen putları ilah mı ediniyorsun? Şüphesiz, ben seni de, kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum" demişti. (74)

Müfessirler bu ayette geçen istifhâmın (أَرَزَرَأْتَنَّا أَصْنَامًا إِلَهَةً) inkârî üslûpla geldiği konusunda ittifak etmişlerdir.¹⁹¹Ayette Hz. İbrahim babasının putlara tapmasını kabul etmemekte olup inkârî üslûpla babasının yaptığı bu işi reddetmektedir. Burada bulunan inkâr kendisinden sonra gelen tekid edatıyla (إِنَّ) pekiştirilmiştir.

¹⁸⁵ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.1/312

¹⁸⁶ En'âm, 6/53

¹⁸⁷ En'âm, 6/71

¹⁸⁸ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.1/318

¹⁸⁹ Zemahşeri, a.g.e., s.2/29, Ebüssuûd, a.g.e., s.3/149

¹⁹⁰ En'âm, 6/74, Zemahşeri, a.g.e., s.2/3, Ebüssuûd, a.g.e., s.3/151

¹⁹¹ Zemahşeri, a.g.e., s.2/3, Ebüssuûd, a.g.e., s.3/151, Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.1/320,

وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ (٨٠)¹⁹²

Kavmi onunla tartışmaya girdi. Dedi ki: "Beni doğru yola iletmişken Allah hakkında benimle tartışmaya mı kalkışıyorsunuz? Hem sizin ona ortak koştuklarınızdan ben korkmam; ancak Rabbim'in bir şey dilemiş olması başka. Rabbim'in ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız?" (80)

Ayette geçen iki istifhâm da inkârî üslûpla gelmekte olup birincisi (أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ) Hz.İbrahim, kendisiyle Allah (c.c.) hakkında tartışmaya giren kavminin yapmış oldukları bu işi inkâr etmekte ve olan bir durumu reddetme kabilinden inkârî üslûbu kullanmaktadır. İbni Aşur inkârî manaya tevbihi de eklemiştir.¹⁹³ İkinci istifhâm ise (أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ) terğib (teşvik) manasının tabi olduğu inkârî üslûpla gelmiştir.

وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (٨١)¹⁹⁴

"Allah'ın, size, hakkında hiçbir delil indirmedığı şeyleri ona ortak koştuktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden ne diye korkayım? Öyle ise iki taraftan hangisi güvende olmaya daha layıktır? Eğer biliyorsanız söyleyin." (81)

Bu ayette geçen birinci istifhâm (وَكَيْفَ أَخَافُ) inkârî üslûbu içermekte olup müşriklerin taptıkları şeylerden korkmadığını ifade etmek içindir. Bu manaya tesfih (akılsız görme) manasında tabi olmaktadır. İkinci istifhâm (فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ) muhatabı düşünmeye teşvik söz konusudur.

إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذَلِكُمُ اللَّهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ (٩٥)¹⁹⁵

Şüphesiz Allah, taneyi ve çekirdeği yarıp filizlendirendir. Ölüden diriye çıkarır. Diriden de ölüyü çıkarandır. İşte budur Allah! Peki, (ondan) nasıl çevriliyorsunuz? (95)

Ayette geçen istifhâm tevbihi içeren inkârî üslûpla gelmektedir.¹⁹⁶ Burada haktan yüz çevrilmeleri kınanarak kabul edilmediği ifade edilmiş olup muhatapların zihinlerinde soru işareti bırakılmak istenmektedir.

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (١٠١)¹⁹⁷

O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir? Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen O'dur. (101)

Bu ayette geçen istifhâmın (أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ) manası inkâr, istib'âd ve nefy olması muhtemeldir. Çünkü kâfirlerin Allah'a isnat etmeye çalıştıkları çocuğunun olması inkâr edilmekte ve olmasının mümkün olmadığı zihinlere yerleştirilmektedir. Bu inkâr Allah'ın eşinin olmadığı belirtilerek teyid edilmektedir.

¹⁹² En'âm,6/80

¹⁹³ İbni Aşur, a.g.e.,s.7/312

¹⁹⁴ En'âm,6/81

¹⁹⁵ En'âm,6/95

¹⁹⁶ Abdulkerim Mahmud, Uslub'ul-İstifham fil'Kur'an, s.45

¹⁹⁷ En'âm,6/101

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنَنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ
(109) ¹⁹⁸

Eğer kendilerine (başka) bir mucize gelirse, mutlaka ona inanacaklarına dair en güçlü yeminleriyle Allah'a yemin ettiler. De ki: "Mucizeler ancak Allah katındadır. O mucizeler geldiği vakit de inanmayacaklarını siz ne bileceksiniz?" (109)

Ayette geçen istifhâmın manası hakkında müfessirler farklı görüş beyan etmişlerdir. Bu farklı görüşleri meallere de yansımış ve Türkçe meallerde yanlış mana vermelerine sebebiyet vermiştir. "Siz ne bileceksiniz?" sorusundan sonra meallerde verilen manaların bizce en doğrusu, onların inanmayacak olduklarının bilinmesinin inkârının söz konusu olduğudur. İnkârî mananın nefy manasından daha güçlü olduğunu bilmemizde fayda vardır. Çünkü inkârda zihinleri harekete geçirerek o işin uygun olmadığı ve kabul edilmediği bildirilmektedir. Nefy manasına ise sadece o işin olmadığı ifade edilir.

أَفَعَبَرَ اللَّهُ أَبْنَعِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (114) ¹⁹⁹

"Size Kitab'ı (Kur'an'ı) hak olarak indiren O iken ben Allah'tan başka bir hakem mi arayacağım?" (de). Kendilerine kitap verdiklerimiz de onun, Rabbin katından hak olarak indirilmiş olduğunu bilirler. O halde sakın şüphecilerden olma. (114)

Burada geçen istifhâmdaki inkârî mana müfessirlerin ittifakıyla ifade edilmiştir. Bu inkârî manaya tevbih manası da ilave etmek uygun olmaktadır. Allah'tan(c.c.) başka hakem aranmasının uygun olmayıp bunu kınamayı gerektiren bir durum olduğu bildirilmektedir.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرَرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لِّيُضِلُّوا بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ (119) ²⁰⁰

Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek açıklamışken, üzerine adının anıldığı hayvanları yememenizin sebebi nedir. Gerçekten birçokları nefislerinin arzularına uyarak bilmeden (halkı) saptırıyorlar. Şüphesiz senin Rabbin, haddi aşanları çok iyi bilir. (119)

Bu ayette bulunan istifhâm üslûbu daha önce birçok ayette geçmiştir. Burada Allah'ın adını zikrederek kesilen hayvanların helal olduğu bildirilmekle birlikte onları yememeleri kabul edilmemektedir. Çünkü Allah (c.c.) bir önceki ayette bu hükmü açıkça ifade ederek ²⁰¹“ فَكُلُوا ” (Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine O'nun adı anılarak kesilenlerden yiye.) (118) buyurmuştur. Buradaki istifhâm üslûbu tevbih manasını içeren inkârî üslûpla gelmiştir. Bazı müfessirler nefy manasının da olabileceğini zikretmişlerdir.

¹⁹⁸ En'am,6/109

¹⁹⁹ En'am,6/114

²⁰⁰ En'am, 6/119

²⁰¹ En'am, 6/118

أَوْ مَنْ كَانَ مِثْلًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٢٢)²⁰²

Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, hiç, karanlıklar içinde kalmış, bir türlü ondan çıkamamış kimsenin durumu gibi olur mu? İşte kâfirlere, işlemekte oldukları çirkinlikler böyle süslü gösterilmiştir. (122)

Bu ayette Allah (c.c.) imanı ve küfre, hidayete ve sapkınlığa örnek teşkil etmesi cihetinden aydınlığı ve karanlığı zikretmiştir. Bunların denk tutulmasının mümkün olmadığı istifhâmı inkârî üslûbu ile ifade edilmiştir. Ebüssuûd (ö.982 /1574) buradaki hemzenin inkârî ve nefy için olduğunu açıklamış ve İbn Âşûr da hemzenin inkâr için olduğunu bildirmiştir.²⁰³

ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِّنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ نُبَوُّونِي بِعِلْمٍ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ (١٤٣)²⁰⁴

O, (Hayvanlardan) sekiz eşi de yaratandır: (Erkek ve dişi olarak) koyundan iki, keçiden de iki. Ey Muhammed! De ki: "Allah iki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişi mi? Yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunan (yavru)ları mı? Eğer doğru söyleyenler iseniz bana bilerek haber verin." (143)

Allah (c.c.) bu ayette müşriklerin kendi akıllarından uydurarak haram kıldıkları hayvanların haram olmasını reddetmektedir. Müfessirler bu ayette bulunan istifhâmın inkârî üslûbla geldiğini beyan etmişlerdir.²⁰⁵

وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمْ اللَّهُ بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (١٤٤)²⁰⁶

Yine (erkek ve dişi olarak) deveden iki, sığırdan da iki. De ki: "İki erkeği mi haram kıldı, iki dişi mi? Yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunan (yavru)ları mı? Yoksa Allah size bunları haram ettiğinde orada hazır mı idiniz!?" İnsanları bilgisizce saptırmak için Allah'a karşı yalan uyduran kimseden daha zalim kimdir? Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez. (144)

Bu ayetteki istifhâm istihzâ (alay etme) manasınida kapsayan inkârî üslûpla gelmiştir. Bu durumda istifhâmın manası “Rabbinizin bunu haram kıldığı emrine şahitmi oldunuz? “ olmaktadır.²⁰⁷ Şahit olmaları inkâr edilmektedir.

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ (١٤٨)²⁰⁸

Putperestler diyecekler ki: "Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram saymazdık." Onlardan öncekiler de aynı şekilde yalanladılar ve sonunda azabımızı

²⁰² En'âm, 6/122

²⁰³ Ebüssuûd, a.g.e., s.3/180, İbni Aşûr, a.g.e., s. 8/43

²⁰⁴ En'âm,6/143

²⁰⁵ Zemahşeri, a.g.e.,s.2/59 , Ebüssuûd,a.g.e.,s.3/192, İbni Aşûr ,a.g.e.,s.8/132

²⁰⁶ En'âm,6/144

²⁰⁷ Abdulkerim Mahmud, a.g.e.,s.47

²⁰⁸ En'âm,6/148

tattılar. De ki: "Yanınızda bize açıklayacağınız bir bilgi mi var? Siz zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz sadece temelsiz bir tahminde bulunuyorsunuz." (148)

Zemahşeri (ö.538/ 1144) ve Müfessirlerin çoğu bu ayette geçen istifhâmın inkârî üslûbu içerdiğini bildirmekte ve bu manaya ilaveten tevbih ve istihzâ (alay etme) manasının olduğunu bildirmişlerdir.²⁰⁹

En'am Suresinde geçen istifhâmın yarısında fazlası inkârî üslûbu içermektedir. İnkari mananın en önde gelen yan manası olan tevbih manası bu ayetlerde de kendini göstermiştir. Tevbih manasının yanında istihzâ (alay etme), tesfih (akılsız sayma), istib'âd (akla uzak görme) ve terğip (teşvik) manaları da bazı ayetlerin yan manası olmuştur.

7.A'RÂF SURESİ

A'râf Suresi 206 ayettir. Bu ayetlerin 44'ünde istifhâm bulunmaktadır. Bunların 28 tanesi istifhâmı inkârî üslûbunu içermektedir.

A'râf Suresindeki İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayetler

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ (١٢)²¹⁰

Allah, "Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoydu?" dedi. (O da) "Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın" dedi. (12)

Ayette geçen istifhâmı (مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ) şeytanın Allah (c.c.) tarafından kendisine emredilen secdeyi yapmaması inkâr edilmekte, kınama ve azarlama manalarını içinde barındıran istifhâmı inkârî üslûbu kullanılmaktadır.²¹¹

وَإِذَا فَعَلُوا فَاجِسَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (٢٨)²¹²

Çirkin bir iş işledikleri vakit, "Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: "Şüphesiz, Allah çirkin işleri emretmez. Siz bilmediğiniz şeyleri Allah'ın üzerine mi atıyorsunuz?" (28)

Burada bulunan istifhâm geçmişte meydana gelmiş bir işin inkârını bildirmek içi gelmektedir. Kâfirlerin bilmedikleri şeyler hakkında Allah'a(c.c.) iftira atmaları, kınanarak kabul edilmediği ifade edilmektedir.²¹³

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٣٢)²¹⁴

De ki: "Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?" De ki: "Bunlar, dünya hayatında mü'minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için âyetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz." (32)

²⁰⁹ Zemahşeri, a.g.e.,s.2/59 , İbni Aşur,a.g.e.,s.8/149

²¹⁰ A'râf,7/12

²¹¹ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.1/361

²¹² A'râf,7/28

²¹³ Ebüssuûd, a.g.e.,s.3/223

²¹⁴ A'râf,7/32

Bu ayette geçen istifhâm (مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ) müfessirlerin ittifakı ile inkârî üslûpla gelmiştir.²¹⁵Onların iddialarında haram kılınan şeylerin inkârı söz konusudur. İbn Âşûr (ö.1393/1973) bu istifhâmda alaya almanında söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca burada fâilin inkârı olup fiilin inkârı söz konusu değildir.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (٥٣)²¹⁶

Onlar ise ancak, ("Görelim bakalım!" diyerek) Kur'an'ın bildirdiği sonucu (te'vilini) bekliyorlar. Onun bildirdiği sonuç gelip çattığı gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: "Gerçekten Rabbimizin peygamberleri hakkı getirmişler. Şimdi bizim için şefaathçılar var mı ki bize şefaath etseler veya (dünyaya) döndürülsek de yaptıklarımızdan başkasını yapsak?" Gerçekten onlar kendilerine yazık etmişlerdir. (İlah diye) uydurdukları (putlar) da onları yüzüstü bırakarak uzaklaşıp kaybolmuşlardır. (53)

Ayette geçen ilk istifhâm(هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ...) inkâr ve nefy manaları arasında gidip gelmektedir. Fakat nefy manasında olması daha muhtemeldir. İkinci istifhâm(فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ) temenni manasındadır.²¹⁷

أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (٦٣)²¹⁸

Sizi uyarması ve sizin de Allah'a karşı gelmekten sakınıp rahmete ulaşmanız için, içinizden bir adam aracılığı ile Rabbinizden size bir zikir (vahiy ve öğüt) gelmesine şaşırdınız mı? (63)

Bu ayette geçen istifhâm(أَوْعَجِبْتُمْ) müfessirlerin ittifakıyla inkârî üslûpla gelmektedir.²¹⁹ Burada kâfirlerin şaşma hadisesi kınanarak inkâr edilmektedir.

وَالِى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٦٥)²²⁰

Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u peygamber olarak gönderdik. Onlara, "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için ondan başka hiçbir ilah yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?" dedi. (65)

Ebüssuûd (ö.982 /1574) bu ayetteki istifhâmın inkâr ve istib'âd (aklen uzak görme) için olduğunu söylemektedir.²²¹Fakat Âlûsî (ö. 1270/1854) gibi bazı müfessirler buradaki istifhâmın takriri için olduğunu beyan etmişlerdir. Bu ve benzeri yerlerdeki farklı görüşler bakış açılarına göre değerlendirilmelidir. Ayette Hûd'un (a.s) muhataplarına Allah'a (c.c.) karşı gelmekten sakınmayan bir topluluk olduğunu bildirmek için bu istifhâmı kullandığını düşündüğümüzde mananın takriri olduğunu düşünebiliriz. Eğer onların yaptığı bu sakımama işini kınayarak inkâr ettiğini mülâhaza ettiğimizde inkârî üslûbun olduğunu ifade etmiş oluruz.

²¹⁵Zemahşeri, a.g.e., s.362, Ebüssuûd, a.g.e., s.3/224, Âlûsî, a.g.e., s.8/111, İbni Âşûr (ö.1393/1973),a.g.e.,s.9/96

²¹⁶ A'râf,7/53

²¹⁷ Abdulazim İbrahim Mut'ini,a.g.e.,s.1/376

²¹⁸ A'râf,7/63

²¹⁹ Beyzavî, a.g.e.,s.2/344, Âlûsî,a.g.e.,s.8/134, Ebüssuûd,a.g.e.,s.3/236

²²⁰ A'râf,7/65

²²¹ Ebüssuûd, a.g.e.,s.3/237

أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِن بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً فَادْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (٦٩) قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٧٠)²²²

"Sizi uyarması için içinizden bir adam aracılığıyla Rabbinizden size bir zikir (vahy ve öğüt) gelmesine şaşıntınız mı? Hatırlayın ki, Allah sizi Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi ve sizi yaratılış itibariyle daha güçlü kıldı. Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz." (69) Onlar, "Sen bize tek Allah'a ibadet edelim, atalarımızın ibadet edegeldiklerini bırakalım diye mi geldin? Eğer doğru söyleyenlerden isen haydi bizi tehdit ettiğin azabı bize getir" dediler. (70)

Bu iki ayette geçen istifhâmın herbiri tevbihi içeren hakiki inkâr manasındadır. İkinci ayette bulunan istifhâm (...وَحْدَهُ اللَّهُ) meydana gelmiş bir işi inkâr kastıyla söylenmiştir. Çünkü peygamberlerinin yapmış olduğu tevhit inancına davetini kabul etmemektedirler.²²³

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِّن رَّبِّكُمْ رَجْسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ فَانظُرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنْتَظِرِينَ (٧١)²²⁴

Hûd, "Artık size Rabbinizden bir azap ve öfke inmiştir. Allah'ın, haklarında hiçbir delil indirmediği, yalnızca sizin ve babalarınızın uydurduğu bir takım isimler (düzmece tanrılar) hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? Öyleyse (başınıza geleceği) bekleyin! Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!" dedi. (71)

Ayette geçen istifhâm (...أَتُجَادِلُونَنِي...) istikbah (çirkin görme) manasıyla birlikte inkârî üslûp kullanılarak gelmiştir.²²⁵

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتَضَعُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ (٧٥)²²⁶

Kavminin büyüklük taslayan ileri gelenleri, küçük görülüp ezilen inanmışlara, "Siz, Salih'in, Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu (sahiden) biliyor musunuz?" dediler. Onlar da, "Biz şüphesiz onunla gönderilene inananlarız" dediler. (75)

Bazı müfessirler ayette geçen istifhâmın (...أَتَعْلَمُونَ...) hakiki manada olduğunu iddia etmişlerdir.²²⁷ Fakat asıl olan buradaki istifhâmın küçük görme manasıyla birlikte inkârî üslûpla geldiğidir.²²⁸ Çünkü kavmin ileri gelenlerinin bu soruyu sorarlarken kibirlendikleri ayette açıkça ifade edilmiş, takındıkları tavır onların bilgi öğrenmek maksadıyla sormadıklarını açığa çıkarmaktadır.

وَلَوْ طَآ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاجِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ (٨٠)²²⁹

²²² A'râf, 7/69-70

²²³ Abdulkerim Mahmud, a.g.e.,s.50, Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.1/382

²²⁴ A'râf, 7/71

²²⁵ Ebüssuûd, a.g.e.,s.3/240, Âlûsî, a.g.e.,s.8/159

²²⁶ A'râf, 7/75

²²⁷ Reşid Rıza, Tefsir'ul-Menar, s.8/448

²²⁸ Zemahşeri, a.g.e.,s.370, Ebüssuûd, a.g.e.,s.3/243, Âlûsî, a.g.e.,s.8/164, İbni Âşur (ö.1393/1973), a.g.e.,s.8/222

²²⁹ A'râf, 7/80

Lût'u da Peygamber olarak gönderdik. Hani o kavmine şöyle demişti: "Sizden önce âlemlerden hiçbir kimsenin yapmadığı çirkin işi mi yapıyorsunuz?" (80)

Bu ayette geçen istifhâmın (أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ) istikbah ve tevbih manasında inkârî üslûble geldiğinde müfessirler ittifak etmişlerdir.²³⁰

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ
(٨٨)²³¹

Şuayb'ın kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki: "Ey Şuayb! Andolsun, ya kesinlikle bizim dinimize dönersiniz ya da mutlaka seni ve seninle birlikte inananları memleketimizden çıkarırız." Şuayb, "İstemesek de mi?" dedi. (88)

Ebüssuûd (ö.982 /1574) ayette geçen hemzenin meydana gelmesi muhtemel bir olayın inkârî ve nefyi için olduğunu söylemiştir.²³² Dolayısıyla buradaki istifhâm (أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ) inkârî üslupla gelmektedir.

فَقَتَوَىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ (٩٣)²³³

(Şuayb) onlardan yüzçevirdi ve dedi ki: "Ey kavmim! Andolsun, ben size Rabbimin vahyettiklerini ulaştırdım. Size nasihat de ettim. Şimdi ben, inkârcı bir topluluğa nasıl üzülürüm?" (93)

Bu ayette geçen istifhâm nefy ve inkâr içindir.²³⁴ Şuayb (a.s.) burada inkârcı bir topluluğa karşı üzülmesini inkâr etmektedir.

أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ (٩٧) أَوْ أَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يُلْعَبُونَ (٩٨) أَفَأَمِنُوا
مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ (٩٩)²³⁵

Memleketlerin halkları geceleyin uyurken kendilerine azabımızın gelmesinden emin mi oldular? (97) Ya da o memleketlerin halkları kuşluk vakti gülüp oynarken kendilerine azabımızın gelmesinden emin mi oldular? (98) Yoksa Allah'ın tuzağından emin mi oldular? Ziyana uğrayan kavimden başkası Allah'ın tuzağından emin olamaz. (99)

Zemahşeri (ö.538/ 1144) ayetlerde gelen hemzelerin (أَفَأَمِنُوا, أَوْ أَمِنَ, أَفَأَمِنَ) inkâr için olduğunu beyan etmiştir.²³⁶ Ebüssuûd (ö.982 /1574) buradaki hemzenin geçmişte meydana gelmiş bir fiili inkâr (inkârû'lvakî') için olduğunu söylemiştir.²³⁷ Çünkü burada kâfirlerin azaptan kendilerini güvende görmelerini inkâr söz konusudur. Burada bulunan istifhâmlarda vurgu fiillere yapılmıştır.

قَالَ فِرْعَوْنُ اأَمْنَتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ أَدْنَىٰ لَكُمْ إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَكْرُتُمْوَهُ فِي الْمَدِينَةِ لَتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ (١٢٣)²³⁸

²³⁰ Sabuni, a.g.e.,s.1/460, Abdülkerim Mahmud, a.g.e.,s.50, Abdulazim İbrahim Mut'ini,a.g.e.,s.1/388

²³¹ A'râf,7/88

²³² Ebüssuûd,a.g.e.,s.3/248

²³³ A'râf,7/93

²³⁴ Abdülkerim Mahmud, a.g.e.,s.51

²³⁵ A'râf,7/97-98-99

²³⁶ Zemahşeri, a.g.e.,s.375

²³⁷ Ebüssuûd, a.g.e.,s.3/254

²³⁸ A'râf,7/123

Firavun, "Ben size izin vermeden ona iman ettiniz ha!" dedi. "Şüphesiz bu halkını oradan çıkarmak için şehirde kurduğunuz bir tuzaktır. Göreceksiniz!" (123)

Ayette geçen (أَمْنُكُمْ بِهِ) cümlesinin haber ifade eden cümle olması veya istifhâm cümlesi olması muhtemeldir. Hemze takdir edilip istifhâm olarak kabul edildiğinde burada bulunan istifhâm, inkârî üslûp ile gelmektedir.²³⁹

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَنْتَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ (١٢٧)²⁴⁰

Firavun'un kavminden ileri gelenler dediler ki: "Sen (sihirbazları cezalandıracaksın da) Mûsâ'yı ve kavmini, bu ülkede fesat çıkarsınlar, seni ve ilahlarını terk etsinler diye bırakacak mısın?" Firavun, "Biz onların oğullarını öldüreceğiz, kadınlarını sağ bırakacağız. Biz onların üzerinde ezici bir güce sahibiz?" dedi. (127)

Bu ayete geçen istifhâm, teşvik etme manasını içinde barındıran inkârî üslûpla gelmektedir.²⁴¹ Firavunun Mûsâ'yı (a.s.) ve kavmini cezalandırmaya teşvik ve bu konuda yavaş davranmasının inkârî söz konusu edilmektedir.²⁴²

قَالَ أَغَيَّرَ اللَّهُ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ (١٤٠)²⁴³

"Sizi âlemlere üstün kılmış iken, Allah'tan başka ilah mı araştırayım size?" (140)

Zemahşeri (ö.538/ 1144) ve İbn Âşûr (ö.1393/1973) ayette geçen istifhâmın taaccüb ve inkâr manasında olduğu ifade etmişlerdir.

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَاخَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّوْنِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (١٥٠)²⁴⁴

Mûsâ, kavmine kızgın ve üzgün olarak döndüğünde, "Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?" dedi. (Öfkesinden) levhaları attı ve kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı. (Kardeşi) "Ey anamoğlu" dedi, "Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı. Sen de bana böyle davranarak düşmanları sevindirme. Beni o zalimler topluluğu ile bir tutma." (150)

Ayetteki istifhâm (أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ) tevhîh (kınama) ve tesfîh (akılsız sayma) manalarının tabi olarak geldiği inkârî üslûpla gelmektedir. Mûsâ (a.s.) bu ayette kavminin Rablerinin emirini beklememelerini kınamış, onların sefîhliklerini inkâr etmektedir.²⁴⁵

وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِّن قَبْلِ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاءُ وَتَهْدِي مَن تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ (١٥٥)²⁴⁶

²³⁹ Âlûsî, a.g.e., s.9/27, Zemahşeri, a.g.e., s.3/260

²⁴⁰ A'râf, 7/127

²⁴¹ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.1/388

²⁴² İbni Âşûr (ö.1393/1973), a.g.e., s.9/25

²⁴³ A'râf, 7/140

²⁴⁴ A'râf, 7/150

²⁴⁵ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.1/388, Abdulkerim Mahmud, a.g.e., s.53

²⁴⁶ A'râf, 7/155

Mûsâ, kavminden, belirlediğimiz yere gitmek için yetmiş adam seçti. Onları sarsıntı yakalayınca (bayıldılar). Mûsâ, "Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de bundan önce helak ederdin. Şimdi içimizden bir takım beyinsizlerin işledikleri günah sebebiyle bizi helak mı edeceksin? Bu sırf senin bir imtihanındır. Onunla dilediğin kimseyi saptırırsın, dilediğini de doğruya iletirsin. Sen bizim velimizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı. Sen bağışlayanların en hayırlısıdır" dedi. (155)

Ayette geçen istifhâm Ebüssuûd'un (ö.982 /1574) ifadesiyle olması muhtemel helak etme hadisesini Allah'ın (c.c.) lütfunu umarak inkâr üslûbuyla veya isti'taf (lütfunu umma) manasıyla gelmektedir.²⁴⁷ Burada bulunan inkâr Allah'ın hükmünü kabullenmeme manasında değildir. Çünkü Peygamberler Allah'ın (c.c.) hükmüne razı olurlar. Bize göre de burada bulunan üslûbun inkârî manada olmaması daha uygundur.

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُم وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ (١٦٤)

Hani onlardan bir topluluk demişti ki: "Siz Allah'ın helak edeceği veya şiddetli bir azaba uğratacağı bir kavme ne diye (boş yere) öğüt veriyorsunuz?" Onlar da, "Rabbimize bir mazeret beyan etmek için, bir de belki Allah'a karşı gelmekten sakınırlar diye (öğüt veriyoruz)" demişlerdi. (164)

Ayette geçen istifhâm (لَمْ تَعْظُوا قَوْمًا) inkârî üslûpla gelmekte olup kâfirlerin kendilerine öğüt verilmesinin inkârı söz konusudur.²⁴⁹

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلَهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَىٰ اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالِدَارُ الْأَخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (١٦٩)

Derken, onların ardından yerlerine Kitab'a (Tevrat'a) varis olan (kötü) bir nesil geldi. Şu geçici dünyanın değersiz malını alır ve "(nasıl olsa) biz bağışlanacağız" derlerdi. Kendilerine benzeri bir mal gelse onu da alırlar. Allah hakkında, gerçek dışında bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan Kitap'ta söz alınmamış mıydı? Onun içindekileri okumamışlar mıydı? Halbuki Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için ahiret yurdu daha hayırlıdır. Hiç düşünmüyor musunuz? (169)

Ayette geçen ilk istifhâm (أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ) takrirî manayı ifade etmektedir. İkinci istifhâm (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) daha önce de benzerlerinde olduğu gibi tevbih manasında inkârî üslûpla gelmektedir.

أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ (١٧٣)

Yahut "Bizden önce babalarımız Allah'a ortak koşmuşlar. Biz onlardan sonra gelen bir nesiliz. Şimdi bâtilcıların işlediği yüzünden bizi helak mı edeceksin?" dememeniz içindir. (173)

Ayette geçen hemze inkârî manasında olduğunda burada istifhâmı inkârî üslûbu kullanılmıştır.²⁵¹ Buradaki bulunan inkârdaki vurgu fiile yapılmıştır.

²⁴⁷ Ebüssuûd, a.g.e., s.3/276

²⁴⁸ A'râf, 7/164

²⁴⁹ Abdülkerim Mahmud, a.g.e., s.53

²⁵⁰ A'râf, 7/169

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مَنْ جَنَّةٍ إِنَّهُ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ (١٨٤) أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجْلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ (١٨٥)²⁵²

Onlar düşünmediler mi ki (çok iyi tanıdıkları, kendileriyle içiçe yaşamış olan) arkadaşlarında (Peygamber'de) delilikten eser yoktur. O ancak apaçık bir uyarıcıdır. (184) Onlar göklerdeki ve yerdeki sınırsız hükümler ve nizama, Allah'ın yarattığı her şeye, ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmadılar mı? Peki, bundan sonra artık hangi söze inanacaklar? (185)

Bu iki ayette geçen üç istifhâmın herbiri tevbih manasını içeren inkârî üslûpla gelmektedir. Burada düşünmemeleri, bakıp ibret almamaları ve inanmamaları kınanarak inkâr edilmektedir.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (١٨٧)²⁵³

Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onu vaktinde ancak O (Allah) ortaya çıkaracaktır. O göklere de, yere de ağır basmıştır. O size ancak ansızın gelecektir." Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi sadece Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmiyorlar." (187)

Ayette geçen soruyu müşriklerin sorduğunu düşündüğümüzde buradaki istifhâm inkâr ve istib'âd manalarını içerir. Eğer Yahudilerin sorduğunu düşünürsek imtihan etme manasında olur. Ancak müslümanların sorduğunu mülâhaza ettiğimizde bilgi öğrenmek ve açıklama talep etmek içindir.²⁵⁴

أَيُّشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ (١٩١)²⁵⁵

Hiçbir şeyi yaratamayan, kendileri yaratılan şeyleri Allah'a ortak mı koşuyorlar? (191)

Ayette geçen istifhâm (أَيُّشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ) inkârî üslûbun tevbih içeren kısmından olup buradaki vurgu fiile yapılmaktadır.²⁵⁶ Şirk koşma hadisesi önceden gerçekleşmiş bir durum olduğundan burada inkârî üslûbu'lvaki' oluşmaktadır.

A'raf Suresinde bulunan istifhâmın yarısından fazlası inkârî üslûpla gelmektedir. İnkârî üslûpla gelen istifhâmın çoğu tevbih manasının tabi olduğu ve bazılarının da istikbah (kötü görme), tesfih ve nefy gibi manaların tabi olduğu şekliyle gelmektedir.

8.ENFÂL SURESİ

Enfâl Suresinde sadece bir ayette istifhâm bulunmakta olup, oda inkârî üslûpla gelmektedir.

²⁵¹ Abdulkerim Mahmud, a.g.e.,s.54

²⁵² A'râf,7/184-185

²⁵³ A'râf,7/187

²⁵⁴ Abdulazim İbrahim Mut'ini,a.g.e.,s,1/429

²⁵⁵ A'râf,7/191

²⁵⁶ Abdulkerim Mahmud, a.g.e.,s.55, Abdulazim İbrahim Mut'ini,a.g.e.,s,1/431

Enfâl Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Olan Ayet

وَمَا لَهُمْ آلَا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصْنُونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
(٣٤)²⁵⁷

Onlar Mescid-i Haram'dan (mü'minleri) alıkoyarken ve oranın bakımına ehil de değillerken, Allah onlara ne diye azap etmesin? Oranın bakımına ehil olanlar ancak Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır. Fakat onların çoğu bilmez. (34)

Ayette bulunan istifhâm (وَمَا لَهُمْ آلَا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ) Zemahşeri'nin (ö.538/ 1144) beyanında olduğu gibi Allah'ın (c.c.) onlara azap etmeyeceği iddiaları inkâr edilmektedir.²⁵⁸Bazı müfessirler buradaki istifhâmın takriri olduğunu söylemiş olsalarda asıl olan inkârî olmasıdır.²⁵⁹Çünkü onların iddialar bu istifhâmla reddedilmektedir.

9.TEVBE SURESİ

Tevbe Suresi 129 ayettir. Bu ayetlerden 17 tanesinde istifhâm olup, 9 ayette istifhâmı inkârî üslûbu yer almaktadır.

Tevbe Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Olan Ayetler

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ (٧) كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةَ يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ
(٨)²⁶⁰

Allah'a ortak koşanların Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır. Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah kendine karşı gelmekten sakınanları sever. (7) Onların bir ahdi nasıl olabilir ki! Eğer onlar size üstün gelselerdi, ne akrabalık (bağlarını), ne de antlaşma (yükümlülüğünü) gözetirlerdi. Ağızlarıyla sizi hoşnut etmeye çalışıyorlar, oysa kalpleri buna karşı çıkıyor. Onların pek çoğu fasık kimselerdir. (8)

Ayetlerde geçen iki istifhâm (كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ...) (كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ...) Zemahşeri'nin (ö.538/ 1144) beyanında olduğu gibi inkâr ve istib'âd manasındadır. İkinci istifhâm birincinin tekrarı mesabesindedir.²⁶¹

أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَوُكُمْ أَوْلَ مَرَّةٍ أَخَشَوْهُمْ فَاذْكُ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
(١٣)²⁶²

Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya kalkışan ve üstelik size tecavüzü ilk defa kendileri başlatan bir kavimle savaşırmaz mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa Allah, -eğer siz gerçek mü'minler iseniz- kendisinden korkmanıza daha lâyıktır. (13)

²⁵⁷ Enfâl,8/34

²⁵⁸ Zemahşeri,a.g.e.,s.412

²⁵⁹ Abdülkerim Mahmud, a.g.e.,s.55, Abdülazim İbrahim Mut'ini,a.g.e.,s,1/441

²⁶⁰ Tevbe,9/7-8

²⁶¹ Zemahşeri,a.g.e., s.424

²⁶² Tevbe,9/13

Zemahşeri (ö.538/ 1144) ayette geçen istifhâmların teşvik manasını içeren takriri manada olduğunu ifade etmiştir.²⁶³ Diğer müfessirlerin bir çoğuda burada bulunan istifhâmlar için teşvik manasını barındıran inkâr manasında olduğunu söylemişlerdir.²⁶⁴

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (١٦)²⁶⁵

Yoksa Allah içinizden, Allah'tan, Resûlünden ve mü'minlerden başkasını kendilerine sırdaş edinmeksizin cihad edenleri ayırt etmeden bırakılacağınızı mı sandınız? Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. (16)

Müfessirler buradaki istifhâmın (أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا) tevbih manasında inkârî üslûpla geldiğini açıklamışlardır.

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (١٩)²⁶⁶

Siz hacılara su dağıtmayı ve Mescid-i Haram'ın bakım ve onarımını, Allah'a ve âhiret gününe iman edip Allah yolunda cihad eden kimse(lerin amelleri) gibi mi tuttunuz? Bunlar Allah katında eşit olmazlar. Allah zâlim topluluğu doğru yola erdirmez. (19)

Ayette müşriklerin hacılara su dağıtma ve Mescid-i Haram'ı onarma işini, iman edip cihat eden kişinin yaptığı işle bir tutmaları kınanarak reddedilmektedir. Dolayısıyla bu ayette geçen istifhâmın inkârî üslûpla geldiği kesindir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَنْتَاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ (٣٨)²⁶⁷

Ey iman edenler! Ne oldunuz ki, size "Allah yolunda sefere çıkın" denilince, yere çakılıp kaldınız. Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatını mı seçtiniz? Oysa ahirete göre dünya hayatının yararı, pek az bir şeydir. (38)

Bu ayette bulunan istifhâm bütün müfessirlerin ifade ettiği gibi tevbih manasında inkârî üslûpla gelmiştir.²⁶⁸ Burada müminlerin dünya hayatını tercih etmeye yönelik hareketleri kınanarak kabul edilmemektedir. Zaman zaman ifade edildiği gibi Kur'an'da geçen istifhâmların çoğuna yakın kısmı bilgi öğrenmeye yönelik olmamaktadır. Bu ayette de görüldüğü üzere istifhâm hakiki manasından çıkmıştır. Müminlerin yaptıkları bu hareketin kabul edilmediğini ifade etmek ve kendilerine bir uyarı manasında gelmektedir.

عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَبْتَ لَهُمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ (٤٣)²⁶⁹

Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin? (43)

²⁶³ Zemahşeri, a.g.e., s.425

²⁶⁴ Beyzavi, a.g.e., 2/398, Ebüssuûd, a.g.e., s.4/48

²⁶⁵ Tevbe, 9/16

²⁶⁶ Tevbe, 9/19

²⁶⁷ Tevbe, 9/38

²⁶⁸ Zemahşeri, a.g.e., s.433, Beyzavi, a.g.e., s.2/404, Ebüssuûd, a.g.e., s.4/65, Âlûsî, a.g.e., s.10/94

²⁶⁹ Tevbe, 9/43

Allah (c.c.) burada Hz.Peygamberin izin vermesini uyarı üslûbuyla reddetmektedir. Ayette bulunan istifhâm, inkârî üslûbu ile gelmektedir.²⁷⁰

قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ (٥٢)²⁷¹

De ki: "Bizim için siz, (şehitlik veya zafer olmak üzere) ancak iki güzellikten birini mi bekliyorsunuz? Biz de, Allah'ın kendi katından veya bizim ellerimizle size ulaştıracağı bir azabı bekliyoruz. Haydi bekleyedurun. Şüphesiz biz de sizinle birlikte beklemekteyiz." (52)

Bütün müfessirler bu ayette bulunan istifhâmın inkârî ve nefy üslûbuyla geldiğini ifade etmişlerdir.²⁷²

وَلَيْنِ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤُونَ (٦٥)²⁷³

Şâyet kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan, "Biz sadece lâfa dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk", derler. De ki: "Allah'la, onun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?" (65)

Ayette geçen istifhâm münafıklar tarafından meydana gelen eğlenme işinin kınanarak kabul edilmediğini ifade etmektedir. İbn Âşûr (ö.1393/1973)bu ayetteki istifhâmın tevbih manasında inkârî üslûbu içerdiğini söylemektedir.²⁷⁴

Tevbe Suresinde geçen istifhâmın yarıya yakını inkârî üslûpla gelirken bunların çoğu tevbih manasını içinde barındırmaktadır. Tevbihin dışında tenbih, takrî' ve terğib gibi manalar yanmana olarak ele alınmaktadır.

10.YÛNUS SURESİ

Yûnus Suresi 109 ayettir. 28 ayette istifhâm bulunmaktadır. Bu ayetlerden 20'sinde inkârî üslûp bulunmaktadır.

Yûnus Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Olan Ayetler

أَكَاَنَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِّنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُّبِينٌ (٢)²⁷⁵

İçlerinden bir adama, insanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdele diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki o kâfirler, "Bu elbette apaçık bir sihirbazdır" dediler? (2)

Müfessirler ayette Kureyş'in şaşkınlığının inkâr edildiği manasını vererek burada bulunan istifhâmın inkârî manada olduğunu bildirmişlerdir.²⁷⁶

²⁷⁰ Abdulkerim Mahmud, a.g.e.,s.57

²⁷¹ Tevbe,9/52

²⁷² Âlûsî, a.g.e.,s.10/115, Zemahşeri,a.g.e.,s.437, Ebüssuûd,a.g.e.,s.4/73

²⁷³ Tevbe,9/65

²⁷⁴ İbni Âşûr (ö.1393/1973),a.g.e.,s.10/221

²⁷⁵ Yunûs,10/2

²⁷⁶ Beyzavi, a.g.e.,s.2/427, Zemahşeri,a.g.e.,s.455, Ebüssuûd,a.g.e.,s.2/224

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (3)²⁷⁷

Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan, sonra da Arş'a kurulup işleri yerli yerince düzene koyan Allah'tır. O'nun izni olmaksızın, hiç kimse şefaathı olamaz. İşte o, Rabbiniz Allah'tır. O halde O'na kulluk edin. Hâlâ düşünmüyor musunuz? (3)

Ayette geçen istifhâmla muhatapların düşünmemeleri inkâr edilmiştir. Burada bulunan istifhâm inkârî üslûbla gelmektedir.²⁷⁸

قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُمْ عَلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا أدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِّن قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (١٦)²⁷⁹

De ki: "Eğer Allah dileseydi, ben size onu okumazdım, Allah da size onu bildirmezdi. Ben sizin aranızda bundan (Kur'an'ın inişinden) önce (kırk yıllık) bir ömür yaşadım. Hiç düşünmüyor musunuz?" (16)

Bu ayette bulunan istifhâm (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) azarlama(takrî') manasını içinde barındıran inkârî üslûpla gelmektedir.²⁸⁰

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شَفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَنُؤْتِبُوكُم بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ (١٨)²⁸¹

Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve "İşte bunlar Allah katında bizim şefaathıdır" diyorlar. De ki: "Siz, Allah'a göklerde ve yerde onun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz!? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir." (18)

Ayete geçen istifhâm tekzip manasında inkârî üslûbla gelmektedir. Burada müşriklerin iddiaları yalanlanmakta ve inkâr edilmektedir.²⁸²

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٣١)²⁸³

De ki: "Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da işitme ve görme yetisi üzerinde kim mutlak hâkimdir? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor? İşleri kim yürütüyor?" "Allah" diyecekler. De ki: "O halde Allah'a karşı gelmekten sakınmayacak mısınız?" (31)

Ayette geçen istifhâmlarda sadece sonuncu (أَفَلَا تَتَّقُونَ) istifhâm inkârî üslûbu içermektedir.²⁸⁴ Ayrıca terğib (teşvik etme) manasında içinde barındırmaktadır. Diğer istifhâmlar takriri manayı ifade etmektedir.

فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ (٣٢)²⁸⁵

²⁷⁷ Yunûs, 10/3

²⁷⁸ Abdulkerim Mahmud, a.g.e, s.59

²⁷⁹ Yunûs, 10/16

²⁸⁰ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.2/40

²⁸¹ Yunûs, 10/18

²⁸² Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.2/42

²⁸³ Yunûs, 10/31

²⁸⁴ Ebüssuûd, a.g.e., s.4/141

²⁸⁵ Yunûs, 10/32

İşte O, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah'tır. Hak'tan sonra sadece sapıklık vardır. O halde nasıl oluyor da (Hak'tan) döndürülüyorsunuz? (32)

Ayette geçen birinci istifhâm geçen (فَمَادَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ) meydana gelmesi muhtemel bir bir işin inkârı (inkârü'l-vuku') ve nefyi içindir. İkinci istifhâm (فَأَنَّى تُصْرِفُونَ) meydana gelmiş bir durumu inkâr için (inkârü'l-vaki') gelmektedir.²⁸⁶

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ (٣٤)

De ki: "Allah'a koştuğunuz ortaklarınızdan, başlangıçta yaratmayı yapacak, sonra onu tekrarlayacak kimse var mı?" De ki: "Allah başlangıçta yaratmayı yapar, sonra onu tekrar eder. O halde nasıl oluyor da (haktan) çevriliyorsunuz?" (34)

Ayette geçen her iki istifhâm inkârî üslûpla gelmektedir. Birinci istifhâm (هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ) inkârî mananın yanında nefy manasını da içinde barındırmaktadır.

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يَهْدِيَ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ (٣٥)²⁸⁷

De ki: "Allah'a koştuğunuz ortaklarınızdan hakka iletecek olan bir kimse var mı?" De ki: "Hakka Allah iletir." Öyle ise, hakka ileten mi uyulmaya daha layıktır, yoksa iletilmedikçe doğru yolu bulamayan kimse mi? Ne oluyor size? Nasıl hüküm veriyorsunuz?" (35)

Bu ayet içinde dört tane istifhâm bulunan ve en çok istifhâmın geldiği ayetlerdendir. Birinci istifhâm (هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ) inkâr ve nefy içindir. İkinci istifhâm (أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ) takrir manasında gelmektedir. Bu istifhâmın da inkârî manada olduğunu söyleyen müfessirler vardır. Üçüncü istifhâm (فَمَا لَكُمْ) nefy yoluyla inkârî manada olup dördüncü istifhâm (كَيْفَ تَحْكُمُونَ) ta'cip (hayret ettirme) manasını içeren inkârî üslûpla gelmektedir.²⁸⁸

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمْعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ (٤٢) وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ (٤٣)²⁸⁹

İçlerinden sana bakanlar da vardır. Fakat körlere, hele gerçeği görmüyorlarsa, sen mi doğru yolu göstereceksin? (43)

Ebüssuûd (ö.982 /1574) bu ayette gelen istifhâmların inkârî üslûpta olduğunu söylemektedir.²⁹⁰ İbn Âşûr (ö.1393/1973) buradaki istifhâmların taaccüb manasında olduğunu ifade emiştir.²⁹¹

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَآتًا أَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ (٥٠)
أَنْتُمْ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنْتُمْ بِهِ الْآنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ (٥١)²⁹²

De ki: "Söyleyin bakalım, onun azabı size geceleyin veya gündüzün (ansızın) gelecek olsa, suçlular bunun hangisini acele isterler?!" (Bunların hiçbiri istenecek bir şey

²⁸⁶ Âlûsî, a.g.e.,s.11/112, Ebüssuûd,a.g.e.,s.4/142

²⁸⁷ Yunûs,10/35

²⁸⁸ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.2/50

²⁸⁹ Yunûs,10/43

²⁹⁰ Ebüssuûd, a.g.e.,s.4/148

²⁹¹ İbnî Âşûr (ö.1393/1973),a.g.e.,s.11/178

²⁹² Yunûs,10/50,51

değildir). (50) (Onlara) "Azap gerçekleştikten sonra mı ona iman ettiniz? Şimdi mi!? Oysa siz onu acele istiyordunuz" (denilecek). (51)

Ayette geçen (أَرَأَيْتُمْ) cümlesi istifhâm görünümünde olsada aslında (Bana Söyleyiniz) manasında emirdir. Ebüssuûd (ö.982 /1574) ikinci istifhâmın (مَاذَا يَسْتَعْجِلُ) inkârî üslûpla geldiğini ifade etmiştir.²⁹³ Diğer ayette geçen her iki istifhâmda (الْآنَ - أَتُمْ) inkârî üslûpla gelmektedir.

وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقُّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ (٥٣)

"O (azap) gerçek midir?" diye senden haber soruyorlar. De ki: "Evet, Rabbime andolsun ki o elbette gerçektir. Siz (bu konuda Allah'ı) âciz kılacak değilsiniz." (53)

Ayette geçen istifhâm (أَحَقُّ هُوَ) istihzâ (alay etme) manasını içine alan inkârî üslûpla gelmektedir.²⁹⁴

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ اللَّهُ أَدْنَىٰ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ (٥٩)²⁹⁵

De ki: "Allah'ın size indirdiği; sizin de, bir kısmını helâl, bir kısmını haram kıldığınız rızıklar hakkında ne dersiniz?" De ki: "Bunun için Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?" (59)

Bu ayette geçen ilk istifhâm (أَرَأَيْتُمْ) (Bana Söyleyiniz) manasında emirdir. İkinci istifhâm (اللَّهُ أَدْنَىٰ لَكُمْ) inkârî manada gelmektedir.²⁹⁶

قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (٦٨)²⁹⁷

"Allah bir çocuk edindi" dediler. O, bundan uzaktır. O her bakımdan sınırsız zengindir. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey onundur. Bu konuda elinizde hiçbir delil de yoktur. Allah'a karşı bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz? (68)

Ayette ehli kitabın Allah'a (c.c.) karşı bilmedikleri şeyleri söyleyerek iftirada bulunmaları kınanarak reddedilmektedir. Burada bulunan istifhâm (أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ) asıl manasından ayrılip mecâzî manalarının en çok kullanılanı olan inkârî üslûpla gelmektedir.²⁹⁸

قَالَ مُوسَىٰ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ (٧٧)²⁹⁹

Mûsâ: "Size hak gelince, onun hakkında böyle mi diyorsunuz? Bu bir sihir midir? Oysa sihirbazlar, iflah olmazlar!" dedi. (77)

Birinci istifhâm (أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ) ve ikinci istifhâm (أَسِحْرٌ هَذَا) inkârî üslûpla gelmekte olup burada hakka sihir demeleri inkâr edilmektedir.³⁰⁰

قَالُوا أَجِئْنَا لِنُلْفِئَنَّا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمُ الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمْ بِمُؤْمِنِينَ (٧٨)³⁰¹

²⁹³ Ebüssuûd, a.g.e.,s.4/153

²⁹⁴ Abdulazim İbrahim Mut'ini,a.g.e.,s.2/50, Abdulkrim Mahmud, a.g.e,s.62

²⁹⁵ Yunûs,10/59

²⁹⁶ Zemahşeri,a.g.e.,s.467

²⁹⁷ Yunûs,10/68

²⁹⁸ Abdulkrim Mahmud, a.g.e,s.62

²⁹⁹ Yunûs,10/77

³⁰⁰ Abdulazim İbrahim Mut'ini,a.g.e.,s.2/73

Dediler ki: "Bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan döndüresin de yeryüzünde hâkimiyet (devlet) ikinizin eline geçsin diye mi bize geldin? Biz ikinize de inanmıyoruz." (78)

Ayette geçen istifhâm (أَجِنْتَنَا لِتُلْفِتَنَّا) yahudilerin Hz. Mûsâ ve Hz. Harun'u (a.s.) peygamber olarak kabul etmeyerek söyledikleri sözler inkârî üslûbu içermektedir.

الآن وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ (٩١)³⁰²

Şimdi mi?! Oysa daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun. (91)

Firavun, Hz. Mûsâ ve kavminin peşinlerinde giderken denizde boğulma esnasında iman etmiş ve Allah (c.c.) onun bu imanının (الآن) şimdi mi? Soru cümlesini kullanarak kabul etmediğini bildirmiştir. Bu ayette bulunan istifhâm azarlama ve kınama manalarını içeren inkârî üslûp kullanılarak gelmektedir.³⁰³

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ (٩٩)³⁰⁴

Eğer Rabbin dileyseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekün iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mü'min olsunlar diye, insanları zorlayacakmısın? (99)

Ayette Hz.Peygamberinin, insanların iman etmeleri için kendini harap etmesi Allah(c.c.) tarafında kabul edilmediği bildirilmektedir. Burada bulunan istifhâm meydana gelmiş bir fiilin hoş karşılanmadığını ifade eden inkârî üslûpla gelmiştir.³⁰⁵

Yunûs Suresinde bulunan istifhâmın üçte ikisinden fazlası inkârî üslûpla gelmektedir. Bu inkârî üslûpla gelen istifhâmın tamamına yakını tevbih manasını içermektedir. Bu tevbih manasının yanında istihzâ (alay etme) ve takri'(azarlama) manaları da tabi olarak gelmektedir.

11.HÛD SURESİ

Hûd Suresi 123 ayettir. Bu ayetlerin 20 tanesinde istifhâm bulunmaktadır ve bunların 13 tanesi inkârî üslûpla gelmektedir.

Hûd Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Bulunan Ayetler

وَلَيْنُ أَخْرَجَنَا عَنْهُمُ الْعَذَابُ إِلَى أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُونَ (٨)³⁰⁶

Andolsun, biz onlardan azabı belirli bir süreye kadar geciktirsek, o zaman da mutlaka "Onu ne alıkoyuyor?" derler. İyi bilin ki, azap onlara geleceği gün, kendilerinden bir daha uzaklaştırılmaz ve alay etmekte oldukları şey, kendilerini çepeçevre kuşatmış olur. (8)

Ayette geçen istifhâm, müşriklerin azabın gelmesini alaylı bir tavırla inkâr etmelerini ifade etmektedir. Buradaki istifhâm müfessirlerin çoğuna göre istihzâ (alay etme) ve inkâr manasını içermektedir.

³⁰¹ Yunûs,10/78

³⁰² Yunûs,10/91

³⁰³ İbni Âşur (ö.1393/1973),a.g.e.,s.11/177, Ebüssuûd,a.g.e.,s.4/173

³⁰⁴ Yunûs,10/99

³⁰⁵ İbni Âşur (ö.1393/1973),a.g.e.,s.11/293, Abdulazim İbrahim Mut'ini,a.g.e.,s.2/77

³⁰⁶ Hûd,11/8

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَعْظَمْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (١٣)³⁰⁷

Yoksa "onu (Kur'an'ı) uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin." (13)

Bu ayette müşriklerin Hz. Peygamber hakkındaki iftira etmeleri inkâr edilmektedir. Buradaki istifhâm, tevhîh (kınama) ve ta'cib (hayrete düşürme) manalarını içeren inkârî üslûpla gelmektedir.³⁰⁸

مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَى وَالْأَصْمَى وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (٢٤)³⁰⁹

Bu iki zümrenin durumu, kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların durumları hiç birbirlerine denk olur mu? Hâlâ düşünmez misiniz? (24)

Ayette gelen iki istifhâmdan birincisi (هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا) "Bunların durumu hiç birbirine denk olur mu?" nefy ve inkâr, ikinci istifhâm (أَفَلَا تَذَكَّرُونَ) "Hâlâ düşünmez misiniz?" ise terğib manasının tabi olduğu inkâr manasıdır.³¹⁰

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَآتَانِي رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِي فَعُمِّيْتُ عَلَيْكُمْ أَنْزِلْ مَكْمُوهَا وَانْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ (٢٨)³¹¹

Nûh dedi ki: "Ey Kavmim! Söyleyin bakalım; şâyet ben Rabbimden gelen apaçık bir delil üzerinde isem ve O kendi katından bana bir rahmet vermiş de, siz ona karşı kör kalmışsanız, onu istemediğiniz halde, biz sizi ona zorlayacak mıyız?" (28)

Daha önceki ayetlerde izah edildiği gibi bu ayetteki ilk istifhâm (أَرَأَيْتُمْ) "haber veriniz" manasıdır. İkinci istifhâm (أَنْزِلْ مَكْمُوهَا) "Biz sizi ona zorlayacak mıyız?" inkârî üslûpla gelmiştir.³¹² Bu ayet Hz. Nuh (a.s.) ile kavmi arasındaki bir diyalogu anlatmaktadır. Kavmi, Hz. Nuh'un (a.s.) davetini kabul etmediler. Bu durum karşısında kavmini zorlamayı hoş karşılamadığını inkârî üslûpla bildirmektedir.

وَيَا قَوْمِ مَن يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ طَرَدْتُهُمْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (٣٠)³¹³

"Ey kavmim! Eğer ben onları kovarsam, beni Allah'tan kim koruyabilir? Hiç düşünmüyor musunuz?" (30)

Bu ayet iki istifhâmı içermektedir. İlk istifhâm (مَن يَنْصُرُنِي) nefy ve inkâr manasında olup manası "Allah'ın azabına karşı hiç kimse bana yardım edemez" manasıdır. İkinci istifhâm (أَفَلَا تَذَكَّرُونَ) daha önce geçen ayette (Hûd Suresi/24) olduğu gibi inkârî üslûpla gelmektedir.³¹⁴

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تُجْرَمُونَ (٣٥)³¹⁵

³⁰⁷ Hûd,11/13

³⁰⁸ Abdulazim İbrahim Mut'ini,a.g.e.,s.2/90, Abdulkерim Mahmud, a.g.e.,s.64

³⁰⁹ Hûd,11/24

³¹⁰ Âlûsî,a.g.e.,s.12/34, Ebüssuûd,a.g.e.,s.4/198-199

³¹¹ Hûd,11/28

³¹² İbni Âşur (ö.1393/1973),a.g.e.,s.12/51

³¹³ Hûd,11/30

³¹⁴ Abdulazim İbrahim Mut'ini,a.g.e.,s.2/102

³¹⁵ Hûd,11/35

(Ey Muhammed!) Yoksa "Onu (Kur'an'ı) kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer onu uydurmuşsam, suçum bana âittir. Ben de sizin işlemekte olduğunuz suçlardan uzağım." (35)

Hiz. Nuh'un kavminin inkârı anlatıldıktan sonra gelen bu ayet müşriklerin iftiralarını ifade etmekte ve bu iftiraları istifhâmı inkârî üslûbu kullanılarak reddedilmektedir.

يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي أَفَلَا تَتَّقُونَ (٥١)³¹⁶

"Ey kavmim! Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak beni yaratana âittir. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?" (51)

Önceki ayetlerde geçen bu istifhâm, inkârî üslûpla gelmekte ve ayette gelen istifhâmı muhatapların akıllarını kullanmaları teşvik edilmektedir.

قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ (٦٢)³¹⁷

Onlar şöyle dediler: "Ey Salih! Bundan önce sen, aramızda ümit beslenen bir kimseydin. Şimdi babalarımızın taptıklarına tapmamızı bize yasaklıyor musun? Şüphesiz, biz senin bizi çağırdığın şeyden derin bir şüphe içindeyiz." (62)

Bu ayette Hiz. Salih'i kabul etmeyen kavminin, kendisine tevbih ve taaccüb manasının tabi olduğu inkârî üslûpla hitap ettiğini görmekteyiz.³¹⁸

قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ (٧٢) قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمْتُ اللَّهُ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (٧٣)³¹⁹

Karısı, "Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağı? Gerçekten bu çok şaşılacak bir şey!" dedi. (72) Melekler, "Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi size olsun ey (peygamber ocağının) ev halkı! Şüphesiz O övülmeye layıktır, şanı yücedir." dediler. (73)

Zemahşeri (ö.538/ 1144) ve Ebüssuûd (ö.982 /1574) bu ayetlerde geçen ilk istifhâmın (... أَلِدُ) taaccüb manasında ve ikinci istifhâmın (... أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ) inkârî manasında olduğunu ifade etmişler.³²⁰ Diğer müfessirler de buna benzer beyanlarda bulunmuşlardır.

وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ (٧٨)

Kavmi, (konuklarıyla çirkin ilişkide bulunmak üzere) ona doğru koşa koşa geldiler. Zaten onlar önceden de bu tür çirkin işleri yapıyorlardı. Lût dedi ki: "Ey Kavmim! İşte kızlarım. Onlar(la nikâhlanmanız) sizin için daha temizdir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve konuklarıma karşı beni rezil etmeyin. İçinizde hiç akli başında bir adam yok mu?" (78)

(أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ) ayetinde bulunan istifhâm tevbih manasında inkârî üslûpla gelmektedir. Çünkü bu ayette Hiz. Lût (a.s.) kavminin yapmak istediği kötülüğü onları azarlayarak ve kınayarak reddetmektedir.³²¹

³¹⁶ Hûd,11/51

³¹⁷ Hûd,11/62

³¹⁸ İbni Âşur (ö.1393/1973),a.g.e.,s.12/110

³¹⁹ Hûd,11/72-73

³²⁰ Zemahşeri,a.g.e.,s.491, Ebüssuûd,a.g.e.,s.4/266

قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصْلَاحُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ (٨٧)³²²

Dediler ki: "Ey Şu'ayb! Babalarımızın taptığını yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve akli başında bir adamsın." (87)

Hız. Şuayp (a.s.), kavmini tevhid inancına davet etmesinin ardından onlar kendisini yalanladılar, kabul etmediler. Bunun ardından istihzâ ve inkârî üslûbu içeren istihfâmla Hız. Şuayb'a hitap etmişlerdir.³²³

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِّنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيَّ إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ (٩٢)³²⁴

Şu'ayb şöyle dedi: "Ey kavmim! Benim kabilem sizce Allah'tan daha itibarlı mı ki, O'na sırt çevirdiniz. Şüphesiz Rabbim sizin yaptıklarınızı kuşatmıştır." (92)

Bu ayette geçen istihfâm (أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِّنَ اللَّهِ)"Kabilem sizce Allah'tan daha itibarlı mı?" inkârî üslûbla gelmektedir.³²⁵

Hûd Suresinde bulunan istihfâmların yarısından çoğu inkârî üslûpla gelmektedir. Bu inkârî üslûbu içeren istihfâmlara tevbih (kınama), takri' (azarlama), ta'cib (hayrete düşürme) ve taaccüb (şaşıрма) manaları tabi olmaktadır.

12.YÛSUF SURESİ

Yûsuf Suresi 111 ayettir. Bu ayetlerin 16 tanesinde istihfâm bulunup, 5'i inkârî üslûpla gelmektedir.

Yûsuf Suresindeki İstihfâmı İnkârî İçeren Ayetler

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ (١١)³²⁶

Babalarına şöyle dediler: "Ey babamız! Yûsuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Hâlbuki biz onun iyiliğini isteyen kişileriz." (11)

Ayette geçen istihfâm, Hız Yusuf'un (a.s.) kardeşleri tarafından babalarının Hız Yusuf'u onlarla birlikte göndermemesi ve onlara güvenmemesini kabul etmediklerini ifade etmek için kullanılmıştır. Bu ayetteki istihfâm (...مَا لَكَ) taaccüb manasını içeren inkârî üslûpla gelmiştir.³²⁷

يَا صَاحِبِي السَّجْنِ أَرَأَبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (٣٩)³²⁸

"Ey zindan arkadaşlarım! Ayı ayrı ilahlar mı daha iyidir, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi olan tek Allah mı?" (39)

³²¹ İbni Âşur (ö.1393/1973),a.g.e.,s.12/129

³²² Hûd,11/87

³²³ Zemahşeri,a.g.e.,s.494

³²⁴ Hûd,11/92

³²⁵ İbni Âşur (ö.1393/1973),a.g.e.,s.12/151

³²⁶ Yûsuf,12/11

³²⁷ Abdulazim İbrahim Mut'ini,a.g.e.,s.2/122

³²⁸ Yûsuf,12/39

Âlûsî (ö.1270/1854) bu ayette geçen istifhâmın inkârî üslûp gücünde olan eşitliğin nefy için geldiğini ifade etmektedir.³²⁹ İbn Âşûr (ö.1393/1973) ise buradaki istifhâmın takriri manada olduğu söylemiştir.³³⁰ Ayette geçen istifhâmda iki taraf bulunmaktadır. Birinci tarafa (أَرْبَابُ) göre değerlendirme yaptığımız inkârî olduğunu, ikinci tarafa (أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ) göre değerlendirme yaptığımızda istifhâmın takriri manasında olduğu anlaşılmış olur.

قَالَ هَلْ أَمْنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمْنُكُمْ عَلَى أَخِيهِ مِنْ قَبْلِ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (٦٤)³³¹

Yakub onlara, "Onun hakkında size ancak, daha önce kardeşi hakkında güvendiğim kadar güvenebilirim! Allah en iyi koruyandır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir" dedi. (64)

Bu ayette geçen istifhâm hakkında Âlûsî (ö. 1270/1854) ve İbn Âşûr (ö.1393/1973) inkârî üslûp olduğunu söylemişlerdir.³³² Bazı müfessirler tefsirlerinde buradaki istifhâm hakkında yorum yapmamışlar. Bazılarıda takriri olduğunu beyan etmişlerdir.

أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (١٠٧)³³³

Yoksa Allah tarafından kendilerini kuşatacak bir azabın gelmeyeceğinden veya onlar farkında olmadan kıyametin ansızın gelip çatmayacağından emin mi oldular? (107)

Ayette geçen istifhâm müfessirlerin tamamına göre tevbih manasını içeren inkârî üslûpla gelmektedir.³³⁴ Meydana gelmiş gaflet içinde olma durumlarının kınanarak reddeldiğini ifade etmektedir. Çünkü müşrikler şirklerinde ısrarla devam etmektedirler.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ (١٠٩)³³⁵

Biz senden önce de, memleketler halkından ancak kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik. Yeryüzünde dolaşıp da, kendilerinden önce gelenlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Elbette ahiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha iyidir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz? (109)

Bu ayette iki istifhâm bulunmaktadır. Birinci istifhâm (أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ) takriri manasındadır. İkinci istifhâm (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) inkârî manasını ifade etmektedir.³³⁶ Ayrıca bu istifhâm teşvik manasını da ifade etmektedir.

Yusuf Suresinde geçen istifhâmın üçte biri inkârî üslûpla gelmektedir. Bu istifhâmın çoğunluğu tevbih manasını içermekte olup diğer bir kısmı da taaccüb, terğib gibi manaları içermektedir.

³²⁹ Ebüssuûd,a.g.e.,s.4/278

³³⁰ İbni Âşûr (ö.1393/1973),a.g.e.,s.12/274

³³¹ Yûsuf,12/64

³³² Âlûsî,a.g.e.,s.13/11, İbni Âşûr (ö.1393/1973),a.g.e.,s.13/16

³³³ Yûsuf,12/107

³³⁴ Âlûsî,a.g.e.,s.13/67

³³⁵ Yûsuf,12/109

³³⁶ Abdulazim İbrahim Mut'ini,a.g.e.,s.2/147

13.RA'D SURESİ

Ra'd Suresi 43 ayettir. Bu ayetlerden 7 tanesinde istifhâm bulunmaktadır. Bunlardan 4'ünde inkârî üslûp bulunmaktadır.

Ra'd Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Bulunan Ayetler

وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَإِذَا كُنَّا تُرَابًا أَئِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَرَبُّهُمْ وَأُولَئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (٥)³³⁷

Eğer şaşacaksan, asıl şaşılacak olan onların, "Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacakmışız?" demeleridir. İşte bunlar Rablerini inkâr edenlerdir. İşte onlar boyunlarına demir halkalar vurulanlardır ve işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedi kalacaklardır. (5)

Ebüssuûd (ö.982 /1574) ayette bulunan her iki istifhâm için (أِنَّا كُنَّا تُرَابًا أَئِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ) inkârî üslûpla geldiğini ve burada geçen ikinci istifhâmın (أِنَّا كُنَّا) birinci istifhâmı (أِنَّا كُنَّا) (تُرَابًا) tekid ettiğini beyan etmiştir.³³⁸

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلْ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (١٦)³³⁹

De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" "Allah'tır" de. De ki, "O'nu bırakıp da kendilerine (bile) bir faydası ve zararı olmayan dostlar (mabutlar) mı edindiniz?" De ki, "Kör ile gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu? Yoksa Allah'a, O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma ile Allah'ın yaratması onlara göre birbirine mi benzedi?" De ki: "Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. O, birdir, mutlak hâkimiyet sahibidir." (16)

Kendisinde en çok istifhâm bulunan ayetlerden olan bu ayette beş adet istifhâm bulunmaktadır. Bu istifhâmlardan birincisi (مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) takrir, ikinci istifhâm (أَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ) ve beşinci istifhâm (أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ) tevbih manasında geçmişte meydana gelen fiili inkâr (inkâru'l-vaki') manasındadır. Ayrıca nehy manasını da içinde barındırmaktadır. Üçüncü istifhâm (هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ) ve dördüncü istifhâm (أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ) nefy manasını da içeren inkârî manasındadır.³⁴⁰

أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ إِنَّمَا يَنْتَكِرُ الْوَلُؤَ الْأَلْبَابِ (١٩)³⁴¹

Rabbinden sana indirilenin gerçek olduğunu bilen kimse, (onu bilemeyen) kör gibi olur mu? (Bunu) ancak akıl sahipleri anlar. (19)

Bu ayette geçen istifhâm müfessirlerin çoğunun beyan ettiği gibi nefy (nefy'il-müsâvât) ve inkâr manasındadır. Burada Allah tarafından indilen Kur'an'ın gerçek olduğunu bilen ve onu

³³⁷ Ra'd,13/5

³³⁸ Ebüssuûd,a.g.e.,s.5/6

³³⁹ Ra'd,13/16

³⁴⁰ Zemahşeri,a.g.e.,s.537-538, Beyzavi,a.g.e.,s.1/104, Âlûsî,a.g.e.,s.13/127, Ebüssuûd,a.g.e.,s.5/12

³⁴¹ Ra'd,13/19

bilmeyen kimselerin birbirine eşit olduğunu iddia edenler inkâr edilmekte ve kabul edilmediği bildirilmektedir.³⁴²

أَقَمْنُ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ بَلْ رُئِيَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن هَادٍ (33)³⁴³

Herkesin kazandığını görüp gözeten Allah inkâr edilir mi? Hâlbuki onlar, Allah'a ortaklar koştular. De ki: "Onların isimlerini açıklayın. Yoksa siz (bununla) O'na yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber vermiş olacaksınız, yoksa boş söz mü etmiş olacaksınız?" Hayır, inkâr edenlere hileleri güzel gösterildi ve onlar doğru yoldan saptırıldılar. Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek yoktur. (33)

Ayette üç adet istifhâm bulunmaktadır. Bu üç istifhâmın her birisi tevbih manasını içinde barındıran inkârî üslûpla gelmiştir.³⁴⁴

Ra'd Suresinde bulunan istifhâmın yarısından fazlası inkârî üslûbu içermektedir. Bunların bir kısmı nefy manasını ve bir kısmında tevbih manasını içinde barındırmaktadır.

14.İBRAHİM SURESİ

İbrahim Suresi 52 ayettir. Bunlardan 9 ayette istifhâm bulunmakta olup 2'si inkârî üslûpla gelmiştir.

İbrahim Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Bulunan Ayetler

قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مَن دُنُوكُمْ وَيُوْخِرْكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأَثَبُوا بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ (١٠)³⁴⁵

Peygamberleri dedi ki: "Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? (Hâlbuki) O, günahlarınızı bağışlamak ve sizi belli bir zamana kadar ertelemek için sizi (imana) çağırıyor. Onlar, "Siz de bizim gibi sadece birer insansınız. Bizi babalarımızın taptıklarından alıkoymak istiyorsunuz. Öyleyse bize apaçık bir delil getirin" dediler. (10)

Ayette geçen istifhâm (أَفِي اللَّهِ شَكٌّ) inkârî üslûbuyla gelmekte olup Allah'ın (c.c.) varlığı konusunda şüphe edenleri inkâr için gelmektedir.³⁴⁶

وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَا آدَبْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ (١٢)³⁴⁷

"Allah bize yollarımızı dosdoğru göstermişken, biz ne diye ona tevekkül etmeyelim? Bize yaptığınız eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkül etsinler."(12)

Bu ayette geçen istifhâm (وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ) nefy manasını içeren inkârî üslûpla gelmiştir. Ayet görünüşte kendilerini kınayanların inkârî üslûbu gibi gözükmekte olup aslında muhatapların tavırlarının kınandığı bir inkârdır. Kur'an'da bu şekilde gelen zahirde kendini

³⁴² Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.2/155

³⁴³ Ra'd, 13/33

³⁴⁴ Abdulkerim Mahmud, a.g.e., s.71

³⁴⁵ İbrahim, 14/10

³⁴⁶ Abdulkerim Mahmud, a.g.e., s.72

³⁴⁷ İbrahim, 14/12

kınayarak inkâr gibi gözüken ayetler aslında muhatapların yaptıklarını kınamaktadır. Bu üslûpla muhataplara uyarı yapılmakta ve bulundukları durumdan vazgeçmeleri istenmektedir.

İbrahim Suresinde gelen istifhâmların yaklaşık dörtte biri yani 2 tanesi inkârî üslûpla gelmektedir. Bunların ilki tekzibi (İptali inkâr) ve diğeri de tevbihi (hakiki inkâr) manalarını ifade etmektedir.

15.HİCR SURESİ

Hicr Suresi 99 ayettir. Bu ayetlerden 6'sinde istifhâm bulunmakta olup, bunların 2'si inkârî üslûpla gelmektedir.

Hicr Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Bulunan Ayetler

قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (32)³⁴⁸

Allah, "Ey İblis! Saygı ile eğilenlerle beraber olmamadaki maksadın ne?" dedi. (32)

Ayette şeytanın secde etmemesi kınanarak kabul edilmemektedir. İstifham inkârî üslûbuyla gelmektedir.

قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فِيمَ يُبَشِّرُونَن (54)³⁴⁹

İbrahim, "Bana yaşlılık gelip çatmış iken beni mi müjdeliyorsunuz? Bana neyi müjdeliyorsunuz?" dedi. (54)

Bu ayette iki istifhâm bulunmaktadır. Birincisi (أَبَشَّرْتُمُونِي) taaccüb (şaşıрма) manasında inkârî üslûpla, ikincisi (فِيمَ يُبَشِّرُونَن) sadece taaccüb manasıyla gelmektedir.³⁵⁰

Hicr Suresinde geçen istifhâmların üçte biri inkârî üslûbu içermekte olup biri tevbih manasını, diğeri taaccüb manasını içermektedir.

16.NAHL SURESİ

Nahl Suresi 128 ayettir. Bu ayetlerin 16 tanesi istifhâm içeriyor. Bunların 9 tanesi inkârî üslûbu olarak gelmektedir.

Nahl Suresinde İstifhâm-ı İnkârî İçeren Ayetler

أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (17)

Şu halde yaratan, yaratamayan gibi olur mu? Artık siz düşünmez misiniz? (17)

Ayette iki istifhâm bulunmaktadır. Birincisi(أَفَمَنْ يَخْلُقُ...) tevbih manasında inkârî üslûpla, ikinci istifhâm (أَفَلَا تَذَكَّرُونَ) teşvik ve tevbihi içeren inkârî üslûpla gelmektedir.³⁵¹

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (35)³⁵²

³⁴⁸ Hicr,15/32

³⁴⁹ Hicr,15/54

³⁵⁰ Abdulkerim Mahmud, a.g.e,s.73

³⁵¹ Abdulazim İbrahim Mut'ini,a.g.e.,s,2/12/185

³⁵² Nahl,16/35

Allah'a ortak koşanlar dediler ki: "Allah dileseydi ne biz, ne de atalarımız O'ndan başka hiçbir şeye tapmazdık, O'nun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık." Kendilerinden öncekiler de böyle yapmıştı. Peygamberlere düşen sadece apaçık bir tebliğdir. (35)

Bu ayette geçen istifhâm (فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ) nefy ve inkârî üslûpla gelmektedir.

أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ (٤٥)³⁵³

Kötü işler yapmak için tuzak kuranlar, Allah'ın kendilerini yere geçirmesinden veya (ansızın) bilemeyecekleri bir yerden kendilerine azap gelmesinden emin mi oldular? (45)

Âlûsî (ö. 1270/1854) ve Ebüssuûd (ö.982 /1574) ayette geçen istifhâm (أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا...) hakkında inkârî manada olduğunu, İbn Âşûr (ö.1393/1973) ise taaccüb manasında olduğu beyan etmişlerdir.³⁵⁴ Taaccüb (şaşıрма) manası da çoğunlukla ya inkârî manaya veya takrirî manaya tabi olarak gelmektedir.

وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ (٥٢)³⁵⁵

Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İtaat de daima O'na olmalıdır. Öyle iken siz Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz? (52)

Ayette bulunan istifhâm (أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ) müfessirlerin de ifade ettiği gibi inkârî üslûbu içermektedir. Bu mananın yanında tevbih ve tasgir (alçatma) manalarını ilave edilmesinde bir beis bulunmamaktadır.

وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ أَفَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ (٧١)³⁵⁶

Allah rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar rızıklarını ellerinin altındakilere vermezler ki rızıkta hep eşit olsunlar. Şimdi Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar? (71)

Ayette geçen istifhâm hakiki manasında çıkarak mecaz manalardan inkârî mana ile gelmektedir. Burada Allah'ın (c.c.) nimetini inkâr etmenin, hoş karşılanmayan bir durum olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu ayetteki istifhâm tevbih manasını da içinde barındıran inkârî üslûpla gelmiştir.

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ (٧٢)³⁵⁷

Allah size kendi cinsinizden eşler var etti. Eşlerinizden de oğullar ve torunlar verdi ve sizi temiz şeylerden rızıklandırdı. Öyleyken onlar batıla inanıyorlar da Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar? (72)

Bir önceki ayette olduğu gibi bu ayetteki iki istifhâm da tevbih manasında inkârî üslûpla gelmiştir.

³⁵³ Nahl,16/45

³⁵⁴ Âlûsî, a.g.e.,s.14/151, Ebüssuûd,a.g.e.,s.5/117, İbni Âşûr (ö.1393/1973),a.g.e.,s.14/164

³⁵⁵ Nahl,16/52

³⁵⁶ Nahl,16/71

³⁵⁷ Nahl,16/72

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوُونَ الْحَمْدُ لِلَّهِ
بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (٧٥)³⁵⁸

Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile, kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak Allah yolunda harcayan kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olur mu? Hamd Allah'a mahsustur, fakat onların çoğu bilmezler. (75)

Bu ayette bulunan istifhâm (هَلْ يَسْتَوُونَ...) örnek olarak verilen kişilerin eşit olmadığını ifade sadedinde azarlamayı da içeren inkârî üslûpla gelmektedir.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَى مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (٧٦)³⁵⁹

Allah (şöyle) iki adamı da misal verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yükür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz. Bu, adaletle emreden ve doğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu? (76)

Önceki ayette olduğu gibi bu ayette bulunan istifhâm (هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) inkârî üslûbu ifade etmektedir. Anlatılan özelliklerdeki iki adamın eşit olduğunu savunanları inkâr ve azarlama söz konusudur.

أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوْ السَّمَاءِ مَا يُمَسِّكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (٧٩)³⁶⁰

Gökyüzünde Allah'ın emrine boyun eğerek uçan kuşları görmüyorlar mı? Onları gökte ancak Allah tutar. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır. (79)

Ebüssuûd (ö.982 /1574) ve İbn Âşûr (ö.1393/1973) ayette bulunan istifhâmın inkâr manasında olduğunu ifade etmektedirler.³⁶¹ Fakat takrir manasında olması bizce daha uygun düşmektedir. Çünkü muhataplar gökyüzünde uçan kuşları görmektedirler.

Nahl Suresinde mevcut olan istifhâmın yarısından fazla inkârî üslûpla gelmektedir. Bu istifhâmın çoğu tevbih manasını içermektedir. Tevbihin dışında taaccüb ve tasğir (küçültme) gibi manalarda bu istifhâmlara yan mana olarak gelmektedir.

17.İSRÂ SURESİ

İsra Suresi 111 ayettir. Bu ayetlerin 14 tanesinde istifhâm olup, 8 ayet inkârî üslûpla gelmiştir.

İsrâ Suresinde İstifhâm-ı İnkârî İçeren Ayetler

أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُم بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا (٤٠)³⁶²

Rabbiniz erkek çocukları size seçip-ayırda da kendisine meleklerden kız çocukları mı edindi? Gerçekten çok büyük bir söz söylüyorsunuz. (40)

³⁵⁸ Nahl,16/75

³⁵⁹ Nahl,16/76

³⁶⁰ Nahl,16/79

³⁶¹ Ebüssuûd,a.g.e.,s.5/132, İbni Âşûr (ö.1393/1973),a.g.e.,s.14/235

³⁶² İsra,17/40

İsra Suresinde bulunan istifhâmların ilki olan³⁶³ bu ayette Allah'a (c.c.) yakışksız iddialarda bulunan kâfirleri tekzip (yalanlama) ve inkâr söz konusudur. Sonraki cümle (إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا) kâfirlerin batıl iddialarının asılsızlığını tekit etmektedir. Burada yapılan vurgu fiiledir.

وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا إِنْآ لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا (٤٩)

Dediler ki: "Biz bir yığın kemik, bir yığın ufantı olduğumuz zaman mı yeniden bir yaratılışla diriltilecekmışiz, biz mi?" (49)

Ayette müşriklerin sözleri anlatılmaktadır. Onlar öldükten sonraki hayatı kabul etmeyip bu hadiseyi akla uzak görmektedir. Ayette geçen istifhâmla inkâr ve istib'âd manasını ifade etmektedirler. Burada tekrarlanan hemze (أِنَّا) birinci hemzeyi (إِنْدَا) tekit için gelmiştir.³⁶⁵

أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا (٥١)³⁶⁶

"Yahut aklınızca, diriltilmesi daha da imkânsız olan başka bir varlık olun, (yine de diriltileceksiniz.)" Diyecekler ki: "Peki bizi hayata tekrar kim döndürecek?" De ki: "Sizi ilk defa yaratan". Bunun üzerine başlarını sana (alaylı bir tarzda) sallayacaklar ve "Ne zamanmış o?" diyecekler. De ki: "Yakın olsa gerek!" (51)

Bu ayette geçen iki istifhâmdan birincisi (مَنْ يُعِيدُنَا) inkâr ve istib'âd manasında, ikinci istifhâm (مَتَى هُوَ) inkâr ve taaccüb manalarını ifade etmek için gelmiştir.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا (٦١)³⁶⁷

Hani meleklerle, "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik, onlar da saygı ile eğilmişlerdi. Yalnız İblis saygı ile eğilmemiş, "Hiç ben, çamur halinde yarattığın kimse için saygı ile eğilir miyim?" demişti. (61)

Ayette geçen istifhâm, şeytanın, Hz.Adem'e (a.s.) saygıyla eğilin emrine karşı hitabını ifade etmektedir. Burada şeytanın bu emri kabul etmeyip karşı çıkması söz konusu olmaktadır. Bu istifhâm müfessirlerinde ittifakıyla inkâr ve istib'âd (aklen uzak görme) manasını ifade etmektedir.³⁶⁸

أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا (٦٨) أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا (٦٩)³⁶⁹

Yahut sizi tekrar denize döndürüp üstünüze, kasıp kavuran bir fırtına yollayarak nankörlüğünüz sebebiyle sizi boğmasından, sonra da bize karşı kendiniz için arka çıkacak bir yardımcı bulamama (durumun) dan güvende misiniz? (69)

Bu iki ayette bulunan istifhâmların her biri (أَفَأَمِنْتُمْ-أَمْ أَمِنْتُمْ) inkâr, nefy ve tehdit manalarını içinde barındırmaktadır.

³⁶³ İsra,17/21 ayetindeki istifham sureta istifhamdır.

³⁶⁴ İsra,17/49

³⁶⁵ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.2/209

³⁶⁶ İsra,17/51

³⁶⁷ İsra,17/61

³⁶⁸ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.2/215

³⁶⁹ İsra,17/69

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَى إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا (٩٤)³⁷⁰

İnsanlara hidayet (Kur'an) geldikten sonra onların iman etmelerine ancak, "Allah bir beşeri mi peygamber olarak gönderdi?" demeleri engel olmuştur. (94)

Müşrikler gönderilen peygamberin beşer olarak gelmesini inanmayarak inkâr etmişlerdir. Ayette geçen istifhâm onların bu görüşlerini ifade etmek maksadıyla söylenmiş olup tekzip ve istib'âd manalarını içeren inkârî üslûpla gelmektedir.

ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا وَقَالُوا أَنِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرَفَاتًا إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا (٩٨)³⁷¹

Bu, onların cezasıdır. Çünkü onlar âyetlerimizi inkâr ettiler ve "Biz bir yığın kemik, bir yığın ufantı olduktan sonra mı yeniden bir yaratılışla diriltilecekmisiz, biz mi?" dediler. (98)

Bu ayetteki istifhâm (أَنِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرَفَاتًا إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا) tekzip ve istib'âd (aklen uzak görme) manasını içeren inkârî üslûpla gelmiştir.³⁷²

İsra Suresinde bulunan istifhâmın yarısından fazlası inkârî üslûpla gelmektedir. Bu inkârî üslûpla gelen istifhâmın çoğu tekzip (yalanlama) ve istib'ad (aklen uzak görme) manalarını içererek gelmektedir.

18.KEHF SURESİ

Kehf Suresi 110 ayettir. Bunların 18 tanesi istifhâm içermekte olup, 6'sı inkârî üslûpla gelmiştir.

Kehf Suresinde İstifhâm-ı İnkârî İçeren Ayetler

أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا (٩)³⁷³

(Resûlüm)! Yoksa sen, bizim âyetlerimizden Ashâb-ı Kehf ve Ashâb-ı Rakîm'in durumlarını şaşırtıcı mı buldun?(9)

Müfessirlerin ileri gelenleri buradaki istifhâmın inkârî üslûpla geldiğini beyan etmişlerdir. Fakat burada muhatabın Hz. Peygamberin şahsında ümmeti olduğunu ifade etmektedirler. Bazı müfessirler bu ayetteki istifhâmın takriri olduğunu beyan etmektedirler.³⁷⁴

قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا (٣٧)³⁷⁵

Arkadaşı ona cevap vererek dedi ki: "Seni topraktan, sonra bir damla döl suyundan yaratan, sonra da seni (eksiksiz) bir insan şeklinde düzenleyen Allah'ı inkâr mı ediyorsun?" (37)

Ebüs-suûd (ö.982 /1574) ayette geçen istifhâmın (... أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ...) meydana gelmiş bir fiilin inkârını ifade etmek için olduğunu beyan etmektedir.³⁷⁶ Çünkü bu ayette muhatap olunan kişi kâfir olup öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlerdendi.

³⁷⁰ İsra,17/94

³⁷¹ İsra,17/98

³⁷² Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s,2/225

³⁷³ Kehf,18/9

³⁷⁴ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s,2/233

³⁷⁵ Kehf,18/37

³⁷⁶ Ebüs-suûd, a.g.e.,s.5/222

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا (٥٠)³⁷⁷

Hani biz meleklerle, "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis'ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da İblis'i ve neslini, kendinize dostlar mı ediniyorsunuz? Hâlbuki onlar sizin için birer düşmandırlar. Bu, zalimler için ne kötü bir bedeldir! (50)

Bu ayette geçen istifhâm (أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي) taaccüb manasını içeren inkârî üslûpla gelmektedir.³⁷⁸

فَانطَلَقَا حَتَّى إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا (٧١)³⁷⁹

Derken yola koyuldular. Nihayet, bir gemiye bindiklerinde (adam) gemiyi deldi. Mûsâ, "Sen onu içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu, şaşılacak bir iş yaptın." dedi. (71)

Ayette Hz.Mûsâ ile Hz.Hızır arasında geçen kıssa anlatılmaktadır. Hz. Mûsâ, Hz.Hızır'ın binmiş oldukları gemiyi delmesini hoş karşılamayarak ona inkârî üslûpla soru sormaktadır.

فَانطَلَقَا حَتَّى إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ أَقْتَلْتَنِي نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا (٧٤)³⁸⁰

Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocukla karşılaştıklarında adam (hemen) onu öldürdü. Mûsâ, "Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün? Andolsun çok kötü bir iş yaptın!" dedi. (74)

Önceki ayette ifade edildiği gibi bu ayette geçen istifhâm da inkârî üslûpla gelmiştir.

أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي أَوْلِيَاءَ إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا (١٠٢)³⁸¹

İnkâr edenler, beni bırakıp da kullarımı dost edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi kâfirlere konak olarak hazırladık. (102)

Ebüssuûd (ö.982 /1574) ayette geçen istifhâmın tevbihi içeren inkârî üslûpla geldiğini ifade etmektedir.³⁸² Zemahşeri (ö.538/ 1144) buradaki istifhâmın nefy manasında olduğunu söylemektedir.³⁸³

Kehf Suresinde bulunan istifhâmın üçte biri inkârî üslûpla gelmekte olup yan mana olarak genellikle tevbih manası bulunmaktadır. Tevbih manasının dışında taaccüb ve nefy manası ilave mana olarak gelmektedir.

19.MERYEM SURESİ

Meryem Suresi 98 ayettir. Bu ayetlerden 14'ünde istifhâm bulunmakta olup, 6 tanesi inkârî üslûpla gelmiştir.

³⁷⁷ Kehf,18/50

³⁷⁸ Abdülkerim Mahmud, a.g.e, s.80

³⁷⁹ Kehf,18/71

³⁸⁰ Kehf,18/74

³⁸¹ Kehf,18/102

³⁸² Ebüssuûd, a.g.e., s.5/248

³⁸³ Zemahşeri, a.g.e., s.630

Meryem Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûpla Gelen Ayetler

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا (٤٢)³⁸⁴

Hani babasına şöyle demişti: "Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?" (42)

Bu ayette Hz.İbrahim'in babasının inancındaki yanlışlığı ile mücadelesi anlatılmaktadır. Hz. İbrahim babasının bu ısrarcı tutumunu inkârî üslûpla sorduğu sorularla gidermek istemektedir. Böyle faydası olmayan şeylerin ilah olamayacağını düşündürücü bir üslûpla babasına ifade etmektedir.

قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا (٤٦)³⁸⁵

Babası, "Ey İbrahim! Sen benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taş a tutarım. Uzun bir süre benden uzaklaş!" dedi. (46)

Hız. İbrahim'in inancını inkâr eden babasının yönelttiği soru şeklinde gelen istifhâm taaccüb manasını da ifade eden inkârî üslûpla gelmektedir.³⁸⁶

رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا (٦٥)³⁸⁷

(Allah) göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. Şu halde, O'na ibadet et ve O'na ibadet etmede sabırlı ol. Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun? (65)

Ayette muhatap olarak Hz. Peygamber'i (s.a.v) esas aldığımızda buradaki istifhâm nefy manasında olmaktadır.³⁸⁸ Fakat muhatap olarak Hz. Peygamberden başkasını esas aldığımızda buradaki istifhâm inkârî üslûpla gelmiş olmaktadır.³⁸⁹ Nefy ve inkâr manasının arasındaki fark burada da anlaşıldığı üzere konuyu inkâr etmeyen birisine soru sorulduğunda nefy, inkâr edip kabullenmeyen biri muhatap alınıp soru sorulduğunda ise inkâr manası ifade edilmiş olmaktadır.

وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ أَإِذَا مَا مِتْ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا (٦٦) أَوْ لَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا (٦٧)³⁹⁰

İnsan, "Öldüğümde gerçekten diri olarak (topraktan) çıkarılacak mıyım?" der. (66) İnsan, daha önce hiçbir şey değil iken kendisini yarattığımızı düşünmez mi? (67)

Müfessirler bu iki ayetteki istifhâmın mecâzî manada olduklarını beyan etmişlerdir. Birinci istifhâm (أِذَا مَا مِتْ...) öldükten sonra dirilmeyi kabul etmeyen insanın istib'âd manasını içeren inkârî üslûpla gelmektedir. İkinci istifhâm (أَوْ لَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ...) tevhîh manasını da içeren inkârî üslûpla gelmektedir.³⁹¹ Ayrıca ikinci istifhâm Allah (c.c.) tarafında inkârcılara karşı verilen cevabı ifade etmektedir.

³⁸⁴ Meryem,19/42

³⁸⁵ Meryem,19/46

³⁸⁶ Ebüssuûd, a.g.e., s.638

³⁸⁷ Meryem,19/65

³⁸⁸ Bayzavi, a.g.e., s.2/37, Zemahşeri, a.g.e., s.642

³⁸⁹ Âlûsî, a.g.e.,s16/116

³⁹⁰ Meryem,19/66-67

³⁹¹ Ebüssuûd, a.g.e., s.5/274

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا (٧٧) أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا (٧٨)³⁹²

Âyetlerimizi inkâr edip "Bana elbette mal ve evlat verilecek!" diyen kimseyi gördün mü? (77) Gaybı mı görüp bilmiş, yoksa Rahmân'dan bir söz mü almış? (78)

Bu iki ayette geçen istifhâmların birinci ayette bulunan (أَفَرَأَيْتَ) daha önce de benzerlerinde ifade edildiği gibi أَخْبِرْنِي (bana söyle) manasındadır.³⁹³ İkinci ayetteki istifhâm (أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمْ ...) (اتَّخَذَ) taaccübü içinde barındıran inkârî üslûpla gelmiştir.

Meryem Suresinde bulunan istifhâmların yarıya yakını inkârî üslûpla gelmiştir. Bu inkârî üslûpla gelen istifhâmlarda taaccüb, nefy ve istib'âd manaları da bulunmaktadır.

20. TÂHÂ SURESİ

Tâhâ Suresi 135 ayettir. Bu ayetlerde 18'sinde istifhâm bulunmakta olup, 10'u inkârî üslûpla gelmektedir.

Tâhâ Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Bulunan Ayetler

قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَى (٤٩)³⁹⁴

Firavun, "Sizin Rabbiniz kim, ey Mûsâ?" dedi. (49)

Bu ayette Firavun'un alaycı ve inkârcı bir üslûpla soru sorması, istifhâmın mecâzî manada olduğunu belirtmektedir. Yoksa bilgi elde etmek için sorulmuş bir soru değildir. Buradaki istifhâm istihzâ (alay etme) manasını içeren inkârî üslûplardır.

قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَى (٥٧)³⁹⁵

Şöyle dedi: "Ey Mûsâ! Sihrin ile bizi yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin?" (57)

Ebüs-suûd (ö.982 /1574) ayetteki istifhâmın geçmişte olmuş bir fiili inkâr için geldiğini ve bu fiilin çirkinliğini ifade etmek için olduğunu bildirmektedir. Çünkü Firavun Hz. Mûsâ'ya inanmamaktaydı.

قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَنَّكُمْ أَهْلُ عَذَابٍ أَبْقَى (٧١)³⁹⁶

Firavun, "Demek, ben size izin vermeden önce ona (Mûsâ'ya) inandınız ha! Şüphe yok, o size sihiri öğreten büyüğünüzdür. Şimdi andolsun sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve mutlaka sizi hurma dallarına asacağım. Hangimizin azabı daha şiddetli ve daha kalıcıymış, mutlaka göreceksiniz." (71)

Bu ayetteki istifhâm tehdit ve tevhîh manasında inkârî üslûpla gelmektedir. Çünkü burada Firavun, sihirbazların iman etmelerine sinirlenerek onları tehdit edip kınayarak yaptıklarını kabul etmemektedir.

وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَى (٨٣)³⁹⁷

³⁹² Meryem, 19/77-78

³⁹³ Âlûsî, a.g.e., s.16/130

³⁹⁴ Tâhâ, 20/49

³⁹⁵ Tâhâ, 20/57

³⁹⁶ Tâhâ, 20/71

(Mûsâ Tûr'a varınca): "Seni, acele ile kavminden uzaklaştıran nedir, ey Mûsâ?" (dedik.) (83)

Zemahşeri (ö.538/ 1144) ayette geçen istifhâmın inkârî üslûpla geldiğini beyan etmektedir.³⁹⁸ Allah (c.c.) bu ayette Hz. Musa'nın acele ile kavminden uzaklaşmasını kınayarak inkâr etmektedir.

فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَجِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُم مَّوْعِدِي (٨٦)³⁹⁹

Bunun üzerine Mûsâ öfke dolu ve üzgün bir halde halkına döndü. "Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmadı mı? (Ayrılışımdan sonra) çok zaman mı geçti, yoksa üzerinize Rabbinizden bir gazap inmesini mi istediniz de bana verdiğiniz söze uymadınız (ve buzağıya taptınız)?" dedi. (86)

Bu ayette üç istifhâm geçmektedir. Birinci istifhâm (أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ...) takriri üslûpla gelmiştir. İkinci istifhâm (أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ) meyana gelmiş bir işi inkâr için (inkârul'l-vakî') ve üçüncü istifhâm ise (أَمْ أَرَدْتُمْ) olması muhtemel bir fiili inkâr için (inkârul-vuku') gelmiştir.⁴⁰⁰ Herbir istifhâmda vurgu fiillere yapılmaktadır.

أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا (٨٩)⁴⁰¹

Onlar bu heykelin, sözlerine karşılık vermediğini, kendilerinden hiçbir zararı uzaklaştıramayacağını ve onlara hiçbir fayda sağlayamayacağını görmezler mi? (89)

Ayette geçen istifhâm hakkında Ebüssuûd (ö.982 /1574) ve İbn Âşûr (ö.1393/1973) inkârî manada olduğu ifade etmişlerdir. Fakat bazı müfessirlerinde beyan ettiği gibi bu ayette kastedilen takriri manadır.

قَالَ يَا هَارُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا (٩٢) أَلَّا تَتَّبِعَنِ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي (٩٣)⁴⁰²

Mûsâ: (Tûr'dan dönünce) şöyle dedi: "Ey Hârûn! Saptıklarını gördüğün zaman bana uymana ne engel oldu? Yoksa emrime karşı mı geldin?" (92-93)

Bu iki ayette geçen istifhâmın herbiri de tevbih ve tehdit manalarını zımmında barındıran inkârî üslûpla gelmektedir.

أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَى (١٢٨)⁴⁰³

Yurtlarında dolaşıp durdukları, kendilerinden önceki nice nesilleri helak etmiş olmamız, onları doğru yola ilemedi mi? Şüphesiz bunda akıl sahipleri için ibretler vardır. (128)

Ebüssuûd (ö.982 /1574), Âlûsî (ö. 1270/1854) ve İbn Âşûr (ö.1393/1973)' un beyan ettiği üzere bu ayette bulunan istifhâm tevbih manasında inkârî üslûpla gelmektedir.⁴⁰⁴

وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِّن رَّبِّهِ أَوَلَمْ تَأْتِهِم بَيِّنَةٌ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَى (١٣٣)⁴⁰⁵

³⁹⁷ Tâhâ,20/83

³⁹⁸ Zemahşeri, a.g.e., s.663

³⁹⁹ Tâhâ,20/86

⁴⁰⁰ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s,2/321

⁴⁰¹ Tâhâ,20/89

⁴⁰² Tâhâ,20/92-93

⁴⁰³ Tâhâ,20/128

⁴⁰⁴ Ebüssuûd, a.g.e., s.6/48,49, Âlûsî, a.g.e.,s.16/279, İbni Âşûr (ö.1393/1973),a.g.e.,s.16/334

İnanmayanlar, "Doğru söylediğine dair bize Rabbinden açık bir delil (bir mucize) getirse ya!" dediler. Önceki kitaplarda olanların apaçık delili (olan Kur'an) onlara gelmedi mi? (133)

Müfessirlerin çoğu bu ayette geçen istifhâmın inkârî üslûpta olduğu beyan etmektedirler.

Tâhâ Suresinde bulunan istifhâmın yarısından fazlası istifhâmın mecazî manalarının en önde gelen manası olan inkârî üslûpla gelmektedir. Bunlarında birçoğu tevbih manasını içinde barındırmaktadır.

21.ENBİYÂ SURESİ

Enbiyâ Suresi 112 ayettir. Bu ayetlerin 22'sinde istifhâm bulunmakta olup 17 tanesi inkârî üslûpla gelmektedir.

Enbiyâ Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayetler

لَا هِيَّةَ قُلُوبُهُمْ وَأَسْرُوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ السَّحَرَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ (3)⁴⁰⁶

Kalpleri eğlencededir. O zulmedenler, aralarında şu konuşmayı gizlediler: "Bu (Muhammed) de sizin gibi bir insan değil mi? Şimdi siz, göre göre büyüye mi kapılacaksınız?"(3)

Ayette geçen ikinci istifhâm (أَفَتَأْتُونَ السَّحَرَ) müfessirlerin ittifakıyla inkârî üslûpla gelmektedir. Fakat birinci istifhâm (هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ) hakkında inkâr, nefy, tevbih ve taaccüb manalarının olabileceğini beyan etmişlerdir.⁴⁰⁷

مَا آمَنْتَ قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ أَهْلَكْنَاهَا أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ (6)⁴⁰⁸

Onlardan önce helak ettiğimiz hiçbir memleket halkı iman etmedi de şimdi bunlar mı iman edecekler?(6)

Bu ayette geçen istifhâm (أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ) inkâr'il-vuku'(olması muhtemel bir şeyi inkâr) içindir. Çünkü burada öncekilerin iman etmedikleri anlatıldıktan sonra onların da iman etmeleri inkâr edilmiştir.⁴⁰⁹

لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (10)⁴¹⁰

Andolsun, size öyle bir kitap indirdik ki sizin bütün şeref ve şanınız ondadır. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız? (10)

Daha önce de benzerleri geçen bu ayette bulunan istifhâm müfessirlerin de beyan ettiği üzere inkârî üslûbu içermektedir. Ayrıca bu ve benzeri ayetlerde düşünüp akletmeye teşvik söz konusu olmaktadır.

أَمْ اتَّخَذُوا إِلَهًا مِّنْ الْأَرْضِ هُمْ يَتَّبِعُونَ (21)⁴¹¹

Yoksa yerden, ölüleri diriltebilecek bir takım ilahlar mı edindiler? (21)

⁴⁰⁵ Tâhâ,20/133

⁴⁰⁶ Enbiyâ,21/3

⁴⁰⁷ Nesefi, a.g.e.,3/72, Beyzavi, a.g.e., s.2/65

⁴⁰⁸ Enbiyâ,21/6

⁴⁰⁹ Ebu Sud, a.g.e., s.6/56

⁴¹⁰ Enbiyâ,21/10

⁴¹¹ Enbiyâ,21/21

Allah (c.c.) bu ayette bulunan istifhâmla müşriklerin başka ilahlar edinmeleri kınayarak inkâr etmektedir.

أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَذَا ذِكْرُ مَنْ مَعِيَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ
412(٢٤)

Yoksa ondan başka ilahlar mı edindiler? De ki: "Haydi getirin delilinizi! İşte benimle beraber olanların kitabı ve işte benden öncekilerin kitabı (Hiçbirinde birden fazla ilah olduğuna dair hiçbir delil yok). Şüphesiz çokları hakkı bilmezler de bu sebeple yüz çevirirler." (24)

Ayette geçen istifhâm müşriklerin inançlarını sorgulamaları maksadıyla Kur'an'da tekrar tekrar geçen tevbih manasında inkârî üslûpla gelen bir istifhâmdır.⁴¹³ Kur'an'da bazı ayetler önemine ve tesirindeki etkiye göre tekrar edilerek gelmektedir.

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ (٣٠)

İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?(30)

Burada geçen birinci istifhâm(أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ) manasında da anlaşıldığı üzere takriri, ikinci istifhâm (أَفَلَا يُؤْمِنُونَ) daha önce geçen benzerleri gibi tevbih içeren inkârî üslûpla gelmektedir. Ayrıca teşvik manası da kendisinde bulunmaktadır.

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ 414(٣٤)

Biz senden önce de hiçbir beşere ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen onlar ebedi mi kalacaklar? (34)

Ayete geçen istifhâm (... أَفَإِنْ مِتَّ) Zemahşeri 'nin (ö.538/ 1144) zımnen beyan ettiği gibi techil (cahil saymak) manasını barındıran inkârî üslûplardır.⁴¹⁵

وَإِذَا رَأَوْا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَتَخَذُونَكَ إِلَّا هُزُؤًا أَهْذَا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ وَهُمْ يَذْكُرُ الرَّحْمَنَ هُمْ كَافِرُونَ 416(٣٦)

İnkâr edenler seni gördükleri zaman ancak alaya alırlar. "Bu mu ilahlarınızı diline dolayan?" derler. Hâlbuki kendileri Rahmân'ın kitabını inkâr ediyorlar. (36)

Bu ayetteki istifhâm tahkir manasını içeren inkârî üslûpla gelmiştir.⁴¹⁷

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ 418(٣٨)

Bir de "Eğer doğru söyleyenler iseniz bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" diyorlar. (38)

Kıyametin ne zaman olduğunu soran buradaki istifhâm hakiki manasında kıyamet hakkında bilgi istememektedir. Ayette kıyameti kabul etmeyenlerin sözleri anlatılmakta olup burada inkâr ve istibda' manası söz konusu olmaktadır.

قُلْ مَنْ يَكْلُؤُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَنِ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ 419(٤٢)

⁴¹² Enbiyâ,21/24

⁴¹³ Neseî, a.g.e., s.2/76

⁴¹⁴ Enbiyâ,21/34

⁴¹⁵ Zemahşeri, a.g.e., s.678

⁴¹⁶ Enbiyâ,21/36

⁴¹⁷ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.2/362

⁴¹⁸ Enbiyâ,21/38

(Ey Muhammed!) De ki: "(Size azab edecek olsa) gece ve gündüz Rahmân'ın azabından sizi kim koruyacak?" Öyle iken onlar Rablerinin zikrinden yüz çevirmekteler. (42)

İbn Âşûr (ö.1393/1973) ayette geçen istifhâmın (مَنْ يَكْلُوكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَنِ) takrî' (azarlama) ve inkâr manasında olduğunu beyan etmiştir.⁴²⁰

أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِّنَّا يُصْحَبُونَ (٤٣)⁴²¹

Yoksa bizim dışımızda onları koruyacak ilahları mı var? O ilah edindikleri nesneler kendilerine bile yardım edemezler. Zaten onlar bizden de yardım görmezler. (43)

Allah (c.c.) ayette kendisi dışında onları koruyup gözetecek ilah olduğunu düşünenlerin bu düşüncelerini inkâr ederek buradaki istifhâmı inkârî üslûpla getirmiştir.

بَلْ مَتَّعْنَا هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ (٤٤)⁴²²

Evet, biz onları da atalarını da, faydalandırdık. Öyle ki uzun süre yaşadılar. Ama artık görmüyorlar mı ki, biz yeryüzünü çevresinden eksiltiyoruz? O halde onlar mı galip gelecekler? (44)

Ayette iki istifhâm bulunmaktadır. Birinci olan (أَفَلَا يَرَوْنَ) takriri ve ikinci istifhâm (أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ) müfessirlerinde beyanı üzere inkârî üslûpla gelmiştir. Buradaki inkârdaki vurgu manaca fâil olan mübtedâya yapılmaktadır.

وَهَذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ (٥٠)⁴²³

İşte bu (Kur'an) da bizim indirdiğimiz mübarek bir öğüttür. Şimdi siz bunu mu inkâr ediyorsunuz? (50)

Müfessirlerin beyan ettiği gibi buradaki istifhâm hakiki manasında çıkarak mecâzî manada gelmektedir. Kur'an'ı inkâr edenleri kınayıp onları inkâr söz konusudur. Ayetteki istifhâm tevbih manasında inkârî üslûpla gelmektedir.⁴²⁴

قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ (٥٥)

"Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen bizimle eğleniyor musun?" dediler. (55)

Zemahşeri (ö.538/ 1144) ayette bulunan istifhâmın hakiki manada olduğunu beyan etmektedir. Burada bulunan istifhâmı mecaz manasında olduğunu ele alırsak inkârî üslûbu düşünebiliriz.⁴²⁵

قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِآلِهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ (٥٩)⁴²⁶

Onlar, "Kim yaptı bunu tanrılarımıza! Muhakkak o zalimlerden biridir" dediler. (59)

⁴¹⁹ Enbiyâ,21/42

⁴²⁰ İbn Âşûr, a.g.e., s.17/63

⁴²¹ Enbiyâ,21/43

⁴²² Enbiyâ,21/44

⁴²³ Enbiyâ,21/50

⁴²⁴ Ebüssuûd, a.g.e., s.6/72

⁴²⁵ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s,2/376

⁴²⁶ Enbiyâ,21/59

Ebüs-suûd (ö.982 /1574) buradaki istifhâmın inkâr, tevbih ve teşni'(ayıplama) manalarında olduğu ifade etmiştir. Çünkü puta tapan inkârcılar, Hz. İbrahim'in yapmış olduğu putları kırma işini kınayarak inkâr ettiklerini ifade etmektedirler.⁴²⁷

قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ (٦٦) أَفَ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (٦٧)⁴²⁸

İbrahim şöyle dedi: "Öyle ise siz, (hâlâ) Allah'ı bırakıp da, size hiçbir fayda, hiçbir zarar veremeyecek şeylere mi tapacaksınız?" (66) "Yazıklar olsun, size de; Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuza da! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?" (67)

Bu iki ayete geçen istifhâmlardan herbiri inkârî üslûpla gelmektedir. Birinci istifhâm(أَفَتَعْبُدُونَ) (من دُونِ اللَّهِ) inkârî mananın yanında tevbih, zecr (azarlama) ve techil (cehalet isnat etme) manalarını, ikinci istifhâm (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) inkârî mananın yanı sıra düşünmeye teşvik manasını da içermektedir.⁴²⁹

Enbiya Suresinde bulunan istifhâmların çoğu inkârî üslûpla gelmiştir. Bu inkârî üslûpla gelen inkârî istifhâma tabi olarak tevbih, zecr (azarlama), techil (cahil sayma), nefy ve teşni' (ayıplama) gibi manalar gelmektedir.

22.HAC SURESİ

Hac Suresi 78 ayettir. 8 ayette İstifham bulunmakta olup bunlardan bir tanesi inkârî üslûp içermektedir.

Hac Suresindeki İstifhâm-ı İnkârî Olan Ayet

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَن لَّن يَنصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ (١٥)⁴³⁰

Her kim ona (Muhammed'e) Allah'ın dünyada ve ahirette asla yardım etmeyeceğini zannediyorsa hemen tavana bir ip çeksin, sonra kendini assın da bir baksın; başvurduğu (bu yöntem), öfkelendiği şeyi giderecek mi? (15)

Zemahşeri (ö.538/ 1144) bu ayetin tefsirinde buradaki istifhâmın istib'âd ve inkârî üslûpla geldiğini söylemiştir. ⁴³¹Ayette geçen istifhâmda (هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ) inkârcıların yapacakları şeyin yinede öfkelerini gidermeyeceğini inkâr yoluyla ifade söz konusudur.

23.MÜ'MİNÜN SURESİ

Mü'minun Suresi 118 ayettir. Bu ayetlerin 20'sinde istifhâm bulunmakta olup bunlardan 14'ü inkârî üslûpla gelmiştir.

Mü'minun Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Bulunan Ayetler

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِّنْ إِلَهِ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٢٣)

⁴²⁷ Ebüsuûd, a.g.e., s.6/74

⁴²⁸ Enbiyâ,21/66-67

⁴²⁹ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s,2/380

⁴³⁰ Hac,22/15

⁴³¹ Zemahşeri, a.g.e., s.691

Andolsun biz, Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik de, "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin ondan başka hiçbir ilahınız yoktur. Allah'a karşı gelmekten hâlâ sakınmaz mısınız?" dedi. (23)

Ayette geçen istifhâm (أَفَلَا تَتَّقُونَ) inkâr manasını içermektedir. Ayrıca Allah'a karşı gelmekten sakınmaya teşvik söz konusudur. Ebüssuûd (ö.982 /1574) bu manalara ilave olarak istikbah (çirkin görme) manasını da zikretmektedir.⁴³²

فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (32)⁴³³

Onlara, kendilerinden, "Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka hiçbir ilahınız yoktur, hâlâ O'na karşı gelmekten sakınmaz mısınız?" diye öğüt veren bir peygamber gönderdik. (32)

Müfessirlerin çoğu bu ayetteki istifhâmın inkâr ve istikbah için olduğu beyan etmektedirler.⁴³⁴ Bununla birlikte teşvik manası da söz konusudur.

أَيَعِدُكُمْ أَنْتُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْتُمْ مُخْرَجُونَ (35)⁴³⁵

"O, öldüğünüz, toprak ve kemik haline geldiğiniz zaman sizin tekrar mutlaka (diriltilip) çıkarılacağınızı mı vaad ediyor?" (35)

Ayette müşrikler tekrar diriltilme hadisesini inkâr ederek aklen uzak görerek bu istifhâmı söylemektedirler. Dolayısıyla istifhâm istib'âd manasını içeren inkârî üslûpla gelmiştir.⁴³⁶

فَقَالُوا أَنْتُمْ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ (47)⁴³⁷

Bu yüzden, "Kavimleri bize kul köle iken, bizim gibi iki insana mı inanacağız" dediler. (47)

Bu ayete geçen istifhâm müfessirlerin tamamının beyan ettiği üzere istib'âd ve inkârî üslûbu içermektedir.⁴³⁸

أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَّالٍ وَبَيْنَ (55) نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ (56)⁴³⁹

Kendilerine bol bol verdiğimiz mal ve evlatla onların iyiliğine koştuğumuzu mu sanıyorlar? Hayır, onlar farkına varmıyorlar! (55-56)

Ebüssuûd (ö.982 /1574) bu ayetteki istifhâmın inkârî'l-vaki' (geçmişte olanın inkârı) ve istib'âd manasına geldiğini beyan etmektedir.⁴⁴⁰

أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ (68) أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ (69) أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُمُ بِالْحَقِّ وَكَثُرُوهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ (70)⁴⁴¹

Onlar bu sözü (Kur'an'ı) hiç düşünmediler mi? Yoksa kendilerine, önceki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi? (68) Ya da onlar henüz kendi peygamberlerini tanımadılar da o yüzden mi

⁴³² Ebüssuûd, a.g.e., s.6/130

⁴³³ Mü'minun, 23/32

⁴³⁴ Âlûsî, a.g.e., s.17/19-24

⁴³⁵ Mü'minun, 23/35

⁴³⁶ Ebüssuûd, a.g.e., s.6/134, Âlûsî, a.g.e., s.17/30

⁴³⁷ Mü'minun, 23/47

⁴³⁸ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.3/7

⁴³⁹ Mü'minun, 23/55-56

⁴⁴⁰ Ebüssuûd, a.g.e., s.6/139, Âlûsî, a.g.e., s.17/43

⁴⁴¹ Mü'minun, 23/68-70

onu inkâr ediyorlar?(69) Yoksa "O cinnet getirmiş" mi diyorlar? Hayır, o, onlara hakkı getirdi. Hâlbuki onların pek çoğu haktan hoşlanmamaktadırlar.(70)

Bu üç ayette dört istifhâm bulunmaktadır. Bu istifhâmın tamamı inkârî üslûpla gelmektedir. Birinci istifhâm (أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ) inkârü'lvakî'(geçmişte olanın inkârı) ve istikbah (çirkin görme) manasında, ikinci istifhâm (أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ) inkârü'lvuku' (olması muhtemel olanın veya simdiki zamanda gerçekleşenin inkârı) ve tevbih manasında, üçüncü (أَمْ) (أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ) tevbih ve inkârü'lvakî' içindir.⁴⁴²

وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (٨٠)⁴⁴³

O, diriltendir, öldürenidir. Gece ile gündüzün birbirini takib etmesi de O'na aittir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz? (80)

Benzer ayetlerde olduğu gibi buradaki istifhâm teşvik manasını içeren inkârî üslûpla gelmiştir.

قَالُوا أَنْذَا مِثْنًا وَكُنَّا ثُرَابًا وَعِظَامًا أَنْنَا لَمَبْعُوثُونَ (٨٢)⁴⁴⁴

Dediler ki: "Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra mı tekrar diriltileceğiz?" (82)

Bu ayette geçen istifhâm benzerlerinde olduğu üzere inkârü'lvuku içindir. Buradaki inkâr tekid edatlarıyla (أَنْنَا لَمَبْعُوثُونَ) pekiştirilmiştir.

قُلْ لِّمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (٨٤) سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (٨٥)⁴⁴⁵

De ki: "Eğer biliyorsanız söyleyin: Yer ve yerde bulunanlar kime aittir?" (84) Allah'ındır" diyecekler. "Öyle ise siz hiç düşünüp öğüt almaz mısınız?" de. (85)

Ayetlerde geçen iki istifhâmdan ilki (لِّمَنِ الْأَرْضُ) takriri, ikinci istifhâm (أَفَلَا تَذَكَّرُونَ) teşvik manasında inkârî üslûpla gelmektedir. Bu ayette insanlara ibret almaları için teşvik söz konusudur.

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ (٨٦) سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٨٧)⁴⁴⁶

De ki: "Yedi kat göklerin Rabbi, büyük Arş'ın Rabbi kimdir?"(86). "Allah'ındır" diyecekler. "Öyle ise ona karşı gelmekten sakınmaz mısınız?" de. (87)

Buradaki istifhâm da bir önce geçen ayetteki gibi ilki takriri diğeri (أَفَلَا تَتَّقُونَ) teşvik manasında inkârî üslûpla gelmektedir.

قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (٨٨) سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ (٨٩)⁴⁴⁷

⁴⁴² Abdulkerim Mahmud, a.g.e, s.91-92

⁴⁴³ Mü'minun,23/80

⁴⁴⁴ Mü'minun,23/82

⁴⁴⁵ Mü'minun,23/84-85

⁴⁴⁶ Mü'minun,23/86-87

⁴⁴⁷ Mü'minun,23/88-89

De ki: "Eğer biliyorsanız söyleyin: Her şeyin hükümrânlığı elinde olan, kendisi koruyan, kendisine karşı korunulamaz olan kimdir?"(88) "Allah'ındır" diyecekler. "Öyle ise nasıl aldaniyorsunuz?" de. (89)

Bu ayette de önceki ayetlerdeki istifhâm gibi birincisi (مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ) takrir manasındadır. İkinci istifhâm (فَأَنَّى تُشْحَرُونَ) teşvik manasını içeren inkârî üslûp vardır.

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ (١١٥) 448

"Sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?" (115)

Bu ayet öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlere uyarı olarak gelmektedir. Buradaki istifhâm onların bu akidelerini inkâr ve azarlama için gelmiştir. Ayrıca bu gibi ayetler inkârcıların akıllarında zihin fırtınası oluşması ve doğruyu bulmalarını teşvik mahiyetinde gelmektedir.

Mü'minin Suresinde geçen istihamların yarıdan fazlası inkârî üslûpla gelmekte olup bunların çoğu tevbih, istib'âd ve tergib (teşvik etmek) manalarını içinde barındırmaktadır.

24.NÛR SURESİ

Nur Suresi 64 ayettir. Bunlardan 4 ayette istifhâm bulunmakta olup 1 tanesi inkârî üslûpla gelmektedir.

Nur Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayet

أَفِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (٥٠) 449

Kalplerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe ve tereddüde mi düştüler? Yoksa Allah ve Resûlünün kendilerine karşı zulüm ve haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, işte onlar asıl zalimlerdir. (50)

Nur Suresinin bu ayetinde içiçe girmiş üç istifhâm bulunmaktadır. Birincisi (أَفِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ) kalplerinde hastalık olduğunu kınayarak bildirmek gayesiyle geldiğinden takrir ve tevbih manasında, ikincisi (أَمْ ارْتَابُوا) şüphede olmalarını inkâr için inkâr manasında, üçüncüsü (أَمْ يَخَافُونَ) korkmakta oldukları durumu inkâr ve nefy manasıyla gelmiştir.

Birinci istifhâm (أَفِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ) için müfessirlerin çoğu inkâr manasında olduğunu beyan etmiş olsada bizce, burada manadanda açıkça görüleceği üzere takrir manası daha uygun olmaktadır. 450

25.FURKÂN SURESİ

Furkan Suresi 77 ayettir. Bu ayetlerden 12 tanesinde istifhâm bulunmakta olup 6'sı inkârî üslûpla gelmektedir.

Furkan Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayetler

وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا (٧) 451

448 Mü'minin,23/115

449 Nûr,24/50

450 Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.3/43

451 Furkân.25/7

Dediler ki: "Bu nasıl peygamber! Yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor. Ona bir melek indirilmeli ve kendisiyle birlikte o melek de uyarıcılık görevi yapmalı değil miydi? (7)

Bu ayette müşrikleri Hz. Peygamberin kendilerine gönderilen peygamber olmasını kabul etmemelerini ifade ederek istifhâmı inkârî üslûbu kullanmışlardır. Eğer peygamber olsa sayılan bu işleri yapmamalı demek istemektedirler. Bu istifhâm ayrıca istihzâ manasını da içermektedir.

قُلْ أَذَلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءٌ وَمَصِيرًا (١٥)⁴⁵²

De ki: "Bu mu daha hayırlıdır, yoksa Allah'a karşı gelmekten sakınanlara vadedilen ebedilik cenneti mi?" Orası onlar için bir mükafaat ve varılacak bir yerdir. (15)

Ayette bulunan istifhâm cehennemnin daha hayırlı olduğunu inkâr cihetiyle inkârî üslûpla gelmekte olup cennetin daha hayırlı olduğunu ifade yönüyle takrirî üslûpla gelmiştir.⁴⁵³

وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَخَذُونَكَ إِلَّا هُزُوءًا أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا (٤١)⁴⁵⁴

Onlar ne zaman seni görseler, "Bu mu Allah'ın resul olarak gönderdiği adam!" diyerek mutlaka seninle alay ederler. (41)

Zemahşeri (ö.538/ 1144) ayetteki istifhâmın istihzâ (alay etme) manasını içinde barındıran inkârî üslûpla geldiğini ifade etmektedir.⁴⁵⁵

أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا (٤٣)⁴⁵⁶

Bayağı arzularını tanrılaştıran kişiyi gördün mü? Şimdi sen, bu adamı da doğru yola getirmekle yükümlü olabilir misin? (43)

Ayette iki istifhâm geçmektedir. Bunların ilki (... أَرَأَيْتَ) daha önceki örneklerinde olduğu gibi görünüşte istifhâm olup "bana söyle" manasına gelmektedir. Ebüssuûd (ö.982 /1574) bu ayette ayrıca taaccüb manasında olduğunu söylemektedir.⁴⁵⁷ İkinci istifhâm (أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا) istib'âd ve inkâr manalarını ifade etmektedir. Çünkü bu ayette Hz. Peygamberin müşriklere vekil olması kabul edilmeyip aklen uzak görülmüştür.

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا (٤٤)⁴⁵⁸

Yoksa sen, onların büyük çoğunluğunun gerçekten senin davetine kulak verdiklerini yahut doğru dürüst düşündüklerini mi sanıyorsun? Aksine onlar, başka değil, bir hayvan sürüsü gibidirler, hatta tuttukları yol bakımından daha da sapkındırlar. (44)

Ayette geçen istifhâm Hz. Peygamberin müşrikler hakkındaki zannının kabul görmediğini ifade ederek inkârî üslûpla gelmiştir.⁴⁵⁹

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ أَنْسَجِدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا * (٦٠)

⁴⁵² Furkân.25/15

⁴⁵³ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.3/49

⁴⁵⁴ Furkân.25/41

⁴⁵⁵ Zemahşeri, a.g.e., s.747

⁴⁵⁶ Furkân.25/43

⁴⁵⁷ Ebüssuûd, a.g.e., s.6/220-221

⁴⁵⁸ Furkân.25/44

⁴⁵⁹ Ebüssuûd, a.g.e., s.6/221, Abdulkerim Mahmud, a.g.e., s.96

Ve onlara “Rahmân’a secde edin!” dendiği zaman: “Rahmân nedir? Senin bize emrettiğin şeye mi secde edeceğiz?” dediler. Ve (bu emir sadece) onların nefretlerini artırdı.

Bu ayette geçen birinci istifhâm (وَمَا الرَّحْمَنُ) hakiki manadadır. İkinci istifhâm (أَنسُجْدُ لِمَا تُأْمُرُنَا) inkârî üslûpla gelmektedir.⁴⁶⁰ Burada müşriklerin secde etmeyi inkâr etmesi söz konusudur.

Furkan Suresinde bulunan istifhâmların yarısı inkârî üslûpla gelmekte olup bunlara yan mana olarak istihzâ, taaccüb ve istib’âd manaları ilave olmaktadır.

26.ŞUARÂ SURESİ

Şuarâ Suresi 227 ayettir. 32 ayette istifhâm bulunmakta olup 14’ü inkârî üslûpla gelmiştir.

Şuarâ Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Bulunan Ayetler

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ (٧)⁴⁶¹

Peki, o inkârcılar yeryüzüne hiç bakmazlar mı? Orada her türden nice değerli bitkiler çıkarmışızdır. (7)

Ayette inkârcıların yeryüzüne bakıp ibret almamalarını reddetme söz konusu olduğunda inkârî üslûp düşünülmektedir. Onların yeryüzüne bakıp ibret almadıkları ifade edildiğinde takriri üslûpla gelmekte olduğunu söyleyebiliriz.

قَوْمَ فِرْعَوْنَ أَلَا يَتَّقُونَ (١١)

Firavun kavmi (hâlâ) takva sahibi olmuyorlar mı?(11)

Bu ayette gelen istifhâm inkârî üslûpla gelmekte olup Firavun’un kaminin takva sahibi olmamaları kınanarak reddedilmektedir.⁴⁶²

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ (٢٣)⁴⁶³

Firavun, "Âlemlerin rabbi de kimdir?" diye sordu. (23)

Firavun, Hz.Mûsâ’ya bu soruyu hakiki olarak sormamaktadır. Çünkü Firavun kendinde başka ilah kabul etmemektedir. Dolayısıyla istifhâm, inkârî üslûbu içermektedir. Bazı âlimler buradaki istifhâmın hakiki manada olduğunu beyan etmişlerdir.⁴⁶⁴

قَالَ أَوْلَوْ جِنَّتُكَ بِشَيْءٍ مُبِينٍ (٣٠)

(Mûsâ A.S): “Sana apaçık bir şey getirsem de mi?” dedi.(30)

Ayette geçen istifhâm inkârî üslûpla gelmektedir. Bu ve benzeri ayetlerde vav (و) atıf harfi olup hemzeden sonra bir fiil takdir edilmektedir.⁴⁶⁵(أَفْعَلْ بِي وَلَوْ جِنَّتُكَ)

⁴⁶⁰ Beyzavi, a.g.e., s.2/146, Nesefi, a.g.e.,s.3/173

⁴⁶¹ Şuarâ,26/7

⁴⁶² Abdulkerim Mahmud, a.g.e, s.97

⁴⁶³ Şuarâ,26/23

⁴⁶⁴ Âlûsî, a.g.e., s.19/18

⁴⁶⁵ Abdulkerim Mahmud, a.g.e, s.97

قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأَصْلَبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ (٤٩)⁴⁶⁶

Firavun dedi ki: "Benin size izin vermemi beklemeden ona iman ediyorsunuz, öyle mi? Anlaşılan o, size sihri öğreten üstadınızmış! Ama şimdi göreceksiniz! Andolsun, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim, hepinizi astıracağım!" (49)

Bu ayette Firavun'un tehditini içeren inkârî üslûpla gelen istifhâm söz konusu olmaktadır.⁴⁶⁷

قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمُ إِذْ تَدْعُونَ (٧٢) أَوْ يَنْفَعُونَكُمُ أَوْ يَضُرُّونَ (٧٣)⁴⁶⁸

İbrâhim, "Peki ama" dedi, "Yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı? (72) Yahut size fayda veya zarar verebiliyorlar mı?" (73)

İki ayette geçen istifhâmların birincisi (هَلْ يَسْمَعُونَكُمُ) tesfihi (akılsız saymak) ve tevhîh manasını içinde barındıran inkârî üslûpla gelmektedir. İkinci ve üçüncü istifhâmlar (أَوْ يَنْفَعُونَكُمُ أَوْ يَضُرُّونَ) önceki istifhâma atfen inkârî üslûpla gelmektedir.

وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ (٩٢) مِنْ دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنْصُرُونَكُمُ أَوْ يَنْتَصِرُونَ (٩٣)⁴⁶⁹

Onlara, "Allah'ı bırakıp da taptıklarınız nerede? Size yardım edebiliyorlar veya kendilerini kurtarabiliyorlar mı?" denilir. (92-93)

İbn Âşûr (ö.1393/1973) ayetlerde geçen ilk istifhâmın (أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ) tevhîh ve tehekküm (alay etme) manalarında olup ikinci gelen istifhâm tehekkümle birlikte inkârî üslûbu içermektedir.⁴⁷⁰

قَالُوا أَنْوْمُنْ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ (١١١)⁴⁷¹

Şöyle cevap verdiler: "Seni toplumun en aşağı kesiminin izlediğini göre göre sana iman eder miyiz!" (111)

Müfessirleri ittifakıyla ayette geçen istifhâm istib'âd ve inkâr manasındadır. Kâfirler iman etmelerini inkâr ederek peygamberlerini kabul etmediklerini ifade etmektedirler.

أَتَنْبُؤُونَ بِكُلِّ رِيحٍ آيَةً تَعْبَثُونَ (١٢٨)⁴⁷²

Siz boş şeylerle uğraşarak her yüksek yere bir anıt mı dikersiniz? (128)

Hiz. Hud kavminin her yüksek mekâna anıt dikmelerine karşı çıkarak bu istifhâmı inkârî üslûpla dile getirmiştir. Tezimizin ilk bölümlerinde ifade ettiğimiz gibi inkârî istifhâmlar muhatapların zihinlerini harekete geçirip onları yanlışlıklarından döndürmeye yönelik özel bir ilahi üslûptur.

أَتَتْرَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِنِينَ (١٤٦)

⁴⁶⁶ Şuarâ,26/49

⁴⁶⁷ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.3/93

⁴⁶⁸ Furkân.25/41

⁴⁶⁹ Şuarâ,26/72-73

⁴⁷⁰ Şuarâ,26/92-93

⁴⁷¹ İbnî Âşûr (ö.1393/1973),a.g.e., s.19/151

⁴⁷² Şuarâ,26/111

⁴⁷³ Şuarâ,26/128

Siz, burada bulunduğunuz yerde emin olarak bırakılacak mısınız?(146)

Zemahşeri (ö.538/ 1144) ve Ebüssuûd (ö.982 /1574) bu ayette geçen istifhâmın inkârî ve nefy manasında olduğunu beyan etmişler.⁴⁷³

أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ (١٦٥) وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَرْوَاحِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ (١٦٦)⁴⁷⁴

Rabbimizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakıp da insanlar arasından erkeklerle mi beraber oluyorsunuz? Doğrusu siz haddini aşan bir kavimsiniz!"(165-166)

Bu ayetlerde Hz.Lut'un kavmini azarlayıp yaptıkları kötülüğü reddetmesi söz konusu olduğunda istifhâm tevbih manasını zımmında barındıran inkârî üslûpla gelmiştir.⁴⁷⁵

أَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ (١٩٧)⁴⁷⁶

İsrailoğulları bilginlerinin bunu bilmesi onlar için bir delil değil midir? (197)

Ayet müşriklerin gaflet ve cehaletlerini reddetme açısından inkâr manasında, İsrailoğullarının bilgi sahibi olduklarını ifade açısında takrir manasında olduğu anlaşılmaktadır. Müfessirlerin farklı görüşleri serdetmesi bu cihetleri farklı ele almalarıyla ilgilidir.

أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ (٢٠٤)⁴⁷⁷

O halde (şimdi gelsin diyerek) azabımızın çabuklaşmasını mı istiyorlar? (204)

Allah'ın (c.c.) azabının gelmesini isteyen inkârcılara cevap niteliğinde olan bu ayet, azarlama ve korkutma manalarını içeren inkârî üslûpla gelmiştir.⁴⁷⁸

Şuarâ Suresinde bulunan istifhâmın yarıya yakını inkârî üslûpla gelmektedir. Bu inkârî üslûba yan mana olarak istihzâ, tevbih, istib'âd ve nefy v.b. manalar tabi olmaktadır.

27.NEML SURESİ

Neml Suresi 93 ayettir. Bu ayetlerden 28'i İstifham içerirken 13'si inkârî üslûpla gelmiştir.

Neml Suresinde İstifhâmıİnkârîÜslûbu Bulunan Ayetler

فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتُمِدُّونَ بِمَالٍ فَمَا آتَانِيَ اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدْيِكُمْ تَفْرَحُونَ (٣٦)⁴⁷⁹

(Elçiler) Süleyman'a geldiğinde o şöyle dedi: "Siz bana mal yardımı mı yapıyorsunuz? Allah'ın bana verdiği size verdiğinden daha değerlidir. Hayır, hayır! Bu hediyenizle ancak sizin gibiler sevinir. (36)

Âlûsî (ö. 1270/1854) bu ayette geçe istifhâmın inkâr, istib'âd ve tevbih manalarında olduğunu dile getirmektedir.⁴⁸⁰

قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (٤٦)⁴⁸¹

⁴⁷³ Zemahşeri, a.g.e., s.766, Ebüssuûd, a.g.e., s.6/258

⁴⁷⁴ Şuarâ,26/165-166

⁴⁷⁵ Abdülkerim Mahmud, a.g.e, s.100

⁴⁷⁶ Şuarâ,26/197

⁴⁷⁷ Şuarâ,26/204

⁴⁷⁸ Zemahşeri, a.g.e., s.771, Ebüssuûd, a.g.e., s.6/266

⁴⁷⁹ Neml,27/36

⁴⁸⁰ Âlûsî, a.g.e., s.19/200

Sâlih, "Ey kavmim!" dedi, "İyilik dururken niçin kötülüğe koşuyorsunuz; size merhamet edilmesi için Allah'tan bağışlanmayı dileseniz olmaz mı?" (46)

Ayette Hz.Salih'in kavmine, yaptıkları kötülükleri terk etmelerini sağlamak için söylediği sözler anlatılmaktadır. Ve burada iyiliği bırakıp kötülüğü tercih etmeleri kınanmakta ve iyiliğe teşvik söz konusu olmaktadır. Burada bulunan istifhâm bu bağlamda söylenmesi cihetiyle mecâzî manayı içermekte olup tevbih ve taaccüb manaları kendisinde olan inkârî üslûbu içermektedir.

وَلَوْ طَا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ (٥٤) أَنْتُمْ لَتَأْتُونَ الرَّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ
482(٥٥)

Lût'u da hatırla! O kavmine, "Göz göre göre hâlâ o hayâsızlığı yapacak mısınız? Gerçekten siz kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere mi yöneliyorsunuz? Doğrusu siz değerleri bilmeyen bir topluluksunuz" demişti. (54-55)

Birinci ayette geçen istifhâm (أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ) meydana gelmiş bir olayı şiddetle inkâr için gelmektedir. İkinci ayette bulunan istifhâm (أَنْتُمْ لَتَأْتُونَ الرَّجَالَ) birinci istifhâmı tekid ederek inkârî üslûpla gelmiştir. Her iki istifhâma tevbih ve takri' manaları tabi olmaktadır.⁴⁸³

قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ اللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ (٥٩)⁴⁸⁴

De ki: "Hamdolsun Allah'a, selâm olsun seçkin kıldığı kullarına. Allah mı daha hayırlı yoksa O'na koştukları ortaklar mı? (59)

Müfessirlerin işaret ettiği gibi bu ayetteki istifhâm, inkârî üslûpla gelmiştir. İnkârî üslûba tabi olarak tevbih, tehekkum (hafife almak) ve ilzam (gerekli kılmak) manaları gelmektedir.⁴⁸⁵

أَمْنُ خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا أَلَيْسَ مَعَ اللَّهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ (٦٠)⁴⁸⁶

Peki, gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren kim? Biz o suyla, sizin bir tek ağacını bile bitiremeyeceğiniz güzel güzel bahçeler, bağlar yetiştirmekteyiz. Allah'tan başka tanrı mı? Doğrusu onlar yoldan sapmış kimselerdir. (60)

Ayette iki istifhâm geçmektedir. Birinci istifhâm (أَمْنُ خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) takrir ve ilzam manalarıyla gelmektedir. İkinci istifhâm (أَلَيْسَ مَعَ اللَّهِ) Zemahşeri'ninde (ö.538/ 1144) beyan ettiği gibi sadece nefy manasında olmayıp inkârî üslûpla gelmektedir. Çünkü bu ayette müşriklerin batıl iddiaları reddedilmektedir.⁴⁸⁷

⁴⁸¹ Neml,27/46

⁴⁸² Neml,27/54-55

⁴⁸³ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.3/162

⁴⁸³ Furkân.25/41

⁴⁸⁴ Neml,27/59

⁴⁸⁵ Zemahşeri, a.g.e., s.786,Beyzavi, a.g.e., s.2/180

⁴⁸⁶ Neml,27/60

⁴⁸⁷ Zemahşeri, a.g.e., s.787

أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيًا وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا أَلَيْهَ مَعَ اللَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ⁴⁸⁸(٦١)

Peki, yeryüzünü yerleşmeye elverişli kılan, vadilerinden nehirler akıtan, yerde sarsılmaz dağlar yaratan, iki deniz arasına engel koyan kim? Allah'tan başka bir tanrı mı? Doğrusu onların çoğu gerçeği bilmiyorlar. (61)

Bu ayette geçen istifhâmlarda bir önceki ayette olduğu gibi birincisi(أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا) takriri ve ikincisi (أَلَيْهَ مَعَ اللَّهِ) inkârî üslupla gelmektedir.

أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ أَلَيْهَ مَعَ اللَّهِ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ⁴⁸⁹(٦٢)

Peki, darda kalan kendisine yalvardığı zaman imdadına yetişen, sıkıntısını gideren ve sizi yeryüzünün yöneticileri yapan kim? Allah'tan başka bir tanrı mı? Ne kadar da kıt düşünüyorsunuz! (62)

Bu ayette geçen istifhâmlarda bir önceki ayetlerde olduğu gibi birincisi(أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا) takrir ve ikincisi (أَلَيْهَ مَعَ اللَّهِ) inkârî manadadır.

أَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلِ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ أَلَيْهَ مَعَ اللَّهِ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ⁴⁹⁰(٦٣)

Peki, karaların ve denizlerin karanlıkları içinde yol bulmanızı sağlayan kim? Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen kim? Allah'tan başka bir tanrı mı? Allah, onların ortak koştuklarından çok yücedir, münezzehtir. (63)

Ayette geçen istifhâmlar önceki ayetlerde olduğu gibi ilki (أَمَّنْ يَهْدِيكُمْ) takriri ve ikincisi (أَلَيْهَ مَعَ اللَّهِ) inkârî üslupla gelmektedir.

أَمَّنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَلَيْهَ مَعَ اللَّهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ⁴⁹¹(٦٤)

Peki, ilk baştan yaratan, sonra yaratmayı (durmaksızın) tekrar eden kim? Size hem gökten hem yerden rızık veren kim? Allah'tan başka bir tanrı mı? De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız kesin delilinizi getirin bakalım!" (64)

Allah (c.c.) yukarıda geçen 5 ayette varlığının ve birliğinin delillerini sunarak müşriklerin iddialarını yerlebir etmektedir. Ve her ayetin sonunda “أَلَيْهَ مَعَ اللَّهِ” “Allah'tan başka bir ilah mı var? Demek suretiyle onların iddialarını inkâr etmektedir.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِذَا كُنَّا تُرَابًا وَآبَاؤُنَا أَنْتُمْ لَمْخْرَجُونَ⁴⁹²(٦٧)

İnkârcılar dediler ki: "Sahi, biz ve atalarımız toprak olunca mı diriltilip (hayat alanına) çıkarılacak mısınız? (67)

Ayette geçen iki istifhâm bir istifhâm manasındadır. Hakiki manasında çıkarak inkârî üslupla gelmiştir. İkinci istifhâm (أَنْتُمْ لَمْخْرَجُونَ) birinciye tekid etmiştir.⁴⁹³

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ⁴⁹⁴(٧١)

⁴⁸⁸ Neml,27/61

⁴⁸⁹ Neml,27/62

⁴⁹⁰ Neml,27/63

⁴⁹¹ Neml,27/64

⁴⁹² Neml,27/67

⁴⁹³ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.3/179

"Eğer doğru söylüyorsanız bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" diye soruyorlar. (71)

Bu ayette bulunan istifhâm benzerlerinde olduğu gibi istib'âd ve inkâr manasını içermektedir. Yoksa gerçekte bir soru sorup bilgi öğrenme kastıyla sorulmuş değildir. Çünkü müşrikler öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettiklerini her durumda söylüyorlardı.

حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُوا قَالَ أَكَذَّبْتُم بِآيَاتِي وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا أَمَآذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (٨٤)⁴⁹⁵

Hesap yerine geldiklerinde Allah şöyle der: "Siz benim âyetlerimi, onları ilmen kavramamışken yalanladınız öyle mi? Yoksa ne yapıyordunuz ki?!" (84)

Ayette geçen istifhâmların ilki (أَكْذَبْتُمْ بِآيَاتِي) tevbih ve takri' manasının kendisine tabi olduğu inkârî üslûpla gelmekte olup inkârcıların yalanlamasını reddetme söz konusudur.⁴⁹⁶ Fakat diğer bir taraftan bakıldığında yalanladıkları ispat edilerek takrir manasını da ifade etmektedir. İkinci istifhâm (أَمَآذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) birinci istifhâmı tekid ederek ifade edilen manayı güçlendirmektedir.

Neml Suresinde bulunan istifhâmların yarıya yakını inkârî üslûpla gelmiştir. Bu inkârî üslûbuna tabi olarak tevbih, istib'âd, takri' ve ilzam gibi manalar eşlik etmektedir.

28.KASAS SURESİ

Kasas Suresi 88 ayettir. Bu ayetlerden 15'i istifhâm içermekte olup 6 tanesi İnkârî üslûpla gelmektedir.

Kasas Suresinde İstifhâmıİnkârîÜslûbu Bulunan Ayetler

فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا قَالَ يَا مُوسَىٰ أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمَصْلُوحِينَ (١٩)⁴⁹⁷

Mûsâ, ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince adam şöyle dedi: "Ey Mûsâ! Dün birini öldürdüğün gibi, şimdi de beni mi öldürmek istiyorsun? Demek ki sen haksızlıkları düzelten biri olmak istemiyorsun da bu ülkede sadece azılı bir zorba olmak istiyorsun" dedi. (19)

Ayette geçen istifhâm asli manasında olmayıp mecaz manalardan tevbihin tabi olduğu inkâr manasında gelmiştir. Çünkü burada Hz. Mûsâ'nın yaptığı işi kabul etmeyip kınama söz konusu olmaktadır.

وَمَا أُوتِيتُمْ مِّنْ شَيْءٍ فَمَتَّاعِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (٦٠)⁴⁹⁸

Size verilen şeyler dünya hayatı için faydalı nesneler ve güzelliklerden ibarettir. Allah katında olanlar ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız? (60)

Benzer istifhâmlarda olduğu gibi bu ayette geçen istifhâm, muhatapları akıllarını kullanmaya teşvik ve akıllarını kullanmamalarının inkâr edilmesi söz konusudur.⁴⁹⁹

⁴⁹⁴ Neml,27/71

⁴⁹⁵ Neml,27/84

⁴⁹⁶ Abdülkerim Mahmud, a.g.e, s.104

⁴⁹⁷ Kasas,28/19

⁴⁹⁸ Kasas,28/60

أَقَمْنَ وَعَدْنَاهُ وَعَدًّا حَسَنًا فَهُوَ لَا يَأْتِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ (٦١)⁵⁰⁰

Buna göre kendisine güzel bir şey vaad ettiğimiz ve ona kavuşacak olan kimse, dünya hayatının geçici menfaat ve zevkini yaşattığımız, sonra kıyamet gününde (yargılanmak üzere) celp edilenlerden biri gibi olur mu? (61)

Bu ayette bulunan istifhâmda (أَقَمْنَ وَعَدْنَاهُ وَعَدًّا حَسَنًا) anlatılan iki fırkanın hiçbir şekilde eşit olmadığını ifade etmek üzere inkârî üslûp kullanılmıştır. Buradaki inkârda vurgu manaca fâil olan mübtedâyaya yapılmıştır.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ أَفَلَا تَسْمَعُونَ (٧١)⁵⁰¹

De ki: "Hiç düşündünüz mü, eğer Allah geceyi kıyamet gününe kadar üzerinizde devamlı kılrsa, Allah'tan başka size ı ışık getirecek bir tanrı var mıdır? Hâlâ söze kulak vermeyecek misiniz?" (71)

Bu ayette üç istifhâm bulunmaktadır. Bunların ilki (قُلْ أَرَأَيْتُمْ) gerçekte istifhâm olmayıp düşünmelerini ifade için gelmiştir. İkincisi (مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ) inkâr manasında gelmekte olup üçüncü istifhâm (أَفَلَا تَسْمَعُونَ) teşvik manasını içeren tekriri üslûpla gelmektedir. Zemahşeri (ö.538/ 1144) buradaki istifhâmın inkârî olduğunu beyan etmektedir. Kulak vermemeleri kınanarak inkâr edildiğini söylemektedir.⁵⁰²

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِلَيْلِ تَسْكُونُونَ فِيهِ أَفَلَا تُبْصِرُونَ (٧٢)⁵⁰³

De ki: "Ne dersiniz, eğer Allah gündüzü üzerinizde kıyamet gününe kadar devamlı kılrsa, Allah'tan başka size istirahat edeceğiniz geceyi getirebilecek bir tanrı var mı? Hâlâ gerçeği görmeyecek misiniz?" (72)

Ayette geçen istifhâm bir önceki ayette beyan edildiği üzeredir.⁵⁰⁴

قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي أَوَلَمْ يَعْلَم أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْأَلُ عَنْ دُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ (٧٨)⁵⁰⁵

Kârûn, "Bu serveti sahip olduğum bilgi sayesinde elde ettim" diye karşılık verdi. Bilmiyor muydu ki Allah ondan önceki kuşaklardan, ondan daha güçlü ve daha çok servet biriktirmiş kimseleri helâk etmişti. Ama suçluluğu kesinleşmiş olanlara artık günahları sorulmaz! (78)

Karun'un sahip olduğu servetin kendi bilgisi sayesinde olduğunu söylemesinin akabinde gelen bu istifhâm onun bu iddiasını reddetme kabilinden inkârî üslûpla gelmektedir. Fakat müfessirlerin de birçoğunun ifade ettiği gibi Allah'ın (c.c.) daha önce kendisinde daha güçlü ve servet sahibi toplulukları helak ettiği bilgisine sahip olması değerlendirilirse takrirî üslûp olmuş olur. Ayrıca buradaki istifhâm tevbih manasını da kapsamaktadır.⁵⁰⁶

⁴⁹⁹ Ebüssuûd, a.g.e.,s.7/20

⁵⁰⁰ Kasas,28/61

⁵⁰¹ Kasas,28/71

⁵⁰² Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.3/210

⁵⁰³ Kasas,28/72

⁵⁰⁴ Bakınız (Kasas,28/71)

⁵⁰⁵ Kasas,28/78

⁵⁰⁶ Abdülkerim Mahmud, a.g.e,s.107,Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.3/215-216

Kasas Suresinde bulunan istifhâmların üçte biri inkârî üslûpla gelmiştir. Bu inkârî üslûbla gelen istifhâmlara tabi olarak tevbih ve tergib (teşvik etmek) manaları eşlik etmektedir.

29.ANKEBUT SURESİ

Ankebut Suresi 69 ayettir. Bu ayetlerin 11'inde istifhâm gelmekte olup 6 ayet İnkârî üslûbu içermektedir.

Ankebut Suresinde İstifhâmıİnkârî Bulunan Ayetler

أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ (٢) 507

İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, sadece "İman ettik" demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar? (2)

Mekke'de nazil olan en son surelerden olan Ankebut Suresinin ikinci ayetinde bulunan buradaki istifhâm (أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا) inkârî üslûbu içermektedir. İbn Âşûr (ö.1393/1973) inkârî üslûba taaccüb manasını da ilave olarak zikretmiştir.

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْفِقُونَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ (٤) 508

Yoksa kötülük yapan o kişiler bizden kaçıp kurtulabileceklerini mi sandılar? Ne kadar yanlış düşünüyorlar! (4)

Bu ayette zikri geçen istifhâm kötülük yapanların kaçıp kurtulabilecekleri zannını reddetme ve onları tehdit etmeyi ifade için inkâr ve tehdit manalarında gelmektedir.

أَنْتُمْ لَتَأْتُونَ الرَّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيَكُمُ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٢٩) 509

"Siz hâlâ erkeklere yaklaşıp, meşrû yolu kapatacak, toplantılarınızda ahlâk dışı işler yapacak mısınız?" Kavminin tek cevabı şu oldu: "Hadi, doğru söyleyenlerden isen başımıza Allah'ın azabını getir de görelim!" (29)

Daha öncede geçtiği üzere Hz. Nuh kavminin yaptığı çirkin fiilleri şiddetle red etmekte olup inkârî üslûbu kullanmaktadır. Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) beyan ettiği üzere bu inkârî üslûba tevbih ve zecr (azarlama) manaları ilave olarak gelmektedir.⁵¹⁰

أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (٥١) 511

Kendilerine okunan bu kitabı sana göndermiş olmamız onlara yetmiyor mu? Elbette inanan bir topluluk için onda rahmet ve ibret vardır. (51)

Ebüs-suûd (ö.982 /1574) ve İbn Âşûr (ö.1393/1973)'un ifade ettiği üzere bu ayetteki istifhâm inkârî üslûpla gelmiştir.⁵¹² Fakat hemze nefy edatı üzerine dâhil olması durumunda isbat açığa çıkacağından bu ayetteki istifhâmın takrirî üslûpta olduğu akla daha uygun görülmektedir.

⁵⁰⁷ Ankebut,29/2

⁵⁰⁸ Ankebut,29/4

⁵⁰⁹ Ankebut,29/29

⁵¹⁰ Âlûsî, a.g.e.,s.20/153

⁵¹¹ Ankebut,29/51

⁵¹² Ebüs-suûd, a.g.e.,s.7/43, İbni Âşûr, a.g.e.,s.21/14

وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لِيَقُولَنَّ اللَّهُ فَإِنِّي يُؤْفَكُونَ⁵¹³

Şayet o inkârcılara, "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdiren kimdir?" diye soracak olsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. O halde haktan nasıl yüz çevirirler? (61)

Ayette iki istifhâm bulunmakta olup birinci olan (مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ) takrir manasındadır. İkincisi (فَأِنِّي يُؤْفَكُونَ) benzerlerinde olduğu gibi müfessirlerin ittifakı ile inkârî üslûpla gelmiştir. Burada haktan yüz çevrilmelerinden dolayı tevbih manasında⁵¹⁴

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيَنْتَخِطُّ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفْئَالًا بَاطِلٍ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ⁵¹⁵ (٦٧)

Görmezler mi ki, çevrelerindeki insanlar durmadan yerinden koparılıp götürülürken biz (Mekke'yi) güvenli, dokunulmaz belde yapmışızdır! Hâlâ asılsız şeylere inanıp Allah'ın nimetine karşı nankörlük mü edecekler? (67)

Bu ayette görüldüğü üzere iki istifhâm bulunmaktadır. Birinci istifhâm benzerlerinde olduğu gibi takrir manasındadır. Diğer istifhâm (أَفْئَالًا بَاطِلٍ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ) tevbih ve tehdit manalarını kendisinde olan inkârî üslûpla gelmektedir.

Ankebut Suresinde bulunan istifhâmları incelediğimizde yarısında fazlasının inkârî üslûpla geldiğini görmekteyiz. İnkari üslûba tabi olan manalar olarak tevbih, tehdit, zecr ve taaccüb manalarını müşahede etmekteyiz.

30. RÛM SURESİ

Rûm Suresi 60 ayettir. Bu ayetlerin 9'unda istifhâm bulunmakta olup bunların 3'ü İnkârî üslûbu içermektedir.

Rûm Suresinde İstifhamı İnkârîÜslûbu Bulunan Ayetler

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ⁵¹⁶ (٢٨)

Allah size kendinizden bir örnek veriyor: Elinizin altında bulunan hizmetçileriniz arasında size verdiğimiz rızıklarda, sizinle eşit haklara sahip ve birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekindiğiniz ortaklarınız var mı? İşte aklını kullanacak kimseler için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz. (28)

Bu ayet Kuran'ın getirdiği eşsiz örneklerden birini ifade etmektedir. Allah'a şirk koşanların batıl inançlarını inkâr için getirilen bu örnekte düşünüp akleden kimselerin doğruyu bulmalarına teşvik vardır.

أَمْ أَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ⁵¹⁷ (٣٥)

Yoksa onlara bir kanıt indirmişiz de o mu şirk koşmalarını söylüyor? (35)

⁵¹³ Ankebut,29/61

⁵¹⁴ Abdulkerim Mahmud, a.g.e., s.108

⁵¹⁵ Ankebut,29/67

⁵¹⁶ Rûm,30/28

⁵¹⁷ Rûm,30/35

Ayette Allah (c.c.) müşriklerin yanlış inançlarını inkâr ederek onlara indirilen bir delilin olmadığı beyan etmektedir. Burada bulunan inkârî üslûba tabi olarak taaccüb manasını düşünebiliriz.

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ دَلِكُمْ مِّنْ شَيْءٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ (٤٠) 518

Allah, sizi yaratan ve size rızık veren; ardından hayatınızı sona erdirecek, sonra size tekrar can verecek olan Allah'tır. Peki, sizin o ortak koştuklarınız arasında bunlardan herhangi birini yapabilecek olan var mı? Allah onların ortak koştuklarından tamamen münezzehtir, yüceler yücesidir. (40)

Müfessirlerin beyanı üzere burada bulunan istifhâm (هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ دَلِكُمْ مِّنْ شَيْءٍ) ittifakla inkârî üslûpla gelmiştir. İnkari üslûba ilave olarak ilzam (mecbur bırakmak) ve ifham (hasmı delille susturmak) manaları düşünülebilmektedir.

Rum Suresine baktığımızda burada bulunan istifhâmın üçte birinin inkârî üslûpla geldiğini görmekteyiz. Tevbih, ilzam (mecbur bırakma), ifham (hasmı delille susturma) ve taaccüb manaları ise yan mana olarak inkârî üslûba tabi olmaktadır.

31.LOKMÂN SURESİ

Lokman Suresi 34 ayettir. Bu ayetlerden 5 tanesi istifhâm içermekte olup 1 tanesi İnkârî üslûpla gelmiştir.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا آبَاءَنَا أُولَٰئِكَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ (٢١) 519

Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiğinde, "Hayır, biz atalarımızdan gördüğümüze uyarız" dediler. Peki, ama ya şeytan onları alevli ateşin azabına çağırıyorsa! (21)

Bu ayette bulunan istifhâm (أُولَٰئِكَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ) tevbih ve taaccüb manalarını zimmında bulunduran inkârî üslûpla gelmektedir.⁵²⁰

32.SECDE SURESİ

Secde Suresi 30 ayettir. Bu ayetlerden 8'i İstifham içermekte olup 7'sinde İnkârîüslûpla gelmektedir.

Secde Suresinde İstifhamı İnkârî Üslûbuyla Gelen Ayetler

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَاهُمْ مِنْ نَّذِيرٍ مِّنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ (٣) 521

Buna rağmen, "Onu kendisi uydurdu" diyorlar öyle mi? Hayır! O, senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş bir toplumu uyarman için rabbın tarafından gönderilen hak kitaptır. Umulur ki doğru yolu bulurlar. (3)

Bu ayette geçen istifhâm içinde tevbih ve tehdit manalarını barındıran inkârî üslûpla gelmektedir. Çünkü burada müşriklerin iftiralarını inkâr söz konusu olmaktadır.⁵²²

⁵¹⁸ Rûm,30/40

⁵¹⁹ Lokman,31/21

⁵²⁰ İbnî Âşur, a.g.e.,s.21/176, Ebüssuûd, a.g.e.,7/74

⁵²¹ Secde,32/3

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ مَا لَكُمْ مِّنْ دُونِهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ (٤)⁵²³

Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden Allah'tır. O'nsuz size ne bir dost ne bir şefaathçi bulunur. Hâlâ düşünüp ders almaz mısınız? (4)

Benzerlerinde olduğu şekilde bu ayette bulunan istifhâm teşvik manasını içeren inkârî üslûpla gelmiştir.⁵²⁴ Bu tarz istifhâmlarda cumhurun görüşüne göre hemze önegeçmiş olup aslında takdirindedir. Zemahşeri (ö.538/ 1144) bu gibi istifhâmlarda hemzeden sonra bir fiilin takdir edilip fa (ف) nın atıf hafî olduğunu söylemektedir. Bu durumda أَفَلَا تَسْمَعُونَ فَلَا تَتَزَكَّرُونَ takdirinde olmaktadır.⁵²⁵

وَقَالُوا أَإِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ (١٠)⁵²⁶

İnkârcılar şöyle derler: "Toprakta kaybolup gittiğimizde biz yeniden mi yaratılacakmışız?" Aslında onlar rablerinin huzuruna çıkacaklarını inkâr etmektedirler. (10)

Ayette müşriklerin inkâr ettiği yeniden diriliş hakkındaki sözleri zikredilmektedir. Bu ayette istifhâm asli manasından çıkarak inkârî üslûpla gelmektedir. Ayrıca buradaki inkâr inne (إِنَّ) ile tekid edilmiştir.

أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ (١٨)⁵²⁷

İman etmiş kimse günaha batmış kimse gibi olur mu? Bunlar elbette eşit değildirler. (18)

Bu ayette mümin ile fasığın eşit tutulması kabul edilmemekte olup istifhâm inkârî üslûbuyla gelmektedir.

أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْفُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنِّي فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ أَفَلَا يَسْمَعُونَ (٢٦)⁵²⁸

Halen yurtlarında gezip dolaştıkları, kendilerinden önceki nice nesilleri yok etmiş olmamız, onların doğru yolu görmelerini sağlamadı mı? Bunlarda elbette ibretler var. Hâlâ kulak vermeyecekler mi?(26)

Ayette geçen birinci istifhâm (أَوَلَمْ يَهْدِ) tevbihi içeren inkârî üslûpla gelmiştir. İkinci istifhâm (أَفَلَا يَسْمَعُونَ) teşvik manasını içeren inkârî üslûpla gelmektedir.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرْزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ (٢٧)⁵²⁹

Görmediler mi ki biz, kupkuru yerlere suyu ulaştırıyoruz da onunla gerek hayvanlarının gerekse kendilerinin yediği ekini çıkarıyoruz. Hâlâ ibret gözüyle bakmayacaklar mı? (27)

Bu ayette iki istifhâm bulunmaktadır. İlk istifhâm (أَوَلَمْ يَرَوْا) takrir manasında olup diğer istifhâm (أَفَلَا يُبْصِرُونَ) daha önde beyanı geçtiği üzere teşvik içeren inkârî üslûpla gelmiştir.

⁵²² Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.3/266

⁵²³ Secde,32/4

⁵²⁴ İbni Âşur, a.g.e.,s.21/212

⁵²⁵ Abdülkerim Mahmud, a.g.e,s.111

⁵²⁶ Secde,32/10

⁵²⁷ Secde,32/18

⁵²⁸Secde,32/26

⁵²⁹Secde,32/27

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْفَتْحُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ (٢٨)⁵³⁰

"Eğer söylediğiniz doğru ise bu hüküm ne zaman?" diye soruyorlar. (28)

Müfessirlerin tamamının ittifakı ile bu ayette bulunan istifhâm ve bunun benzerleri inkârî üslûpla gelmektedir.⁵³¹

Secde Suresinde bulunan istifhâmın tamamına yakını inkârî üslûpla gelmektedir. İnkari manaya tabi olarak tevbih, teşvik ve tehdit manalarını görmekteyiz.

33.AHZÂB SURESİ

Ahzâb Suresi 73 ayettir. Bu ayetlerden 2'sinde istifhâm bulunmakta olup bir ayet inkârî üslûp ile gelmiştir.

Ahzâb Suresinde İstifhamı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayet

قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا (١٧)⁵³²

Şunu da söyle: "Allah sizin için bir kötülük dilese Allah'a karşı sizi kim koruyabilecektir? Veya hakkınızda bir rahmet murat etse (kim engelleyecektir)?" Bu durumda Allah'tan başka kendilerine ne bir velî ne de bir yardımcı bulabileceklerdir. (17)

Ayette Allah'a (c.c.) karşı kimsenin gücünün yetmiyeceğini ifade etmek için inkârî üslûp içeren istifhâm kullanılmıştır. Bu şekilde gücü yeten kişinin varlığı kabul edilmeyerek inkâr edilmiştir.

34.SEBE SURESİ

Sebe Suresi 54 ayettir. Bu ayetlerden 12'sinde İstifham bulunmakta olup 2'si İnkârî üslûpla gelmiştir.

Sebe Suresinde İstifhâmı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayetler

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتَضَعِفُوا أَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ (٣٢)⁵³³

Büyüklik taslayanlar hor görülenlere, "Size doğru yol gösterildikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik? Hayır, günah işleyenler sizsiniz" derler. (32)

Ayette geçen istifhâm, inkârî üslûbu içermekte olup büyüklik taslayanların hor görülenlerin iddialarını kabul etmediği ifade edilmektedir.

وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ وَأَنَّى لَهُمُ التَّنَاقُشُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ (٥٢)⁵³⁴

"Artık ona inandık" diyecekler; ama (dünyaya) bu kadar uzak bir yerden (kurtarıcı bir imana) kavuşmak ne mümkün! (52)

Bu ayette gelen istifhâm (وَأَنَّى لَهُمُ التَّنَاقُشُ) kurtarıcı ummanın mümkün olmadığını ifade etmek maksadıyla inkârî üslûpla gelmektedir.

⁵³⁰ Secde,32/28

⁵³¹ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.3/277

⁵³² Ahzâb,33/17

⁵³³ Sebe,34/32

⁵³⁴ Sebe,34/52

35. FÂTİR SURESİ

Fâtır Suresi 45 ayettir. Bu ayetlerden 8'inde istifhâm bulunmakta olup 3'ü İnkârî üslûbu içermektedir.

Fâtır Suresinde İstifhamı İnkârî Üslûbunu İçeren Ayetler

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا اللَّهَ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ (3)⁵³⁵

Ey insanlar! Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini hatırlınızdan çıkarmayın. Allah'tan başka gökten ve yerden size rızık veren yaratıcı var mı? O'ndan başka tanrı yoktur. Öyleyse niçin haktan dönüyorsunuz? (3)

Ebüssuûd (ö.982 /1574) bu ayetteki ilk istifhâmın (هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ) inkârî üslûpla geldiğini beyan etmekte olup Allah'tan başka rızık veren olduğunu iddia edenleri inkâr söz konusudur.⁵³⁶ İkinci istifhâm (فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ) Âlûsî (ö. 1270/1854) ve diğer müfessirlerinde ifade ettiği üzere inkârî üslûpla gelmiştir.⁵³⁷

أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ (8)⁵³⁸

Kötü işleri hoşuna gidip de onları güzel bulan kimse (ile böyle olmayan bir) mi? Allah dilediğini sapkınlık içinde bırakır, dilediğini de doğruya iletir. O halde onlar için üzülerək kendini helâk etme. Allah onların yaptıklarını elbette biliyor. (8)

Ayette kötü işler yapıp onları kötü gören kişi ile bunun aksine iyi işler yapan kişinin birbirine eşit olduğunu iddia edenleri kabullenmeme söz konusudur. Ayette bulunan istifhâm inkârî üslûpla gelmiş bulunmaktadır.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْهُ بَلْ إِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا (40)⁵³⁹

De ki: "Allah'ı bırakıp da taptığınız ve O'na ortak koştığınız varlıklar üzerinde hiç düşündünüz mü? Gösterin bana, yeryüzündeki hangi nesneyi yaratmışlar! Yoksa onların göklerde mi ortaklığı var? Yahut biz onlara bir kitap vermişiz de onlar oradaki kesin bir delile mi dayanmaktalar? Hayır hayır! O zalimlerin birbirlerine vaadleri aldatmacadan başka bir şey değildir. (40)

Bu ayette dört adet istifhâm bulunmakta olup birinci istifhâm (قُلْ أَرَأَيْتُمْ) daha önce geçtiği üzere “düşünüp söyleyin, haber verin” manalarına gelmekte olup emir manasındadır. İkinci istifhâm (أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ), üçüncüsü (أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ) ve dördüncüsü (أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْهُ) nefy ve inkâr manasındadır. Bu manaya tabi olarak azarlama ve ifham (delille susturma) manaları gelmektedir.

Fâtır Suresinde bulunan istifhâmları üçte biri inkârîüslûpla gelmiş olup bu manaya ilave olarak nefy, tevhîh ve ifham (hasmî delille susturma) manaları gelmektedir.

⁵³⁵ Fâtır,35/3

⁵³⁶ Ebüssuûd, a.g.e.,s.7/142

⁵³⁷ Âlûsî, a.g.e.,s.22/165

⁵³⁸ Fâtır,35/8

⁵³⁹ Fâtır,35/40

36.YÂSÎN SURESİ

Yâsîn Suresi 83 ayettir. Bu ayetlerin 19'u istifhâm içermekte olup 11'i inkârî üslûpla gelmektedir.

Yâsîn Suresinde İstifhâm-ı İnkârî İçeren Ayetler

قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ أَئِنْ ذُكِّرْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ⁵⁴⁰(۱۹)

Onlar da dediler ki: "Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size öğüt verildi diye öyle mi? Hayır! Siz sınırı aşmış bir topluluksunuz." (19)

Bu ayette geçen istifhâm tevbih manasında inkârî üslûpla gelmiştir.⁵⁴¹

وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۲۲) أَلَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ آلِهَةً إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونِ⁵⁴²(۲۳)

Hem ne diye beni yaratan ve sizin de dönüp kendisine varacağınız Allah'a kulluk etmeyeyim ki? (22) Hiç O'ndan başka mâbudlar edinir miyim! Eğer Rahmân bana bir zarar vermek isterse onların şefaati bana hiçbir yarar sağlamaz ve onlar beni kurtaramazlar. (23)

Bu iki ayette geçen istifhâmlarda herbiri asli manasında ayrılarak istifhâmın mecaz manalarından olan inkârî üslûpla gelmektedir. Ayette konuşan kendini inkâr etmiş gibi görünsede aslında burada muhatapların tutumunu inkâr söz konusudur.

لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ⁵⁴³(۳۵)

Onun ürünlerinden ve kendi elleriyle ürettiklerinden yesinler diye. Hâlâ şükretmeyecekler mi? (35)

Ayette geçen istifhâm Ebüssuûd'un (ö.982 /1574) beyan ettiği gibi istikbah (kerih görme) ve inkâr manasındadır. Burada Allah'ın (c.c.) verdiği nimetlere şükredilmemesi inkâr edilerek kerih görülmektedir.⁵⁴⁴

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْطِعِم مِّنْ لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ⁵⁴⁵(۴۷)

Onlara, "Allah'ın size verdiği rızıktan başkaları için de harcayın" dendiğinde, inkârcılar müminlere derler ki: "Dilese Allah'ın doyuracağı kimseleri biz mi besleyeceğiz! Doğrusu siz açık bir yanılga içindesiniz." (47)

İbn Âşûr (ö.1393/1973) bu ayette bulunan istifhâm için inkârî üslûpla geldiğini söylemektedir.⁵⁴⁶

وَلَقَدْ أَصَلَّ مِنْكُمْ جِبَلٌ كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ⁵⁴⁷(۶۲)

⁵⁴⁰ Yâsîn,36/19

⁵⁴¹ İbni Âşûr (ö.1393/1973),a.g.e.,s.22/364

⁵⁴² Yâsîn,36/22,23

⁵⁴³ Yâsîn,36/35

⁵⁴⁴ Ebüssuûd,a.g.e.,s.7/166

⁵⁴⁵ Yâsîn,36/47

⁵⁴⁶ İbni Âşûr (ö.1393/1973),a.g.e.,s.23/32

Nitekim o şeytan sizden nicelerini saptırdı. Hiç aklınızı kullanmıyor muydunuz! (62)

Ayette insanların akıllarını kullanmamaları kınanarak reddedilmektedir. Bu sebeple buradaki istifhâm tevbih ve takri' manasının kendisine tabi olduğu inkârî üslûpla gelmektedir.⁵⁴⁸

وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَى أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّى يُبْصِرُونَ (٦٦)⁵⁴⁹

Dilesek (dünyada da) gözlerini büsbütün kör ederdik de yolu bulmak için çabalayıp dururlardı; ama o takdirde nasıl görebileceklerdi ki? (66)

Bu ayette bulunan istifhâm benzerlerinde olduğu gibi tevbih ve inkârî manada gelmektedir.

وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْلَمُونَ (٦٨)⁵⁵⁰

Kime uzun ömür verirse onu yaratılış çizgisinde tersine çeviririz. Hiç düşünmezler mi! (68)

Ayetteki istifhâm azarlama ve inkâr manalarınınındadır. Ayrıca düşünmelerine teşvik söz konusudur.

وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ (٧٣)⁵⁵¹

Bunlarda kendileri için içecekler ve başkaca yararlar da vardır. Hâlâ şükretmeyecekler mi? (73)

Bu ayette bulunan istifhâm daha önce benzeri geçtiği gibi teşvik manasıyla birlikte inkârî üslûp ile gelmektedir.

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ (٧٧)

İnsan, onu bir nutfeden nasıl yarattığımızı görmedi mi? Sonra da Bize (karşı) apaçık hasım (düşman) oldu. (77)

Ebüssuûd (ö.982 /1574), Âlûsî (ö. 1270/1854) ve İbn Âşûr (ö.1393/1973) buradaki istifhâmın inkârî manada olduğu beyan etmişler.

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ (٧٨)⁵⁵²

Kendi yaratılışını unutup bize örnek getirmeye kalkışıyor ve "Şu çürümüş kemiklere kim can verecekmiş?" diyor. (78)

Müşriklerden Ümeyye b. Halef, Hz.Peygamberin karşısına dikilip elinde bulunan çürümüş kemikleri ufalayarak “ Bu çürümüş kemikleri kim diriltebilir’ dedi. Bu soruyu sormasındaki gaye bilgi öğrenmek değildi. Bu kemilerin yeniden can bulacağına inanmayıp inkâr ederek bu soruyu sormuştur. Dolayısıyla bu istifhâm inkârî üslûpla gelmektedir.⁵⁵³ Yan mana olarak istib’âd (aklen uzak görme) manası buradaki inkârî üsluba tabi olmaktadır.

⁵⁴⁷ Yâsîn,36/62

⁵⁴⁸ Abdulazim İbrahim Mut’ini, a.g.e., s.3/35

⁵⁴⁹ Yâsîn,36/66

⁵⁵⁰ Yâsîn,36/68

⁵⁵¹ Yâsîn,36/73

⁵⁵² Yâsîn,36/78

⁵⁵³ Âlûsî, a.g.e., s.23/253, Ebüssuûd, a.g.e., s.7/180,

Yasin Suresinde bulunan istifhâmların yarıdan fazlası inkârî üslûpla gelmiştir. Bu üslûba tabi olarak tevbih, istib'âd ve teşvik manaları gelmektedir.

37.SAFFÂT SURESİ

Saffât Suresi 182 ayettir. Bu ayetlerden 28'i istifhâm içermekte olup 19 ayet inkârî üslûbu içermektedir.

Saffât Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Olan Ayetler

أَنذَا مِثْنًا وَكُنَّا ثُرَابًا وَعِظَامًا أَنِنَّا لَمَبْعُوثُونَ (١٦) أَوَابَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ (١٧)⁵⁵⁴

Sahi biz, ölüp de toprak ve kemik yığını haline gelmişken yeniden mi diriltilecekmışiz? (16) Geçmişteki atalarımız da mı?" (17)

Birinci ayette gelen istifhâm (أَنذَا مِثْنًا وَكُنَّا ثُرَابًا وَعِظَامًا أَنِنَّا لَمَبْعُوثُونَ) inkârî üslûpla gelmekte olup ikinci ayette olan istifhâm (أَوَابَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ) birinci istifhâm üzerine atfedilerek inkârî üslûpla gelmektedir. Bu istifhâmların inkâr manasına ilave olarak istib'âd manasını düşünebilmekteyiz. Çünkü müşriklerin en önemli bozuk inançlarının ilki öldükten sonraki hayatı inkâr etmeleri ve bunu akla uzak görmeleriydi.

وَيَقُولُونَ أَنِنَّا لَنَارِكُوا آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ (٣٦)⁵⁵⁵

"Cinlere kapılmış bir şairin sözüyle tanrılarımızı mı bırakacağız!" derler. (36)

Bu ayette geçen istifhâm inkâr, istib'âd ve taaccüb manasındadır. Müşrikler taptıkları putlara ibadeti terk etmeyi kabul etmeyip bunu şaşılacak bir durum olarak görmektedirler. Bu sebeple bu istifhâmı iki tekid ile getirmektedirler.

يَقُولُ أَأَيْنِكَ لِمَنِ الْمُصَدِّقِينَ (٥٢) أَنذَا مِثْنًا وَكُنَّا ثُرَابًا وَعِظَامًا أَنِنَّا لَمَدِينُونَ (٥٣)⁵⁵⁶

Derdi ki: Sen de onaylıyor musun gerçekten? (52) Biz, ölüp de toprak ve kemik yığını haline gelmişken mutlaka hesaba çekilecekmışiz öyle mi?" (53)

Bu iki ayette geçen istifhâmların birincisi (أَيْنِكَ لِمَنِ الْمُصَدِّقِينَ) inkârî üslûpla gelmektedir. Buradaki inkâr, inkârü'l-vaki' (meydana gelenin inkârı) olarak gelmektedir. İkinci istifhâm da (أَنذَا مِثْنًا وَكُنَّا ثُرَابًا وَعِظَامًا أَنِنَّا لَمَدِينُونَ) inkârî üslûpla gelmektedir. Buradaki inkâr henüz vuku bulmayan inkâr (inkârü'l-vuku') olarak gelmiştir. Çünkü kıyamet henüz gerçekleşmemiş bulunmaktadır.

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ (٨٥) أَأَفْكَأَ إِلَهَهُ دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ (٨٦) فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (٨٧)⁵⁵⁷

Babasına ve halkına, "Siz neye tapıyorsunuz?" demişti; (85) "Allah'tan başka birtakım düzmece tanrılar mı edinmek istiyorsunuz? (86) Peki, âlemlerin rabbiyle ilgili düşünceniz nedir?" (87)

Hız. İbrahim babası ve halkına puta tapmalarını kabul etmediğini kınayarak ve yaptıkları bu işi akılsızlık görerek bildirmek için inkârî üslûbuyla soru sormakta ve onları yaptıkları bu

⁵⁵⁴ Saffât,37/16,17

⁵⁵⁵ Saffât,37/36

⁵⁵⁶ Saffât,37/52,53

⁵⁵⁷ Saffât,37/85-87

yanlışlıktan döndürmeyi istemektedir. Bu ayetlerden birincisindeki istifhâm (مَاذَا تَعْبُدُونَ) tevbih ve tesfih (sefiğ görme) manasının tabi olduğu inkârî üslûpla gelmektedir. İkinci ayette bulunan istifhâm (أَفَنفَكَ إِلَهًا دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ) birinci istifhâm ile aynı üslûpla gelmiştir. Üçüncü ayetteki istifhâm (فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ) takrir manasında gelmektedir.⁵⁵⁸

مَا لَكُمْ لَا تَتَطَّقُونَ (٩٢)⁵⁵⁹

"Neyiniz var, niçin konuşmuyorsunuz?" (92)

Bu ayette geçen istifhâm nefy ve inkâr manasındadır. Çünkü putlar konuşabilme gücüne sahip değildirler. Burada onların ilah olma özelliğini inkâr etme söz konusudur.

قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ (٩٥)⁵⁶⁰

Dedi ki: "Kendi ellerinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? (95)

Bu ayette Hz. İbrahim'in putların fayda ve zararı olmayan putperest kavminin elleriyle yonttuğu şeyler olduğunu ve onlara tapmayı inkâr ederek sorduğu mecaz manasında istifhâm bulunmaktadır. İnkârî üslûpla getirilen bu istifhâma tevbih, takri', tebkî ve tehekküm manaları tabi olmaktadır.

إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ (١٢٤) أَتَدْعُونَ بَعْلاً وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ (١٢٥)⁵⁶¹

Kavmine, "(Şirk ve gûnahtan) sakınmayacak mısınız?" dedi; (124) O en güzel yaratıcı bırakıp da Ba'l isimli puta mı tapıyorsunuz?(125)

İbn Âşûr (ö.1393/1973) bu birinci ayette geçen istifhâm (أَلَا تَتَّقُونَ) için hemzeden sonra gelen fiili nefy olarak kabul ettiğimizde takva sahibi olmamalarını inkâr olarak gelmekte olduğu ifade etmiştir.⁵⁶² Bu ayette geçen "أَلَا" lafzını istifhâm hemzesi ve nefy olarak kabul etmediğimizde teşvik ve yönlendirme manasında edat olarak gelmektedir. Bu durumda bu ayette istifhâm olmamaktadır. İkinci ayette bulunan istifhâm (أَتَدْعُونَ بَعْلاً) tevbih e tesfih manalarının tabi olduğu inkârî üslûpla gelmiştir.

وَبِاللَّيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (١٣٨)

Ve geceleyin de. Hâlâ akıl etmez misiniz?(138)

Ayette geçen istifhâm daha önce de beyan edildiği üzere tevbih manalı inkârî üslûpla gelmiştir. Bu ayette geçen fa(ف) harfi atıf harfi olarak gelmektedir.⁵⁶³

فَاسْتَفْتِهِمُ الرِّبَّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ (١٤٩) أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ (١٥٠)⁵⁶⁴

Şimdi onlardan şunu cevaplamalarını iste: Kız çocukları rabbinin de erkek çocukları mı onların! (149) Yoksa biz, gözlerinin önünde melekleri dişi olarak mı yarattık? (150)

⁵⁵⁸ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.3/375

⁵⁵⁹ Saffât,37/92

⁵⁶⁰ Saffât,37/95

⁵⁶¹ Saffât,37/124,125

⁵⁶² İbni Âşur, a.g.e.,s.23/166

⁵⁶³ Abdülkerim Mahmud, a.g.e,s.122

⁵⁶⁴ Saffât, 37/149,150

Bu iki ayette geçen istifhâmlar tekzib manasıyla gelen inkârî üslûptur. Burada müşriklerin bozuk inançları yalanlanıp kabul edilmemektedir.

مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ (١٥٤) أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (١٥٥) أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ (١٥٦)⁵⁶⁵

Ne oluyor size? Nasıl yargıda bulunuyorsunuz? (154) Hiç düşünmüyor musunuz? (155) Yoksa açık bir kanıtınız mı var? (156)

Ayetlerde geçen istifhâmların ilki (مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ) taaccüb ve inkâr manasında, ikincisi (أَفَلَا تَذَكَّرُونَ) teşvik ve inkâr, üçüncüsü ise (أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ) önceki inkârî üslûpla gelen istifhâmları tekid eden, nefy manasında inkârî üslûpla gelmiştir.

أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ (١٧٦)⁵⁶⁶

Azabımızın çabuklaştırılmasını mı istiyorlar? (176)

Allah'ın (c.c.) azabının gelmesini murad eden müşrikleri tehdit ve tahvif (korkutma) ile inkâr edildiğini ifade etmek üzere bu ayette istifhâmı inkârî üslûbu kullanılmıştır.⁵⁶⁷

Saffat Suresinde bulunan istifhâmların yarısında fazlası inkârî üslûpla gelmiştir. Bu inkârî üslûpla gelen istifhâmlara tevbih, tehdit, tahvif, taaccüb, tesfih (akılsız sayma) ve terhib (teşvik) gibi manalar tabi olmaktadır.

38.SÂD SURESİ

Sâd Suresi 88 ayettir. Bu ayetlerden 9'unda istifhâm bulunmakta olup 6 tanesi inkârî üslûbu içermektedir.

Sâd Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Olan Ayetler

أَجْعَلِ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ (٥)⁵⁶⁸

"İlâhları bir tek ilâh mı yaptı? Gerçekten bu çok tuhaf bir şey!" (5)

Bu ayette tevhid inancını kabullenmeyip şaşkınlıkla soru soran müşriklerin sözleri anlatılmaktadır. Buradaki istifhâm taaccüb ve tacip manalarının tabi olduğu inkârî üslubu içermektedir.

أُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْ ذِكْرِي بَلْ لَّمَّا يَذُوقُوا عَذَابٍ (٨)⁵⁶⁹

İlâhî uyarı içimizden ona mı indirildi şimdi!" İşin doğrusu onlar benim uyarım karşısında kuşku içindedirler. Hayır, azabımı henüz tatmadılar! (8)

Ayette ilahi vahyin Hz. Peygambere inmesini kabullenmeyip bu hadiseyi akıllarınca uzak gören müşriklerin sözleri anlatılmaktadır. Burada geçen istifhâm istib'âd ve inkâr manasındadır.⁵⁷⁰

أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ (٢٨)⁵⁷¹

⁵⁶⁵ Saffât, 37/154-156

⁵⁶⁶ Saffât, 37/176

⁵⁶⁷ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.3/390

⁵⁶⁸ Sâd,38/5

⁵⁶⁹ Sâd,38/8

⁵⁷⁰ Zemahşeri, a.g.e.,s.919, Ebüssuûd, a.g.e.,s.7/216

Yoksa iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanları yeryüzünde fesat çıkaranlarla bir mi tutacaktık? Yahut günah işlemekten sakınanları günaha batanlar gibi mi sayacaktık? (28)

Bu ayette geçen istifhâmlar tevbih manasının tabi olduğu inkârî üslûpla gelmektedir.⁵⁷²

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رَجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِّنَ الْأَشْرَارِ (٦٢) أَتَّخَذْنَا هُمْ سِحْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ (٦٣)⁵⁷³

Ve soracaklar: "Nasıl oluyor da vaktiyle kendilerini kötülerden saydığımız adamları şimdi burada göremiyoruz! (62) Onları küçümseyip alaya almakla yanlış mı yapmışız, yoksa (buradalar da) gözden mi kaçırdık?" (63)

Ayetlerde gelen istifhâmların herbiri tevbih ve takri' (azarlama) manalarının tabi olduğu inkârî üslûpla gelmektedir.

قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ (٧٥)⁵⁷⁴

Allah, "Ey İblîs" dedi, "Kendi ellerimle yarattığım şu varlığın önünde secde etmekten seni alıkoyan nedir? Büyüklük mü taşıyorsun yoksa ululardan mısın?" (75)

Ebüssuûd (ö.982 /1574) ve Âlûsî (ö. 1270/1854) bu ayette geçen ilk istifhâmın (مَا مَنَعَكَ أَنْ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ) inkârî üslûpla geldiğini ifade etmektedirler.⁵⁷⁵ İkinci ve üçüncü istifhâmlar (مَا مَنَعَكَ أَنْ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ) inkârî üslûpla gelmiştirler. Diğer cihetle takrir manasında olduğunu ifade edilebilir.

Sad Suresindeki istifamların yarısında fazlası inkârî üslûpla gelmiş olup buna tevbih, takri' (azarlama), istib'âd, taaccüb ve ta'cib (hayrete düşürme) gibi manalar tabi olmaktadır.

39.ZÜMER SURESİ

Zümer Suresi 75 ayettir. Bu ayetlerden 16'sında istifhâm bulunmakta olup 8 ayette inkârî üslûpla gelmektedir.

Zümer Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Bulunan Ayetler

خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِّنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآئِنِّي تُصْرَفُونَ (٦)⁵⁷⁶

O sizi bir tek nefisten yaratmış, sonra ondan eşini de var etmiştir; hayvanlardan da sizin için sekiz eş lutfetti. Sizi annelerinizin karnında üç karanlık içinde türlü yaratılış safhalarından geçirerek yaratmaktadır. İşte bu yaratıcı, rabbiniz Allah'tır. Hükümler O'nundur; O'dan başka tanrı yoktur. Buna rağmen nasıl olup da hakikatten uzaklaşılabiliyorsunuz? (6)

Bu ayette geçen istifhâm (فَآئِنِّي تُصْرَفُونَ) daha önce bahsi geçtiği üzere müfessirlerin ittifakıyla inkârî üslûpla gelmiştir. Buradaki inkâr inkârî'l-vuku' (muhtemel olan şeyin inkârî, henüz gerçekleşmeyen inkârî) olarak gelmiştir.

⁵⁷¹ Sâd,38/28

⁵⁷² Âlûsî,a.g.e.,s.23/188

⁵⁷³ Sâd,38/62,63

⁵⁷⁴ Sâd,38/75

⁵⁷⁵ Ebüsuûd, a.g.e.,s.7/236, Âlûsî, a.g.e.,s.23/226

⁵⁷⁶ Zümer,39/6

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَانِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولَؤُا الْأَلْبَابِ (٩)⁵⁷⁷

(Bu adam mı,) yoksa âhiret kaygısıyla ve rabbinin rahmetine nâil olma ümidiyle gece vakitlerinde secde ederek, ayakta durarak kendini ibadete veren kişi mi (daha iyi)?" De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" Doğrusu ancak akıl iz'an sahipleri bunu anlar. (9)

Ayette zikri geçen birinci istifhâm (أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَانِمًا) neyf ve inkâr manasındadır. İkinci istifhâm (قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ) ilim ehli ile cahilin eşit olduğunu inkâr için gelmektedir.⁵⁷⁸

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنقِذُ مَنْ فِي النَّارِ (١٩)⁵⁷⁹

Hakkında azap hükmü kesinleşmiş kimseyi, sonuçta ateşi boylayacak olanı sen mi kurtaracaksın? (19)

Bu ayette geçen ilk istifhâm (أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ) inkârî üslûpla gelmiş olup ikinci istifhâm (أَفَأَنْتَ تُنقِذُ مَنْ فِي النَّارِ) birinciye tekid ederek inkârî üslûpla gelmektedir. Bu iki inkârî istifhâmda vurgular manaca fâil olan mübtedâya yapılmıştır.

أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِّنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِّنْ ذِكْرِ اللَّهِ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (٢٢)⁵⁸⁰

Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa o, rabbinden gelen bir aydınlık içinde olmaz mı? Allah'ı anma konusunda kalpleri katılaştırmış olanlara ise çok yazık! Onlar apaçık bir sapkınlık içindedirler. (22)

Ayette geçen istifhâm inkârî üslûpla gelmekte olup gönlü islama açılan ile iman etmeyen bir olduğunu savunanın inkârı söz konusudur.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (٢٩)⁵⁸¹

Allah şöyle bir örnek veriyor: Bir adam var ki onun birbiriyle ihtilâflı birçok ortak efendisi bulunmaktadır; bir adam da var ki bir tek kişiye bağlıdır. Şimdi bu iki adamın durumları eşit olabilir mi? Bütün övgüler Allah'a mahsustur; fakat çoğu bunu anlamamaktadır. (29)

Bu ayette bulunan istifhâm (هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا) nefy ve inkâr için gelmiştir. İki durumun eşit olmadığını ifade etmektedir.

وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِيَ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ (٣٨)⁵⁸²

Gerçek şu ki onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye soracak olsan, tereddüt etmeden "Allah" derler. De ki: "O halde söyler misiniz, Allah'ı bırakıp da taptığınız şu şeyler, Allah bana bir zarar vermek istese, O'nun vereceği zararı önleyebilirler mi? Yahut O bana bir

⁵⁷⁷ Zümer,39/9

⁵⁷⁸ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.3/415

⁵⁷⁹ Zümer,39/19

⁵⁸⁰ Zümer,39/22

⁵⁸¹ Zümer,39/29

⁵⁸² Zümer,39/38

rahmet dilese, onun rahmetini durdurabilirler mi?" De ki: "Allah bana yeter! Hakkıyla tevekkül edenler yalnız O'na güvenip dayanırlar." (38)

Ayette dört istifhâm bulunmakta olup birincisi (مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ) takrir manasındadır. Bu ayetteki takriri fâiliçindir. İkinci istifhâm (أَفَرَأَيْتُمْ) “düşünüp söyleyin” (أَخْبِرُونِي) manasındadır. Üçüncü istifhâm (هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ) ve dördüncüsü (هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ) aciz bırakma manasının tabi olduğu inkârî üslûpla gelmiştirler.

أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ قُلْ أُولَئِكَ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ (٤٣)⁵⁸³

Yoksa onlar kendilerine Allah'tan başka şefaathiler mi edindiler? De ki: "O şefaathiler hiçbir şeye güç yetiremez, hiçbir şeyi kavrayamaz olsalar da mı?" (43)

Ayette bulunan istifhâmların herbiri inkârî üslûpla gelmiştir.

قُلْ أَغْفِرِ اللَّهُ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ (٦٤)⁵⁸⁴

De ki: "Ey cahiller! Bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi teklif ediyorsunuz?" (64)

Ayette Hz. Peygambere gelip karşılıklı ilahlarımıza tapalım teklifini yapan müşriklerin bu isteğini şiddetle inkâr söz konusudur. Buradaki istifhâm tebkî (azarlama), tevbih ve techil (cahil sayma) manalarını tabi olduğu inkârî üslûpla gelmiştir.⁵⁸⁵

Zümer Suresinde bulunan istifhâmların yarısı inkârî üslûpla gelmiştir. İnkârî üslûba tabi olarak nefy, tevbih, techil ve tebkî (serzeniş) gibi manalar tabi olmaktadır.

40.MÜ'MİN SURESİ

Mü'min Suresi 85 ayettir. Bu ayetlerden 12'sinde istifhâm bulunmakta olup bunların 6'sında inkârî üslûpla gelmektedir.

Mü'min Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Olan Ayetler

وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ (٢٨)⁵⁸⁶

Firavun ailesinden olup imanını gizleyen bir mümin kişi şöyle dedi: "Adamı, 'Rabbim Allah'tır' dediği için öldürecek misiniz? Oysa o size rabbinizden âyetler getirmiştir. Eğer yalancı biriyse yalanı kendi zararınadır; ama eğer doğru söylüyorsa size bildirip uyardığı şeyin bir kısmı başınıza gelecektir. Hiç kuşku yok ki Allah, aşırılığa sapmış, yalancı kimseyi doğru yola ulaştırmaz. (28)

Müfessirlerin ittifakıyla ayette zikri geçen istifhâm (أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ) istikbah (çirkin görme), tahzir (uyarma) manalarının tabi olduğu inkârî üslûpla gelmiştir. Çünkü bu ayette Rabbim Allah'tır diyen Hz. Mûsâ'yı öldürmeye kalkan Firavun ve etrafındakilerin yapmak istediklerini kabullenmeyip kötü saymak ve onlara uyarıda bulunmak isteyen bir kişinin yönelttiği istifhâm söz konusudur.

⁵⁸³ Zümer,39/43

⁵⁸⁴ Zümer,39/64

⁵⁸⁵ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.3/447, Abdulkerim Mahmud, a.g.e,s.126

⁵⁸⁶ Mü'min,40/28

يَا قَوْمِ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ (٢٩)⁵⁸⁷

Ey benim kavmim! Bugün ülkede hâkimiyeti elinde bulunduran bir toplum olarak hükümranlık sizindir. Ama eğer Allah'ın cezası başımıza gelirse O'na karşı bize kim yardım edebilir?" Firavun ise, "Ben sadece kendi bilip gördüğümü size gösteriyorum ve sizi yalnızca doğru yola yönlendiriyorum" dedi. (29)

Ayette gelen istifhâm Fiavun'un ailesinden bir müminin Allah'ın azabına karşı koymayı düşünenleri inkâr ederek söylediği ve yaptıklarını çirkin gördüğünü beyan etmek için söylenmiştir. Burada muhatapları doğru yola iletme gayesinde yatmaktadır.

وَيَا قَوْمِ مَا لِيَ أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ (٤١)⁵⁸⁸

"Ey kavmim! Nedir bu hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz ise beni ateşe çağırıyorsunuz! (41)

Bu ayette gelen istifhâm tevbih ve taaccüb manalarını yan mana olarak kendisine tabi olduğu inkârî üslûpladır.

ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَىٰ تُؤْفَكُونَ (٦٢)⁵⁸⁹

İşte rabbiniz olan Allah; her şeyin yaratıcısı olan O'dur. O'ndan başka tanrı yok. Öyleyse nasıl olup da saptırılıyorsunuz? (62)

Bu ayetteki istifhâm daha öncede defalarca izah edildiği üzere hak yoldan sapmalarını kınayarak inkâr manasında gelmiştir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنَّىٰ يُصْرَفُونَ (٦٩)⁵⁹⁰

Görmez misin, Allah'ın âyetlerini tartışmaya kalkışanları; gerçeklerden nasıl da uzaklaştırılıyorlar! (69)

Ayette iki istifhâm bulunmaktadır. Birinci istifhâm (أَلَمْ تَرَ) ta'cip ve takrir mnasını ifade ederken ikinci istifhâm (أَنَّىٰ يُصْرَفُونَ) ta'cip ve inkâr manalarındadır.⁵⁹¹

وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَآيَ آيَاتِ اللَّهِ تُنْكِرُونَ (٨١)⁵⁹²

Allah size kanıtlarını gösteriyor. Allah'ın kanıtlarının hangisini inkâr edebilirsiniz? (81)

Bu ayette geçen istifhâm (فَآيَ آيَاتِ اللَّهِ تُنْكِرُونَ) inkârî üslûpla gelmektedir. Allah'ın ayetlerine inanmayanların tutumunu inkâr söz konusu olmaktadır.

Mümin Suresinde geçen ayetlerin yarısı inkârî üslûpla gelmiştir. Bu inkârî üslûba ta'cip, tevbih ve taaccüb gibi manalar tabi olmaktadır.

⁵⁸⁷ Mü'min,40/29

⁵⁸⁸ Mü'min,40/41

⁵⁸⁹ Mü'min,40/62

⁵⁹⁰ Mü'min,40/69

⁵⁹¹ Abdulkerim Mahmud, a.g.e,s.128

⁵⁹² Mü'min,40/81

41.FUSSİLET SURESİ

Fussilet Suresi 54 ayettir. Bu ayetlerin 9'unda istifhâm gelmekte olup 7 ayet inkârî üslûbu içermektedir.

Fussilet Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Bulunan Ayetler

قُلْ أَنْتُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَنْدَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ (٩)⁵⁹³

De ki: "Arzı iki devirde yaratanı inkâr edip O'na başkalarını ortak mı koşuyorsunuz? O yaratıcı ve âlemlerin rabbi olan Allah'tır." (9)

Ayette zikri geçen istifhâm (أَنْتُمْ لَتَكْفُرُونَ) tevbih ve taaccüb manalarının tabi olduğu inkârî üslûpla gelmektedir.⁵⁹⁴Bu istifhâmdaki inkârda vurgu, manaca fâile yapılmaktadır ve inkâr tekid harfleriyle tekid edilmiştir.(inne ve hemze)

فَأَمَّا عَادُ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ (١٥)⁵⁹⁵

Anılan Âd kavmi, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve "Bizden daha güçlü kim var?" dediler. Onları yaratan Allah'ın kendilerinden daha güçlü olduğunu düşünmezler miydi? Onlar, âyetlerimizi de inatla inkâr ediyorlardı. (15)

Bu ayette gelen iki istifhâm vardır. Bunların ilki (مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً) nefy manasında inkârî üslûpla gelmiştir. İkinci istifhâm (أَوَلَمْ يَرَوْا) tevbih ve tekzib manalarının tabi olduğu takriri üslûpla gelmektedir.⁵⁹⁶

وَقَالُوا لَئِنْ لَمْ نَشْهَدْكُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٢١)⁵⁹⁷

Derilerine, "Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?" diye sorarlar. "Her şeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu" derler. İlk önce sizi O yarattı, şimdi de yine O'na dönüyorsunuz. (21)

Bu ayette kıyamet günü kişinin kendi aleyhine şahitlik yaptığı derisine şaşıarak ve bu yaptığını kabullenmeyerek söylediği istifhâm söz konusudur. Buradaki inkâr inkârîlvaki' (geçmişte yapılanın inkârı) olarak gelmiştir.

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ (٣٣)⁵⁹⁸

Allah'a çağıran, dine ve dünyaya yararlı iş yapan ve "Ben müslümanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kim vardır? (33)

Ayette anlatılan özellikte olan kişiden daha güzel sözlü olması inkâr edilmiş olup buradaki istifhâm nefy ve inkâr manasında gelmiştir.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَأَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءً وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَئِكَ يُنَادُونَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ (٤٤)⁵⁹⁹

⁵⁹³ Fussilet,41/9

⁵⁹⁴ Abdulkerim Mahmud, a.g.e, s.129

⁵⁹⁵ Fussilet,41/15

⁵⁹⁶ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.4/8

⁵⁹⁷ Fussilet,41/21

⁵⁹⁸ Fussilet,41/33

Şayet biz onu yabancı dilde okunan bir kitap olarak indirseydik mutlaka şöyle diyeceklerdi: "Âyetlerinin açık seçik anlaşılır olması gerekmez miydi? Bir Arap'a yabancı dilden bir kitap, öyle mi!" De ki: "O, inananlar için bir rehber ve şifadır; inanmayanlara gelince onların kulaklarında bir sağırlık vardır, Kur'an onlara kapalıdır. (Sanki) onlara çok uzaktan sesleniliyor. (44)

Zemahşeri (ö.538/ 1144) bu ayetin tefsirinde istifhâmın (أَعْجَمِي وَعَرَبِي) inkârî üslûpla geldiğini söylemektedir. Gönderilen peygamberin araplardan olup kendisine indiren kitabın başka dilde olduğunda da bunu kabullenmeyeceklerini ifade etmektedir.⁶⁰⁰

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنَ عِنْدِ اللَّهِ تُمْ كَفَرْتُمْ بِهِ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ (٥٢)⁶⁰¹

De ki: "Hiç düşündünüz mü, ya bu (Kur'an) Allah katından gelmiş, siz de onu inkâr etmişseniz? Bu durumda böylesine kesin bir çatışma içine düşenden daha sapkın kim olabilir!" (52)

Ayette bulunan istifhâm (مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ) anlatılan vasıfta olanın daha sapkın olduğu kabullenmeyenlere inkârî üslûpla gelmiştir. Fakat bu vasıfta olanların sapkınılığını kabul edenler tarafını değerlendirdiğimizde takriri üslûpla gelmektedir.

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (٥٣)

Kur'an'ın gerçek olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanıtlarımızı hep göstereceğiz. Rabbinin her şeye tanıklık etmesi (onlar için) yeterli değil midir? (53)

Ebüs-suûd (ö.982 /1574) ve Âlûsî (ö. 1270/1854) bu ayette geçen istifhâmın hakiki manada olmayıp mecaz manalarından inkâr manasında olduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁰²

Fussilet Suresinde geçen istifhâmın yarından fazlası inkârî üslûpla gelmiştir. Bu inkârî üslûba tevbi, nefy, tekzib ve taaccüb gibi manalar tabi olmuştur.

42.ŞÛRÂ SURESİ

Şûrâ Suresi 53 ayettir. Bunlardan 5 ayette istifhâm bulunmakta olup 2'si inkârî üslûbu içermektedir.

Şûrâ Suresinde İstifhamı İnkârî Üslûbu Olan Ayetler

أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَإِنَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٩)⁶⁰³

Onlar Allah'tan başka veliler edindiler öyle mi? Hâlbuki asıl dost ve koruyucu Allah'tır. Ölülere de O diriltecektir ve O'nun gücü her şeye yeter. (9)

Müfessirlerin tamamı bu ayette geçen istifhâmın inkârî üslûpta olduğunu ve ayette geçen "أَمْ" edatının munkatı olduğunu zikretmişlerdir.⁶⁰⁴

⁵⁹⁹ Fussilet,41/44

⁶⁰⁰ Zemahşeri, a.g.e.,s.971

⁶⁰¹ Fussilet,41/52

⁶⁰² Ebü's-suûd, a.g.e.,s.8/18, Âlûsî, a.g.e.,s.25/6

⁶⁰³ Şûrâ,42/9

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَإِنْ يَشَأْ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَى قَلْبِكَ وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ
(٢٤) 605

Yoksa onlar, "Allah hakkında bir yalan uydurdu" mu diyorlar? Hâlbuki Allah dilese senin kalbini de mühürler. Allah bâtilı siler ve gerçeği sözleriyle ortaya çıkarır. Şüphesiz O kalplerde olanı çok iyi bilmektedir. (24)

Burada bulunan istifhâm (أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا) tevbih manasının kendisie tabi olduğu inkârî üslûpla gelmiştir. 606

Şura Suresinde geçen istifhâmın yarıya yakını inkârî üslûpla gelmiş olup bunlara tevbih manası tabi olmuştur.

43.ZUHRUF SURESİ

Zuhruf Suresi 89 ayettir. Bu ayetlerin 17'sinde istifhâm bulunmakta olup 13'ü inkârî üslûpla gelmektedir.

Zuhruf Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Olan Ayetler

أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ (٥) 607

Siz kıymet bilmeyen bir topluluksunuz diye biz de sizi Kur'an ile uyarıp ikaz etmekten vaz mı geçelim? (5)

Ayette geçen istifhâm için müfessirler inkârî üslûpla geldiğini beyan etmişlerdir. Burada nululan “ف” Zemaşeri'ye (ö.538/ 1144) göre atıf harfidir. Mukadder fiil üzerene atıf söz konusu olmaktadır. Cumhura göre atıf harfi olmayıp hemzenin istifhâm edatı olması sebebiyle sonra gelmiştir. 608

أَمْ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُم بِالْبَنِينَ (١٦) 609

Yoksa O, yarattıkları içinde kızları kendine ayırdı da oğlan çocukları için sizi mi terci etti? (16)

Bu ayette geçen istifhâm tekzib manasında inkârî üslûpla gelmektedir. Müşriklerin erkek ve kızlar için yaptıkları taksimatı yalanlamak ve inkâr etmek içindir.

أَوَمَنْ يُنْسَأُ فِي الْحَيَاةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ (١٨) 610

"Mücadelede başarısız olarak hayatını süslenmekle geçirecek olan kız çocuğu mu?" diye kızgınlıkla sorar. (18)

Ayette bulunan istifhâm tevbih manasında inkâr için gelmiştir.

وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَّا أَشْهَدُوا خَلَقَهُمْ سَوَّاهُمْ وَنَسْنَأُونَ (١٩) 611

604 İbni Âşur, a.g.e.,s.25/39

605 Şûrâ,42/24

606 Abdulkerim Mahmud, a.g.e,s.131

607 Zuhruf,43/5

608 Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.4/39

609 Zuhruf,43/16

610 Zuhruf,43/18

Rahmânın kulları olan melekleri dışı bildiler. Yoksa yaratılışlarına şahitmi oldular? Şahitlikleri kaydedilecek ve bundan hesaba çekileceklerdir. (19)

Bu ayette müşriklerin melekleri dışı olarak kabul etmeleri yalanlanarak inkâr edilmektedir. İstifham inkârî üslûbunun tekzibi manasında gelmektedir. Bu manaya aynı zamanda iptali inkâr da denilmektedir.

أَمْ أَنْتِنَا هُمْ كِتَابًا مِّن قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ (٢١)⁶¹²

Yoksa bundan (Kur'an'ı Kerimden) önce kendilerine bir kitap verdik de ona (kitaba) mı sarılıyorlar? (21)

Müşrikleri yalanlamak ve iddialarını reddetmek için gelen bu ayette istifhâm inkârî üslûbun tekzibi manasında gelmektedir.

قَالَ أَوْلَوْ جِئْتُكُمْ بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءُكُمْ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ (٢٤)⁶¹³

Peygamber, "Size, atalarınızı içinde bulduğunuz yoldan daha doğrusunu getirsem de mi?" diye sordu. Onlar da, "Biz sizin getirdiğiniz mesajı (dini) inkâr ediyoruz" cevabını verdiler. (24)

İnkâr ve bu manaya tabi olan techil (bilgisiz görme) üslûbunun kullanıldığı bu ayette geçen istifhâm geçmiş ümmetlere yapılan uyarıyı anlatmakta ve doğru yolu bulmaya teşvik etmektedir. İlahi bir mesaj olan Kuran'ın, zihinlerde değişim yapmak ve muhatapların kendilerini sorgulamalarını sağlamak için istifhâm üslûbunun farklı manalarını kullandığı bu tür ayetlerde açıkça görülmektedir.

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَّعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سَخِرِيًّا وَرَحِمَتْ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ (٣٢)⁶¹⁴

Rabbinin rahmetini bölüştürmek onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların yaşam giderlerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların topladıklarından daha hayırlıdır. (32)

Zemahşeri (ö.538/ 1144) bu ayetteki istifhâmın techil ve taaccüb manasının tabi olduğu inkârî üslûbun olduğunu söylemektedir.⁶¹⁵ Diğer müfessirleri çoğu Zemahşeri'nin (ö.538/ 1144) fikrine tabi olmuşlardır

أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَن كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (٤٠)⁶¹⁶

Sen sağıra duyurmak veya köre yahut apaçık sapkınlık içinde bulunan kimseye yol göstermek mi istiyorsun? (40)

⁶¹¹ Zuhurf,43/19

⁶¹² Zuhurf,43/21

⁶¹³ Zuhurf,43/24

⁶¹⁴ Zuhurf,43/32

⁶¹⁵ Zemahşeri, a.g.e.,s.989

⁶¹⁶ Zuhurf,43/40

Bu ayette bulunan istifhâm azarlama manasının kendisine tabi olduğu inkârî üslûpla gelmektedir. Çünkü burada Hz. Peygamberin (s.a.v.) kendisini harap edercesine kavmini hidayete erdirmeye isteği reddedilmekte ve kendisine uyarı yapılmaktadır.

وَأَسْأَلُ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِلَهًا يُعْبَدُونَ (٤٥)⁶¹⁷

Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor bakalım, "Rahmândan başka tapılacak ilâhlar belirlemiş miyiz?" (45)

Ayette geçen istifhâm müfessirleri ittifakı ile inkârî üslûpla gelmektedir. Buradaki inkâr başka ilahların belirlenmesini yalanlamak içindir.⁶¹⁸

وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ (٥١)⁶¹⁹

Firavun kavmine seslenerek şöyle dedi: "Ey milletim! Mısır'ın mülkiyeti benim değil mi? Şu ırmaklar ayaklarımın altında akıyor mu? Bunları görmüyor musunuz?(51)

Bu ayette iki istifhâm bulunmaktadır. Bu istifhâmın ilki (أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ) tefâhür ve tebâhi (övünme ve büyüklük taslama) manasının tabi olduğu takriri üslûpla ve diğeri (أَفَلَا تُبْصِرُونَ) inkârî üslûpla gelmekte olup irşad ve terğib manaları tabi olmaktadır.⁶²⁰

أَمْ أَبْرَمُوا أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ (٧٩) أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ بَلَىٰ وَرُسُلْنَا لَدَيْهِمْ يَكْفُورُونَ (٨٠)⁶²¹

Yoksa bir işe mi karar verdiler? Doğrusu Biz de kararlıyız. (79) Yoksa onlar bizim, gizlediklerini ve fısıldaştıklarını işitmediğimizi mi sanıyorlar! Hayır! Doğrusu şudur ki onların yanındaki elçi meleklerimiz her şeyi kaydediyorlar. (80)

Ebüssuûd (ö.982 /1574) bu ayetlerde bulunan istifhâmın inkâr ve istib'âd manalarında olduğu söylemektedir. İbn Âşûr (ö.1393/1973) burada bulunan istifhâmın takriri olduğunu ifade etmiştir.⁶²²

وَلَيْن سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ (٨٧)⁶²³

"Onları kim yarattı?" diye sorsan kuşkusuz "Allah yarattı" diyecekler. Şu halde (Allah'ı bırakıp) nasıl onlara dönebiliyorlar! (87)

Ayette iki istifhâm vardır. Bunların birincisi (مَنْ خَلَقَهُمْ) istifhâmın hakiki manada olduğu bilgi talebi için gelmektedir. İkinci istifhâm (فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ) tevbih manasında inkârî üslûpla gelmektedir.

Zuhruf Suresinde geçen istifhâmın dörtte üçü inkârî üslûpla gelmektedir. Bu üslûba tabi olarak nefy, tevbih, istib'âd, teşvik, irşat, tekzib, techil ve taaccüb gibi manaları gelmektedir.

⁶¹⁷ Zuhuf,43/45

⁶¹⁸ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.4/54

⁶¹⁹ Zuhuf,43/51

⁶²⁰ Abdülkerim Mahmud, a.g.e,s.133

⁶²¹ Zuhuf,43/80

⁶²² Ebüsuûd, a.g.e.,s.8/55, İbni Âşur, a.g.e.,s.25/261

⁶²³ Zuhuf,43/87

44.DUHÂN SURESİ

Duhân Suresi 59 ayettir. Bu ayetlerden 2 tanesinde istifhâm olup inkârî üslûpla gelen ayet bulunmamaktadır.

45.CÂSİYE SURESİ

Câsiye Suresi 37 ayettir. Bu ayetlerden 5'i istifhâm içermekte olup bunların 2'si inkârî üslûpla gelmektedir.

Câsiye Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayetler

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءَ مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ
624(٢١)

Yoksa kötülüğe gömülüp kalanlar, yaşamlarını ve ölümlerini, iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlarınkı gibi eşit mi yapacağımızı zannediyorlar? Verdikleri hüküm ne kadar yanlış! (21)

Bu ayette geçen istifhâm müfessirlerin ittifakı ile inkârî üslûpla gelmektedir. Burada iman edip salih ameller yapanlar ile kötülüğe gömülüp kalanların denk kabulmesi inkâr edilmektedir.

أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ
625(٢٣)

Arzularını ilah yerine koyan, Allah'ın -bilgisine rağmen (sapmayı tercih ettiği için)- kendini saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi bir düşün! Allah'tan sonra onu kim doğru yola getirecek? İbret alıyor musunuz? (23)

Ayette üç istifhâm geçmektedir. Bunların ilki (أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ) "أَخْبِرْنِي" manasındadır. İkinci istifhâm (أَفَلَا تَذَكَّرُونَ) (فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ) ve üçüncü istifhâm (أَفَلَا تَذَكَّرُونَ) inkârî üslûpla gelmiştir.⁶²⁶

Câsiye Suresinde gelen istifhâmın yarıya yakını inkârî üslûpla gelmektedir.

46.AHKÂF SURESİ

Ahkâf Suresi 35 ayettir. Bunlardan 9 ayette istifhâm bulunmakta olup 5'i inkârî üslûbu içermektedir.

Ahkâf Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Bulunan Ayetler

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ إِنَّتُونِي بِكِتَابٍ مِّنْ قَبْلِ هَذَا أَوْ أَنَارَةٍ مِّنْ عِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
627(٤)

Onlara şöyle de: "Allah'ı bırakıp da kendilerinden medet umduğunuz ilahları bir düşündünüz mü? Yeryüzünden hangi şeyi yarattılar bana gösterin? Yahut göklerde onların ortaklığı mı

⁶²⁴ Câsiye,45/21

⁶²⁵ Câsiye,45/23

⁶²⁶ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.4/76-77

⁶²⁷ Ahkâf,46/4

var? Eğer doğru söylüyorsanız bana, bundan önce inmiş bir kitap veya bir bilgi kırıntısı getirin." (4)

Bu ayette üç istifhâm bulunmaktadır. Bunların ilki (أَرَأَيْتُمْ) "اٰخِرُونِي" manasına gelmekte olup surette istifhâmdır. İkinci istifhâm (مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ) ve üçüncü istifhâm (أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ) inkârî üslûpla gelmiştir.⁶²⁸

وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَنِ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ (٥)⁶²⁹

Allah'ı bırakıp da –dua etmesinden habersiz olduğundan- kıyamete kadar kendisine cevap veremeyecek olan şeylere dua eden kimseden daha şaşkın kim vardır? (5)

Müfessirler bu ayetteki istifhâmın tevbih ve tesfih manalarının tabi olduğu inkârî üslûpla geldiğini beyan etmişlerdir.⁶³⁰ Buradaki vurgu manada fail olan mübtedaya yapılmıştır.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفَىٰ بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (٨)⁶³¹

Yoksa "O'nu (kur'anı) Allah adına uyduruyor" mu diyorlar? Şöyle de: "Onu uydurmuş olsaydım, Allah'a karşı beni korumaya hiçbir şekilde gücünüz yetmezdi. İçinde battığınız iftira batağını O daha iyi bilmektedir. Sizinle benim aramda şahit olarak O yeter. O Çokça bağışlayan, rahmetini esirgemeyendir. (8)

Allah (c.c.) bu ayette Hz. Peygamber (s.a.s.) için Kuran'ı uydurdu diyenlerin sözlerini inkâr etmekte ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bu konuda nasıl cevap vermesi gerektiğini bildirmektedir. Beyzâvi (ö.685/1286) bu ayette geçen istifhâmın inkâr ve tacib manasında olduğunu ifade etmektedir.⁶³²

وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَّكُمَا أَتَعِدَانِي أَنْ أَخْرَجَ وَقَدْ خَلْتُ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَعْجِلَانِ اللَّهَ وَيْلَكَ آمِنْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ (١٧)⁶³³

Anne babasına, "Yeter ya! Benden önce nice nesiller gelip geçmiş (yok olmuşken) iken beni yeniden dirilmekle mi tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye anne babası, Allah'tan yardım dileyerek, "Yazık sana! İnadı bırak da iman et. Şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir" demekteler. O ise, "Bu evvelkilerin masallarından başka bir şey değil" cevabını vermektedir. (17)

Ayette geçen istifhâm öldükten sonra dirilmeyi inkâr ve buna inananlara şaşkınlık ifade ederek inanmayan ve kabullenmeyen kişi tarafından söylenmektedir. Buradaki istifhâm taaccüb manasının tabi olduğu inkârî üslûpla gelmektedir.

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَأْفِكَنَّ عَنْ إِلَهِتِنَا فَأَتَيْنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٢٢)⁶³⁴

⁶²⁸ İbni Âşur, a.g.e.,s.26/9

⁶²⁹ Ahkâf,46/5

⁶³⁰ Zemahşeri, a.g.e.,s.1009, Beyzavi, a.g.e.,s.2/392

⁶³¹ Ahkâf,46/8

⁶³² Beyzavi,a.g.e.,s.2/393

⁶³³ Ahkâf,46/17

⁶³⁴ Ahkâf,46/22

"Sen bizi ilâhlarımızdan uzaklaştırmak için mi geldin? Eğer doğru söyleyenlerden isen tehdidini gerçekleştir!" dediler. (22)

Hız. Hud kavmi tarafından yalanmakta ve tevhide daveti kabul görmemekteydi. Ayetteki istifhâm onların kınayarak inkâr ettiklerini ifade etmek için söyledikleri sözleridir. Buradaki istifhâm manadanda anlaşılacağı üzere müfessirlerinde ittifakı ile tevbih ve tashil manalarını içinde bulunduran inkârî üslûpla gelmiştir.⁶³⁵

Ahkâf Suresinde geçen istifhâmın yarısında fazlası inkârî üslûpla gelmiş olup bunlara tevbih, tesfih (akılsız görme), taaccüb (şaşıрма) ve tacib (hayret ettirme) manaları tabi olmaktadır.

47.MUHAMMED SURESİ

Muhammed Suresi 38 ayettir. Bu ayetlerden 9'unda istifhâm bulunmakta olup 3'ü inkârî üslûbu içermektedir.

Muhammed Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayetler

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِّنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِّنْ لَّبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِّنْ خَمْرٍ لَّذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِّنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءُهُمْ (١٥)⁶³⁶

Rabbine itaatsizlikten sakınanlara vaad edilen cennetin misali şöyledir: İçinde doğal bozulmamış su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere tat veren şarap ırmakları, süzölmüş saf bal ırmakları bulunan bir bahçedir. Ayrıca onlar için orada her meyve vardır, üstelik rablerinden bir de bağışlanma. Şimdi bunlar, ateşte devamlı kalan, bağırsaklarını parçalayan kaynar su içirilen kimseler gibi olur mu hiç? (15)

Ayette cennette sayılan nimetlerin içinde olan ile cehennemde şiddetli azaba maruz kalacakların durumlarının bir olmadığı istifhâmı inkârî yolu ile bildirilmektedir. Bu durumu bir sayanlar istifhâmı inkârî üslubuyla uyarılmaktadır.

فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنَّى لَهُمْ إِذَا جَاءَهُمْ ذِكْرَاهُمْ (١٨)⁶³⁷

Onlar (doğru yolu bulmak için) kıyamet vaktinin ansızın gelmesini mi bekliyorlar? Hâlbuki onun alâmetleri geldi. O gelip çatınca akıllarını başlarına devşirmeleri ne işe yarar! (18)

İbn Âşûr (ö.1393/1973) bu ayette geçen istifhâmın ikisinde inkârî üslûpla geldiğini ifade etmiştir.⁶³⁸ İlk istifhâmda (فَهَلْ يَنْظُرُونَ) nefy manası ve ikinci istifhâmda (فَأَنَّى لَهُمْ) inkârî üslûba tabi olarak te'yis (ümit kesme) manaları da mülâhaza edilebilmektedir.

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ أَنْ لَّنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ (٢٩)⁶³⁹

Yoksa kalplerinde hastalık (bozukluk) bulunanlar, içlerindeki kini Allah'ın asla açığa çıkarmayacağını mı sandılar? (29)

⁶³⁵ Abdülkerim Mahmud, a.g.e, s.137

⁶³⁶ Muhammed,47/15

⁶³⁷ Muhammed,47/18

⁶³⁸ İbni Âşûr, a.g.e.,s.26/103

⁶³⁹ Muhammed,47/29

Bu ayette münafıklara içlerindeki gizledikleri düşmanlığın açığa çıkarımayacağını zannetmemeleri tehdit ve tesfih manalarının tabi olduğu istifhâm inkârî üslûbu ile uyarılarak söylenmiştir.⁶⁴⁰ İnkârdaki inkârda vurgu fiile yapılmıştır.

Muhammed Suresinde bulunan istifhâmın üçte biri inkârî üslûbu içermektedir. Bu inkârî üslûba tabi olarak tevbih, te'yis (ümit kestirme), tesfih (akılsız sayma) ve tehdit gibi manalar gelmektedir.

48.FETİH SURESİ

Fetih Suresi 29 ayettir. Bunlardan 1 ayette istifhâm bulunmakta olup oda inkârî üslûpla gelmektedir.

Fetih Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayet

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (١١) ⁶⁴¹

Araplardan savaşa katılmayıp geri kalanlar sana, kalplerinde olmayanı dillerinin ucuyla söyleyerek, "Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu, bu yüzden Allah'tan bizim için bağışlanma iste" diyecekler. Onlara şöyle de: "Size bir zarar gelmesini dilerse veya size iyilik etmeyi isterse, sizin için Allah'a karşı bir şey yapmaya kimin gücü yeter? Hayır! Allah bütün yaptıklarınızı bilmektedir; (11)

Ayette geçen istifhâm nefy ve inkâr manalarındadır. Bu inkâr manasına tekzib (yalanlama) ve techil (bilgisiz görme) manaları tabi olarak gelmektedir. Bu inkârdaki vurgu, manada fail olan mübtedaya yapılmıştır.

49.HUCURÂT SURESİ

Hucurât Suresi 18 ayettir. Bunlardan 2 ayette istifhâm bulunmakta olup ikisideinkârî üslûpla gelmektedir.

Hucurât Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Bulunan Ayetler

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْنَاهُ وَأَتَقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ (١٢) ⁶⁴²

Ey iman edenler, zandan çok sakının. Zira zannın bir kısmı (kötü zan) günahtır. Birbirinizin gizli işlerinizi araştırmayın; biriniz diğerinizi arkasından gıybet etmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemeği sever mi? İşte bundan iğrendiniz. O halde Allah'a karşı gelmekten sakının, şüphesiz Allah, tevbeyle çok kabul eden, çok esirgeyendir.(12)

Bu ayette geçen istifhâm (أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا) nefy ve inkâr manasında olup söylenilen fiilin çirkinliğini izhar etmek içindir.⁶⁴³

قُلْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (١٦) ⁶⁴⁴

⁶⁴⁰ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.4/134

⁶⁴¹ Fetih,48/11

⁶⁴² Hucurât,49/12

⁶⁴³ Abdulkerim Mahmud, a.g.e, s.140

Allah göklerde ve yerde olanları bildiği halde Allah’a dininizi mi öğretiyorsunuz? Allah her şeyi bilendir. (16)

Müfessirler bu ayette bulunan istifhâmın (أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ) inkâr manasında olduğunda ittifak etmektedirler. Zemahşeri (ö.538/ 1144) bu ayetteki istifhâmın muhatapların cehaletini bildirmek (techil) için olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴⁵

Hucurât Suresinde geçen istifhâmların hepsi inkârî üslûpla gelmiştir. Tevbih, techil ve nefy manaları inkârî üslûba tabi olmaktadır.

50.KÂF SURESİ

Kâf Suresi 45 ayettir. Bunlardan 5 ayette istifhâm bulunmakta olup 3 ayette inkârî üslûp gelmektedir.

Kâf Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayetler

أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ⁶⁴⁶(۳)

“Öldüğümüz ve toprak olduğumuzda mı (tekrar dirilecekmiz)? Bu, uzak (imkânsız) bir dönüştür!”(3)

Hucurât Suresinin ilk istifhâmı olan bu ayette müşrikler öldükten sonra dirilmeyi inkâr ederek, bu hadisenin şaşılacak bir durum olduğunu ifade etmektedirler. Buradaki istifhâm istib’âd ve taaccüb mananın kendisine tabi olduğu inkârî üslûpla gelmektedir.

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ (۶)

Üstlerindeki göğe bakmadılar mı, onu nasıl yaptık, süsledik ve onun hiçbir çatlağı (eksiği) yoktur?(6)

Ebüssuûd (ö.982 /1574) bu ayette geçen istifhâmın inkârî üslûpta olduğunu söylemekte olup hemzeden sonra bir fiil takdir etmiştir.⁶⁴⁷ (أَغْفَلُوا فَلَمْ يَنْظُرُوا) Bu takdir yapılmadığında buradaki istifhâm takriri manada olmaktadır. Çünkü hemzeden sonra nefy edatı geldiğinde nefyin nefyi mana olumluya dönmektedir.

أَفَعَبَّبْنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ (۱۵)

İlk yaratmadan aciz mi kaldık ki (yeniden yaratamayalım)? Doğrusu onlar yeni bir yaratmadan kuşku içindedirler.(15)

Zemahşeri (ö.538/ 1144) ve Ebüssuûd (ö.982 /1574) ayette geçen istifhâmın inkârî manada olduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁴⁸ İnkârî manaya tabi olarak techil manasının gelmesi mümkündür.

Kâf Suresinde geçen istifhâmların yarısından fazlası inkârî üslûpla gelmiştir. Bu inkârî üslûpla gelen istifhâmlarda tabi olarak techil, taaccüb ve istib’âd manaları bulunmaktadır.

⁶⁴⁴ Hucurât,49/16

⁶⁴⁵ Zemahşeri, a.g.e.,s.1042

⁶⁴⁶ Kâf,50/3

⁶⁴⁷ Ebüssuûd, a.g.e.,s.126

⁶⁴⁸ Zemahşeri, a.g.e.,s.1044, Ebüssuûd, a.g.e.,s.8/128

51.ZÂRİYÂT SURESİ

Zâriyât Suresi 60 ayettir. Bu ayetlerin 6'sında istifhâm bulunmakta olup 3 ayette inkârî üslûp gelmektedir.

Zâriyât Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslubu Bulunan Ayetler

وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ (21) ⁶⁴⁹

Hatta kendinizde de. Hiç görmüyor musunuz? (21)

Bu ayette geçen istifhâm Zemahşeri (ö.538/ 1144) ve ona tabi olanlara göre inkârî üslûpla gelmektedir. Çünkü Zemahşeri (ö.538/ 1144) bu gibi ayetlerde hemzeden sonra fiil takdir etmekte ve “ف” atıf harfî ile o fiile atfetmektedir. Bu durumda takdir “أَلَا تَنْتَظِرُونَ فَلَا تُبْصِرُونَ” şeklinde olmaktadır. Cumhur bu takdiri yapmamakta ve hemze istifhâm için olduğundan öne geçtiğini söylemektedir. Bu durumda istifhâm takrirî manada olmaktadır.

فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ (27) ⁶⁵⁰

Onu önlerine koydu ve "Buyurmaz mısınız?" dedi. (27)

İbn Âşûr (ö.1393/1973) bu ayette geçen istifhâmın arz ve inkârî üslûpla geldiğini beyan etmektedir. ⁶⁵¹

أَتَوَاصَوْا بِهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ (53) ⁶⁵²

Sanki nesiller boyu birbirlerine bunu tavsiye etmişler! Daha doğrusu onlar haddi aşan bir topluluktur! (53)

Bu ayette gelen istifhâm hakiki manasından çıkarak mecaz manalarından olan inkâr manasında gelmektedir. Kuran'da geçen istifhâmlar herhangi birinde veya bir topluluktan hikâyeye şeklinde alıntı olmadığı sürece hakiki manasında kullanılmamaktadır. Çünkü Allah'ın (c.c.) her hangi bir bilgiyi başkasında talep etmesi düşünülemez.

Zâriyât Suresinde bulunan istifhâmların yarısı inkârî üslûpla gelmekte olup bu inkârî manaya arz, taaccüb ve teşvik gibi manalar tabi olmaktadır.

52.TÛR SURESİ

Tûr Suresi 49 ayettir. Bu ayetlerden 13'ünde istifhâm bulunmakta olup 12 ayet inkârî üslûbu içermektedir.

Tûr Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayetler

أَفْسِحْرٌ هَذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ (15) ⁶⁵³

Peki, bu bir sihir mi? Yoksa görmüyor musunuz? (15)

⁶⁴⁹ Zâriyât,51/21

⁶⁵⁰ Zâriyât,51/27

⁶⁵¹ İbni Âşur, a.g.e.,s.26/359

⁶⁵² Zâriyât,51/53

⁶⁵³ Tûr,52/15

Ayette geçen iki istifhâmdan ilki (أَفَسِحْرٌ هَذَا) tevbih ve inkâr,⁶⁵⁴ diğeri (أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ) azarlama(takri') ve inkâr manalarındadır. İkinci istifhâmın takrir manasında olduğunu ifade eden müfessirler de vardır. Buradaki inkârlardaki vurgu manaca fâile yapmaktadır.

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِ رَبِّبَ الْمُتُونِ (۳۰)⁶⁵⁵

Demek onlar, "O bir şairdir; zamanın (getireceği) felaketleri bekliyoruz" diyorlar öyle mi? (30)

Bu ayette geçen "أَمْ" munkatı olup hemze inkârî manada gelmektedir. Buradaki istifhâm techil ve tevbih manalarının kendisine tabi olduğu inkârî üslûpladır.

أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُمْ بِهَذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ (۳۲) أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ (۳۳)⁶⁵⁶

Bunu onlara akılları mı emrediyor yoksa haddi aşan bir topluluk mu? (32) "Onu (Kur'an'ı) kendisi uydurmuştur" diyorlar öyle mi? Hayır, hayır, aslında inanmak istemiyorlar. (33)

Bu iki ayette geçen istifhâmlar inkârî üslûpla gelmektedir.

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ (۳۵) أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ (۳۶)⁶⁵⁷

Acaba onlar bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar, yoksa onlar mı yaratan? (35) Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yaratmışlar? Hayır hayır! Onlar bir türlü anlayıp inanmıyorlar. (36)

Bu iki ayette gelen istifhâmlar bir önceki ayetlerde olduğu gibi inkârî üslûpla gelmektedir. Bu inkârî üslûba tekzib, techil ve ifham manaları tabi olmaktadır.⁶⁵⁸

أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصْطَفُونَ (۳۷) أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ (۳۸)⁶⁵⁹

Yoksa onların yanında rabbinin hazineleri midir? Yoksa her şeye egemen olan onlar mı? (37) Yoksa onların, üstüne çıkıp gizli şeyleri dinleyecekleri bir merdivenleri mi var? Eğer öyleyse, içlerinden dinleyen biri açık bir delil getirsin. (38)

Muhatapları susturmaya yönelik gelen bu ayetlerde bulunan istifhâmlar inkârî üslûpla gelmektedir.

أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمْ الْبَنُونَ (۳۹) أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ (۴۰)⁶⁶⁰

Kız çocuklar O'na, erkek çocuklar da size öyle mi? (39) (Resulüm!) Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da, onlar bunun ağırlığı altında mı eziliyorlar? (40)

Bu iki ayetteki istifhâmlar tevbih manasında inkârî üslûpla gelmektedir. Burada bulunan "أَمْ"ler munkatı'dır.

أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُمُونَ (۴۱)⁶⁶¹

Yahut kendilerinin yanında gayb bilgisi var da onlar (ondan alıp) mı yazıyorlar? (41)

⁶⁵⁴ Beyzavi, a.g.e.,s.2/434

⁶⁵⁵ Tûr,52/30

⁶⁵⁶ Tûr,52/32,33

⁶⁵⁷ Tûr,52/35,36

⁶⁵⁸ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.4/166-167

⁶⁵⁹ Tûr,52/37,38

⁶⁶⁰ Tûr,52/39,40

⁶⁶¹ Tûr,52/41

Bu ayette geçen istifhâm (أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ) muhatapların yanlış itikatlarını inkâr için gelmektedir.

أَمْ لَهُمْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ (٤٣)⁶⁶²

Yoksa onların Allah'tan başka bir ilahları mı var? Allah onların yakıştırdıkları ortaklardan tamamıyla münezzehtir. (43)

Allah (c.c.) müşriklerin bozuk inançlarını inkâr ederek getirdiği ayetlerden sonra kendinden başka ilah olmadığını bu ayette istifhâmı inkârî ile ifade etmiştir. Buradaki inkârî üslûpla gelen istifhâma, tekzib, ifham (hasmı delille susturma) ve takri' (azarlama) gibi manalar tabi olmaktadır.

Tûr Suresinde bulunan istifhâmın tamamına yakını inkârî üslûpla gelmiş olup bunlara tevbih, techil, ifham ve tekzib gibi manalar tabi olmaktadır.

53.NECM SURESİ

Necm Suresi 62 ayettir. Bu ayetlerin 10'unda istifhâm bulunmakta olup 6 ayet inkârî üslûbu içermektedir.

Necm Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Bulunan Ayetler

أَفْتُمَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ (١٢)⁶⁶³

Şimdi siz şüpheye düşüp gördükleri şeyler hakkında onunla tartışıyormusunuz? (12)

Bu ayette geçen istifhâm tevbih ve zecr (azarlama) manasının kendisine tabi olduğu inkârî üslûpla gelmektedir. Müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.v.) ile tartışmaya girmeleri azarlanarak inkâr edilmektedir.

أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ (٢١)⁶⁶⁴

Erkek çocuklar sizin de kız çocuklar O'na öyle mi? (21)

Ayetteki istifhâm tevbih ve takri' manalarını içeren inkârî üslûplardır.⁶⁶⁵ Bu istifhâmı müşriklerin taksimi kabul edilmediği beyan edilmiş olmaktadır.

أَمْ لِلْإِنْسَانِ مَا تَمَنَّىٰ (٢٤)⁶⁶⁶

Yoksa insan arzu ettiği her şeye sahip olabilir mi ki? (24)

Bu ayette gelen istifhâm inkârî üslûpla olup manası ; “Arzu ettiği herşeye sahip olmaz.” şeklinde gelmektedir.⁶⁶⁷

أَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهَوْا يَرَىٰ (٣٥)⁶⁶⁸

⁶⁶² Tûr,52/43

⁶⁶³ Necm,53/12

⁶⁶⁴ Necm,53/21

⁶⁶⁵ Abdulkerim Mahmud, a.g.e,s.143

⁶⁶⁶ Necm,53/24

⁶⁶⁷ Beyzavi, a.g.e.,s.2/440

⁶⁶⁸ Necm,53/35

Gaybın bilgisine sahip de onunla mı görüyor? (35)

Ayette bulunan istifhâm inkârî üslûpla gelmekte olup taaccüb manası kendisine tabi olarak gelmektedir.⁶⁶⁹

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَى (٥٥)⁶⁷⁰

Artık rabbinin hangi nimetlerinden şüphe duyabilirsin? (55)

Bu ayette geçen istifhâm tevbih manasında inkârî üslûpla gelmektedir. Allah'ın (c.c.) nimetleri konusunda şüphede olanlar kınanarak inkâr edilmekte ve şüphede olmamaları hakkında teşvik edilmektedir.

أَقِمْنَ هَذَا الْحَدِيثَ تَعَجُّبُونَ (٥٩)⁶⁷¹

Yoksa bu haberi tuhaf mı buluyorsunuz? (59)

Kur'an'ın anlattıklarını tuhaf bulan müşrikler kınanmış olup bu durumları reddedilmek suretiyle bu istifhâm tevbih manasında inkârî üslûpla gelmiştir.

Necm Suresinde gelen istifhâmın yarısından fazlası inkârî üslûpladır. Bu üslûba tabi olarak tevbih, takri' ve taaccüb gibi manalar gelmektedir.

54.KAMER SURESİ

Kamer Suresi 55 ayettir. Bunlardan 12 ayette istifhâm bulunmakta olup 4'ü inkârî üslûbu içermektedir.

Kamer Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Bulunan Ayetler

فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ إِنَّا إِذَا لَفِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ (٢٤) أَوْلَقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِن بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌّ (٢٥)⁶⁷²

Dediler ki: "Aramızdan bir beşere mi tabi olacağız? Bu durumda doğru yoldan sapmış olur, yanarız. (24) İlâhî mesaj aramızdan ona mı gönderilmiş? Hayır, o, yalancı ve kendini beğenmiş biri!" (25)

Bu iki ayette iki istifhâm bulunmaktadır. Birinci istifhâm (أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ) tahkir ve istihfaf (hafife alma) manalarının tabi olduğu inkârî üslûpla gelmektedir. Burada mefule vurgu yapılmaktadır. İkincisi (أَوْلَقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِن بَيْنِنَا) fiile vurgu yapılarak inkârî üslûpla gelmiştir.

أَكْفَارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أَوْلِيكُمْ أَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ (٤٣) أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرُونَ (٤٤)⁶⁷³

Şimdi söyleyin bakalım (ey putperestler), sizin inkârcılarınız şu anılanlardan daha mı iyi; yoksa sizin için kitaplarda bir kurtuluş hükmü mü var? (43)Yoksa onlar "Biz yenilmez bir topluluğuz" mu diyorlar? (44)

⁶⁶⁹ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.4/184

⁶⁷⁰ Necm,53/55

⁶⁷¹ Necm,53/59

⁶⁷² Kamer,54/24,25

⁶⁷³ Kamer,54/43,44

Üç istifhâmın bulunduğu bu iki ayette birinci istifhâm (أَكْفَرُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أُولَئِكُمْ) tebkiti içeren inkâr, ikincisi (أَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ) tekzib ve tevbih manasında inkâr ve üçüncüsü (أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ) (٤٣) (جَمِيعٌ مُنْتَصِرٌ) tekzib manasında inkârî üslûpla gelmektedir.⁶⁷⁴

Kamer Suresindeki istifhâmın üçte biri inkârî üslûpla gelmiş olup tekzib, tevbih, tahkir ve istihfaf gibi manalar kendisine tabi olmaktadır.

55.RAHMÂN SURESİ

Rahmân Suresi 78 ayettir. Bu ayetlerden 32'sinde istifhâm bulunmakta olup 1 ayet 31 defa tekrarlanarak inkârî üslûpla gelmiştir.

Rahmân Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbuyla Gelen Ayetler

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (١٣)

Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz? (13)

Bu surede 31 defa tekrar edilen bu ayet Allah'ın (c.c.) verdiği nimetleri yalanlayanlara inkârî istifhâmla verilen cevap niteliğindedir. Ayette verilen nimetler zikredilmiş ve ardında “Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?” sorusu getirilerek inkâr içinde olanlar azarlanmış, kınanmış ve verilen nimetlere karşı inkârî içinde olmamaları teşvik edilmiştir. Bu istifhâmın takriri olduğu görüşünü ifade eden müfessirlerde vardır.

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ (٦٠)

İyiliğin mükâfatı iyilikden başka bir şey midir?

Bu ayetteki istifhâm cehd ve inkâr manasında gelmekte olup iyiliğin mükâfatının yalnızca iyilik olacağını ifade etmektedir. Bu istifhâmda iyiliğe teşvik manasında söz konusudur.⁶⁷⁵

Rahmân Suresinde geçen istifhâmın tamamı inkârî üslûpla gelmektedir.

56.VÂKIA SURESİ

Vâkia Suresi 96 ayettir. Bu ayetlerin 15'inde istifhâm bulunmakta olup 7 ayet inkârî üslûbu içermektedir.

Vâkia Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayetler

وَكَاْنُوا يَقُولُونَ اٰنْذَا مِثْنَا وَكُنَّا تَرَابًا وَعِظًا اَمَّا اَنْنَا لَمَبْعُوثُونَ (٤٧)⁶⁷⁶

Şöyle diyorlardı: "Sahi biz, ölüp de toprak ve kemik haline gelmişken tekrar diriltilecekmiz? (47)

Ayette öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden müşriklerin söylediği söz anlatılmaktadır. Burada bulunan istifhâm üslûbu istib'âd ve inkâr manasındadır. İkinci hemze (اَنْنَا) birincinin tekidi hükmündedir.

اَوْ اَبَاؤُنَا الْاَوَّلُونَ (٤٨)⁶⁷⁷

⁶⁷⁴ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.4/202

⁶⁷⁵ Abdulkerim Mahmud, a.g.e,s.145

⁶⁷⁶ Vâkia,56/47

Üstelik gelip geçmiş atalarımız da mı?"(48)

Bir önceki ayete atıf edilen ve o ayetin devamı sayılan bu ayette bulunan istifhâm (أَوْ أَبَاؤُنَا) inkârî üslûpladır.

أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ (٥٩) 678

Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratan biz miyiz? (59)

أَأَنْتُمْ تَرْزُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الرَّازِقُونَ (٦٤) 679

Onu siz mi bitiriyorsunuz yoksa bitiren biz miyiz? (64)

أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ (٦٩) 680

Onu buluttan siz mi indirdiniz yoksa indiren biz miyiz? (69)

أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُونَ (٧٢) 681

Onun ağacını siz mi yarattınız yoksa biz miyiz yaratan? (72)

Yukarıda geçen ayetlerde bulunan istifhâmlar hakiki manasından çıkarak mecâzî manada kullanılmıştır. Çünkü bakıldığında her hangi bir bilgi öğrenme talebi yokturM ecazi manaları arasında en çok kullanılan inkâr manası bu ayetlerde kullanılmıştır. Buralarda bulunan inkârda vurgu manaca fâile yapılmaktadır.

أَفَبِهَذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُذْهِبُونَ (٨١) 682

Şimdi siz bu sözü küçümsüyor musunuz? (81)

Bu ayette Kuran'ı küçümseyenlere takri' (azarlama) ve techil (cahil sayma) manalarının tabi olduğu istifhâmı inkârî ile soru yöneltilmektedir.

Vâkia Suresinde bulunan istifhâmların yarıya yakını inkârî üslûpla gelmiştir. Techil, takri', tevbih ve istib'âd gibi manalar bu suredeki inkârî üslûba tabi olan manalardır.

57.HADÎD SURESİ

Hadîd Suresi 29 ayettir. Bunlardan 5 ayette istifhâm bulunmakta olup 2'si inkârî üslûbu içermektedir.

Hadîd Suresinde İstifhamı İnkari Bulunan Ayetler

وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالرَّسُولِ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (٨) 683

Peygamber sizi rabbinize iman etmeniz için davet ederken ve de sizden kesin söz almışken – iman edenlerden iseniz- niçin O'na (gerçekten) iman etmezsiniz? (8)

677 Vâkia,56/48

678 Vâkia,56/59

679 Vâkia,56/64

680 Vâkia,56/69

681 Vâkia,56/72

682 Vâkia,56/81

683 Hadîd,57/8

Allah (c.c.) bu ayette iman etmeyenleri kınayarak inkârî üslûpla soru sormaktadır. Bu inkârî üslûba tevbih ve techil manaları ilave olmaktadır.⁶⁸⁴

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتِلَ أُولَئِكَ أَعْطُوا
دَرَجَةً مِّنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتِلُوا وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (١٠)⁶⁸⁵

Gökler ve yer zaten Allah'a kalacağı halde ne diye Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz? İçinizden fetihten önce (Allah yolunda) harcama yapan ve savaşanlar, diğerleriyle bir değildir. Onların mertebesi, (Allah yolunda) daha sonra harcama yapan ve savaşanlardan üstündür. Bununla birlikte Allah her birine en güzel olanı vaad etmiştir. Allah işlediklerinizden tamamen haberdardır. (10)

Önceki ayette olduğu gibi bu ayette de inkârî üslûbunun kullanıldığı istifhâm söz konusudur. Allah (c.c.) bu ayette kendi yolunda harcama yapmayanları kınayarak bu durumlarını reddetmektedir. Ayrıca bu ayetlerde imana ve infaka teşvik bulunmaktadır.⁶⁸⁶

58.MÜCADELE SURESİ

Mücadele Suresi 22 ayettir. Bu ayetlerin 4'ünde istifhâm gelmekte olup inkârî üslûbu içeren ayet bulunmamaktadır.

59.HAŞR SURESİ

Haşr Suresi 24 ayettir. Bu ayetlerin bir tanesinde istifhâm bulunmakta olup inkârî üslûbu içeren ayet bulunmamaktadır.

60.MÜMTEHİNE SURESİ

Mümtebine Suresi 13 ayettir. Bu ayetlerde istifhâm bulunmamaktadır.

61.SAF SURESİ

Saf Suresi 14 ayettir. Bu ayetlerin 5'inde istifhâm bulunmakta olup 2'si inkârî üslûbu içermektedir.

Saf Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayetler

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ (٢)⁶⁸⁷

Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz? (2)

Ayette yapmayacağı bir işi, yerine getirmeyeceği bir ameli söyleyenler kınanarak inkâr edilmektedir. Burada bulunan istifhâm tevbih ve takri' manasını içeren inkârî üslûpla gelmiştir. Tevbih manasının içinde bulunduğu bu inkâra hakiki inkâr denilmektedir.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ قَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الْفَاسِقِينَ (٥)⁶⁸⁸

⁶⁸⁴ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e., s.4/228

⁶⁸⁵ Hadid,57/10

⁶⁸⁶ Abdülkerim Mahmud, a.g.e., s.147

⁶⁸⁷ Saf,61/2

⁶⁸⁸ Saf,61/5

Hani Mûsâ kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Size Allah tarafından gönderilmiş peygamber olduğumu iyi bildiğiniz halde niçin beni üzüyorsunuz?" Onlar eğrilik yapınca Allah da kalplerini eğiltti. Allah günaha sapanları doğruya ulaştırmaz.(5)

Bu ayette Hz. Mûsâ (a.s), kavmine kendisine tabi olmayarak onu üzmelerini ve eziyet etmelerini hoş karşılamayıp yaptıkları bu hareketi kabullenmediğini istifhâmî inkârî yolu ile ifade etmiştir..

62.CUMA SURESİ

Cuma Suresi 11 ayettir. Bu ayetlerde istifhâm bulunmamaktadır.

63.MÜNÂFİKÛN SURESİ

Münâfikûn Suresi 11 ayettir. Bu ayetlerin 2'sinde istifhâm gelmekte olup yalnızca bir ayet inkârî üslûbunu içermektedir.

Münâfikûn Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Olan Ayet

وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خَشَبٌ مُسْتَنْدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ (٤)⁶⁸⁹

Onlara baktığında zahiri görünüşleri sana iyi bir izlenim verir; konuştuklarında sözlerine kulak verirsin. Ama onlar sanki bir yere yaslandırılmış kütükler gibidir. (Böyle güvendeymiş gibi görünürler) fakat her gürültüyü de kendilerine yönelik sanırlar. Asıl düşman onlardır, onlardan sakın! Allah kahretsin onları! Haktan nasıl da yüz çeviriyorlar! (4)

Bu ayette geçen istifhâm (أَنَّى يُؤْفَكُونَ) ta'cib (hayret ettirme) manasının tabi olduğu inkârî üslûpla gelmiştir.⁶⁹⁰Burada tevbih (kınama) manasında olması düşünülebilecek ihtimaller kapsamındadır.

64.TEGÂBÛN SURESİ

Tegâbûn Suresi 18 ayettir. Bu ayetlerin 2'sinde istifhâm bulunmakta olup sadece bir adedinde inkârî üslûp bulunmaktadır.

Tegâbûn Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Bulunan Ayet

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوْا وَاسْتَغْنَى اللَّهُ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ (٦)⁶⁹¹

Çünkü onlara peygamberleri açık delillerle gelmişlerdi de onlar, "Bir beşer mi bizi doğru yola ulaştıracak?" deyip inkâr etmişler ve yüz çevirmişlerdi. Allah da muhtaç olmadığını gösterdi. Allah, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, O her türlü övgüye lâyık olandır. (6)

Ayette peygamberlerini yalanlayanların, inkârî üslûpla reddelip yadırgandığını ifade eden bir istifhâm (أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا) söz konusudur.⁶⁹² Bu ayette yalanlayanların alaycı bir tavır içinde oldukları da anlaşılmaktadır.

⁶⁸⁹ Münâfikûn,63/4

⁶⁹⁰ Ebüssuûd, a.g.e.,s.8/252

⁶⁹¹ Tegâbûn,64/6

⁶⁹² Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.4/266

65.TALÂK SURESİ

Talâk Suresi 12 ayettir. Bu ayetlerin hiçbirinde istifhâm bulunmamaktadır.

66.TAHRÎM SURESİ

Tahrîm Suresi 12 ayettir. Bu ayetlerin 2'sinde istifhâm bulunmakta olup 1 ayet inkârî üslûbu içermektedir.

Tahrîm Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Bulunan Ayet

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبَتَّعِي مَرْضَاتِ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (١)⁶⁹³

Ey Allah'ın Elçisi! Allah'ın sana helâl kıldığını, eşlerini razı etmek arzusuyla hangi sebeple kendine haram kılıyorsun? Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir. (1)

Bu ayetteki istifhâm (لَمْ تُحَرِّمْ مَا أَحَلَّ اللَّهُ) nefy ve inkâr manasında gelmektedir.

67.MÜLK SURESİ

Mülk Suresi 30 ayettir. Bu ayetlerin 14'ünde istifhâm bulunmakta olup 7 ayet inkârî üslûbu içermektedir.

Mülk Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbunu İçeren Ayetler

أَأَمِنْتُمْ مِّنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ (١٦) أَمْ أَمِنْتُمْ مِّنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ (١٧)⁶⁹⁴

Gökyüzünde olan (melekler) ın, sizi yerin dibine batırmayacağından emin misiniz? Bir de bakarsınız yeryüzü altüst olmuş! (16) Yoksa gökyüzünde olan (melekler) ın üzerinize taş yağdıran şiddetli bir rüzgar göndermeyeceğinden emin misiniz? Tehdimin ne demek olduğunu yakında anlayacaksınız! (17)

İbn Âşûr (ö.1393/1973), bu ayetlerde geçen istifhâmların taaccüb manasının tabi olduğu inkârî üslûpla geldiğini söylemektedir.⁶⁹⁵Fakat inkârî üslûba tabi olarak tehdit ve tevbih manaları taaccüb manasında daha uygun görünmektedir.

أَمَّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَّكُمْ يَنْصُرُكُم مِّنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِنِ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ (٢٠)⁶⁹⁶

Peki, rahmâna karşı size yardım edecek askerleriniz kimler? İnkârcılar ancak derin bir gaflet içinde bulunmaktadırlar. (20)

أَمَّنْ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَّجُوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ (٢١)⁶⁹⁷

Yoksa Allah rızkını kesmiş olsa size kim rızık verebilir? Hayır! Onlar azgınlık ve nefret etmede direnmektedirler. (21)

⁶⁹³ Tahrîm,66/1

⁶⁹⁴ Mülk,67/16-17

⁶⁹⁵ İbni Âşur, a.g.e.,s.29/43

⁶⁹⁶ Mülk,67/20

⁶⁹⁷ Mülk,67/21

Bu iki ayette geçen istifhâmlar müfessirlerin ittifakı ile inkârî üslûpla gelmektedir. Bu inkârî üslûba tabi olarak tehdit, tebkit (azarlama) ve te'yis (ümit kestirme) gibi manalar tabi olmaktadır.

أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (٢٢)⁶⁹⁸

Yüzüstü sürünen mi daha doğru gidebilir, yoksa dosdoğru yolda düzgün yürüyen mi? (22)

Bu ayette bulunan istifhâm nefy ve inkâr manasındadır. Allah (c.c.) burada iki şekildeki yürümenin bir olduğunu düşünenleri inkâr etmektedir.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكْنِي اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ (٢٨)⁶⁹⁹

De ki: "Beni ve benimle birlikte olanları Allah öldürse bizi esirgerse de (âhiret ümidimiz bâkidir); peki söyler misiniz, kâfirleri acı veren azaptan kim kurtaracak?" (28)

Ayette iki istifhâm bulunmaktadır. Bunlarda ilki (أَرَأَيْتُمْ) daha önceki benzerlerinde olduğu gibi "أَخْبِرُونِي" manasına geldiğinde suretâ istifhâm olup emir manasındadır. İkinci istifhâm (فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ) iknat (ümit kestirme) ve tebkit (azarlama) manalarını tabi olduğu inkârî üslûpla gelmektedir.⁷⁰⁰

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ (٣٠)⁷⁰¹

Bir de şunu sor: "Suyunuz çekilirse size kim akan bir tatlı su getirebilir?" (30)

Bu ayetteki istifhâmlar bir önceki ayette izah edildiği üzere birincisi "أَخْبِرُونِي" manasında olup ikincisi nefy ve inkâr manalarına gelmektedir.

Mülk Suresinde bulunan istifhâmlarının yarısı inkârî üslûpla gelmektedir. Bu üslûba nefy, iknat, tebkit, teyis, tehdit ve tevbih gibi manalar tabi olmaktadır.

68.KALEM SURESİ

Kalem Suresi 52 ayettir. Bu ayetlerden 10'unda istifhâm bulunmakta olup 7 ayet inkârî üslûbu içermektedir.

Kalem Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbunu İçeren Ayetler

أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ (٣٥) مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ (٣٦) أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَنذُرُونَ (٣٧)⁷⁰²

Müslüman olanları o günahkârlar gibi mi tutacağız? (35) Size ne oluyor? Nasıl hüküm veriyorsunuz? (36) Yoksa size ait bir Kitabınız var da ondan mı okuyorsunuz?(37)

Bu ayetlerde geçen istifhâmların birincisi (أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ) tevbih ve takri' manasının tabi olduğu inkârî üslûpla, ikincisi (مَا لَكُمْ) tevbih içeren inkârî üslûpla, üçüncüsü (كَيْفَ تَحْكُمُونَ) ta'cib ve tevbih manasının tabi olduğu inkârî üslûpla, dördüncüsü (أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ) tevbih içeren inkârî üslûpla gelmektedir.⁷⁰³

⁶⁹⁸ Mülk,67/22

⁶⁹⁹ Mülk,67/28

⁷⁰⁰ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.4/284

⁷⁰¹ Mülk,67/30

⁷⁰² Kalem,68/35-37

⁷⁰³ Abdülkerim Mahmud, a.g.e,s.154

أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بِالْعَةِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ (39)⁷⁰⁴

Yoksa "Hangi şeye hüküm verirsiniz o mutlaka sizindir" diye bizim tarafımızdan sizin için verilmiş, kıyamete kadar geçerliliği olan kesin sözler mi var? (39)

Ayette bulunan inkâr manasından da anlaşılacağı üzere inkârî üslûpladır. Burada kendilerine verilen kesin söz inkâr edilmekte ve böyle bir şeyin olmadığı ifade edilmektedir.

أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءَ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ (41)⁷⁰⁵

Yoksa onların ortakları mı var? Eğer onlar doğru söylüyorlarsa getirsinler ortaklarını! (41)

Bu ayette ortaklar reddedilmekte ve inkârî üslûpla istifhâm getirilmektedir. Dolayısıyla bu ayette bulunan takri' (azarlama) manasının kendisine tabi olduğu

أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ (46) أَمْ عِنْدَهُمُ الْعَيْبُ فَهُمْ يَكْتُمُونَ (47)⁷⁰⁶

Yoksa sen onlardan bir karşılık istiyorsun da bunun ağırlığı altında kalmaktan mı çekiniyorlar? (46) Yoksa kendilerinde gayb bilgisi var da oradan mı alıp yazıyorlar? (47)

Ayette geçen istifhâmların herbiri inkârî üslûpla gelmektedir. Buradaki “أَمْ”ler munkatî' manadadır. İnkârî manaya da takri' manasının tabi olarak gelmesi muhtemeldir.

Kalem Suresinde bulunan istifhâmların çoğunluğu inkârî üslûpla gelmiştir. Bu inkârî üslûba tevbih, ta'cib ve takri' gibi manalar yan mana olarak gelmektedir.

69.HAKKA SURESİ

Hakka Suresi 52 ayettir. Bu ayetlerin 4 tanesi istifhâm içermekte olup inkârî üslûpla gelmemektedir.

70.MEÂRİC SURESİ

Meâric Suresi 44 ayettir. 2 ayette istifhâm bulunmakta olup bunlar inkârî üslûpla gelmektedir.

Meâric Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbunu İçeren Ayetler

فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ (36)⁷⁰⁷

Ne oluyor o kâfirlere ki sana doğru koşuyorlar?(36)

Ayette geçen istifhâm tevbih manasının tabi olduğu inkârî üslûpla gelmektedir. Burada kâfirlerin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) doğru koşarak gelmeleri kınanarak inkâr edilmiştir.

أَيُّطَمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ (38)⁷⁰⁸

Üstelik onların her biri naim cennetine girdirileceğini mi umuyor? (38)

Bu ayette kâfirlerin cennete girip yerleşeceği umudunu kabul etmeyerek reddetme söz konusudur. Bu sebeple buradaki istifhâm inkârî üslûpla gelmektedir.⁷⁰⁹

⁷⁰⁴ Kalem,68/39

⁷⁰⁵ Kalem,68/41

⁷⁰⁶ Kalem,68/46,47

⁷⁰⁷ Meâric,70/36

⁷⁰⁸ Meâric,70/38

71.NÛH SURESİ

Nûh Suresi 28 ayettir. Bu ayetlerin 2'si istifhâm olup sadece bir tanesi inkârî üslûbu barındırır.

Nûh Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbunu İçeren Ayet

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا (١٣)⁷¹⁰

Size ne oluyor da Allah'ın yüceliğini hesaba katmıyorsunuz? (13)

Ayette Allah'ın (c.c.) azametini hesaba katmayanlar kınanmakta ve yaptıkları fiil inkâr edilmektedir. İstifham inkârî üslûpla gelmektedir. Tevbih, takri', ve techil manaları inkârî üslûba tabi olarak gelmektedir.

72.CİN SURESİ

Cin Suresi 28 ayettir. 3 ayet istifhâm içermekte olup inkârî üslûp bulunmamaktadır.

73.MÜZZEMMİL SURESİ

Müzzemmil Suresi 20 ayettir. Bir ayet istifhâmı inkârî üslûbuyla gelmektedir.

Muzzemmil Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbunu İçeren Ayet

فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا (١٧)⁷¹¹

Siz de inkârda ısrar ederseniz çocukları ihtiyarlatan o günden kendinizi nasıl koruyacaksınız? (17)

Ayette geçen istifhâm taciz manasında inkârî üslûpla gelmiştir. Burada onların kendilerini korumaları inkâr edilmektedir.

74.MÜDDESSİR SURESİ

Müddessir Suresi 56 ayettir. 6 ayette istifhâm bulunmakta olun bunlardan 2 ayet inkârî üslûbu içermektedir.

Müddessir Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbunu İçeren Ayetler

وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَوِيَنَّ الَّذِينَ أَوْثُوا الْكِتَابَ وَالَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أَوْثُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنِ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ (٣١)⁷¹²

Biz cehennem'in işleriyle sadece melekleri görevlendirmişizdir. Onların sayısını da kâfirler için sadece bir imtihan vesilesi kıldık ki böylelikle kendilerine kitap verilenler kesin olan bilgiyi elde etsinler, inananların imanı artsın; kendilerine kitap verilenler ve iman edenler şüpheye düşmesinler; kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de, "Allah bu sayı örneği ile ne demek istemiş olabilir?" desinler. İşte Allah böylece istediğini sapkınlıkta bırakır, dilediğin

⁷⁰⁹ Beyzavi, a.g.e.,s.2/528

⁷¹⁰ Nûh,71/13

⁷¹¹ Müzzemmil,73/17

⁷¹² Müddessir,74/31

de doğru yolu gösterir. Rabbinin ordularını ondan başkası bilmez. İşte bu, insanlık için sadece bir öğüttür. (31)

Bu ayette geçen istifhâm, müşriklerin tuhaf karşılaması (istigrâb) ve inkârını ifade etmek için gelmektedir. Meleklerin sayısı konusundaki kabullenemezliklerini izhar etmektedir.

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ (٤٩) ⁷¹³

Böyle iken onlara ne oluyor ki öğütten yüz çeviriyorlar? (49)

Ayette geçen istifhâm techil ve tesfih manalarının tabi olduğu inkârî üslûpla gelmiştir. Buradaki inkâr inkâr-ı'l-vaki' olup bir öğüt olan Kuran'dan yüz çevirmiş olmaları inkâr edilmektedir.

75.KİYÂMET SURESİ

Kıyamet Suresi 40 ayettir. 7 ayette istifhâm bulunmakta olup 2 ayet inkârî üslûbu içermektedir.

Kıyamet Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayetler

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ (٣) ⁷¹⁴

İnsan, kemiklerini toplayıp birleştiremeyeceğimizi mi sanıyor? (3)

Öldükten sonra dirilmenin olmayacağını zanneden insanın bu zannını reddetmek ve için gelen bu istifhâm inkârî üslûbu içermektedir. İlave olarak techil ve tesfih manaları bu inkârî manaya tabi olmaktadır.

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى (٣٦) ⁷¹⁵

İnsan, kendisinin başıboş tekedileceğini mi sanır? (36)

Bu ayette geçen istifhâm, hakiki manasında olmayıp mecaz manada kullanılmıştır. İnsanın, başıboş bırakılacağı zannını reddedip kabullenmemeyi ifade etmek için inkârî üslûpla gelmektedir.

76.İNSÂN SURESİ

İnsân Suresi 31 ayettir. Bir ayette istifhâm bulunmakta olup o da inkârî üslûbu içermemektedir.

77.MÜRSELÂT SURESİ

Mürselât Suresi 50 ayettir. Bu ayetlerden 6'sında istifhâm bulunmakta olup inkârî üslûbu içermemektedir.

⁷¹³ Müddessir, 74/49

⁷¹⁴ Kıyamet, 75/3

⁷¹⁵ Kıyamet, 75/36

78.NEBE SURESİ

Nebe Suresi 40 ayettir. İki ayette istifhâm bulunmakta olup bunlar inkârî üslûbu içermemektedir.

79.NÂZİÂT SURESİ

Nâziât Suresi 46 ayettir. Bu ayetlerin 7'inde istifhâm bulunmakta olup 4 ayette inkârî üslûbu içermektedir.

Nâziât Suresinde İstifhâm-ı Inkârî Üslûbu Bulunan Ayetler

يَقُولُونَ إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ (١٠) أَيْدَا كُنَّا عِظَامًا نَّخِرَةً 716(١١)

(İnanmayanlar), "Biz ilk (yaratıldığımız) halimize mi döndürüleceğiz? Çürümüş (parçalanmış) kemikler olmuş iken mi?" diyorlar. (10-11)

Ayettelerde geçen ilk istifhâm (إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ) tehekküm manasının tabi olduğu inkârî üslûpla, ikinci istifhâm (أَيْدَا كُنَّا عِظَامًا نَّخِرَةً) istib'âd manasını ilave mana olarak geldiği inkârî üslûpla gelmektedir.⁷¹⁷

أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنَاهَا 718(٢٧)

Sizi yaratmak mı daha zor (yaratılma cihetinden) yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah inşa etti. (27)

Bu ayette iki farklı üslûpta kullanılan iki istifhâm vardır. Birincisi (أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا) inkârî üslûpla gelmekte olup ikincisi (أَمْ السَّمَاءُ بَنَاهَا) takriri üslûpla gelmektedir.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا 719(٤٢)

"Ne vakit gelip çatacak?" diye sana kıyameti (gününi) sorarlar. (42)

Kıyametin olacağını kabul etmeyen müşrikler, inkârî üslûpla buradaki istifhâmı söylemişlerdir.

Nâziât Suresinde bulunan istifhâmın yarısından fazlası inkârî üslûpla gelmekte olup yan mana olarak techil, tehekküm ve istib'âd gibi manalar ilave olmaktadır.

80.ABESE SURESİ

Abese Suresi 42 ayettir. Bu ayetlerirden 4 tanesinde istifhâm bulunmakta olup bunlar inkârî üslûbu içermemektedir.

81.TEKVÎR SURESİ

Tekvîr Suresi 29 ayettir. 2 ayet istifhâm içermekte olup bir ayet inkârî üslûbu içererek gelmektedir.

⁷¹⁶ Nâziât,79/10,11

⁷¹⁷ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.4/340

⁷¹⁸ Nâziât,79/27

⁷¹⁹ Nâziât,79/42

Tekvîr Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayet

فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ (٢٦)⁷²⁰

Öyleyse nereye gidiyorsunuz? (26)

İbn Âşûr (ö.1393/1973) bu ayette bulunan istishâmın inkârî üslûpla geldiğini beyan etmektedir.⁷²¹Bu manaya tabi olarak techil ve tevbih manalarını ilave etmemiz mümkündür. Çünkü burada müşriklerin tuttukları yolun yanlışlığı kınanarak ifade edilmiştir.

82.İNFİTÂR SURESİ

İnfitar Suresi 19 ayettir. Bu ayetlerden 3'ünde istifhâm bulunmakta olup bir tanesi inkârî üslûbu içermektedir.

İnfitar Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayet

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ (٦)⁷²²

Ey insan! Yüce Rabbin(e ibadet etmen) konusunda seni aldatan ne oldu? (6)

Bu ayette bulunan istifhâm tevbih manasının içinde olduğu inkârî üslûpla gelmiştir.

83.MUTAFFİFİN SURESİ

Mutaffifin Suresi 36 ayettir. 4 ayette istifhâm bulunup bunlardan 3 tanesi inkârî üslûpla gelmektedir.

Mutaffifin Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayetler

أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ (٤)⁷²³

Onlar, tekrar diriltileceklerini sanmıyorlar mı?(4)

Ayette geçen istifhâm inkâr ve tacib manasındadır.⁷²⁴ Müşriklerin zannını inkâr etme söz konusudur.

وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَجَّيْنُ (٨)⁷²⁵

Siccin'in ne olduğunu sen nereden bileceksin?(8)

وَمَا أَدْرَاكَ مَا عَلَيُّونَ (١٩)⁷²⁶

İllyyin(yüceler)in ne olduğunu sen nereden bileceksin?(19)

Bu ayetlerde geçen istifhâmlar inkârî üslûpla gelmiştir.⁷²⁷

⁷²⁰ Tekvîr,81/26

⁷²¹ İbni Âşur, a.g.e.,s.30/

⁷²² İnfitar,82/6

⁷²³ Mutaffifin,83/4

⁷²⁴ Beyzavi, a.g.e.,s.2/577

⁷²⁵ Mutaffifin,83/8

⁷²⁶ Mutaffifin,83/19

⁷²⁷ Abdülkerim Mahmud, a.g.e.,s.162-163

Mutaffifin Suresinde geçen istifhâmların çoğu inkârî üslûpla gelmiştir. Bu üslûba tabi olarak, tevbih ve techil manaları gelmektedir.

84.İNŞİKÂK SURESİ

İnşikâk Suresi 25 ayettir. Bir ayette istifhâmı inkârî üslûbu bulunmaktadır.

İnşikâk Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayet

فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (۲۰)⁷²⁸

Hâl bu iken onlara ne oluyor da (Allah'a) iman etmiyorlar? (20)

Bu ayette geçen istifhâm, tevbih ve taaccüb manalarının kendisine tabi olduğu inkârî üslûpla gelmiştir. Kâfirlerin iman etmemeleri kınanarak inkâr edilmiştir.

85.BURÛC SURESİ

Burûc Suresi 22 ayettir. Sadece bir ayette istifhâm bulunmakta olup inkârî üslûpla gelmemektedir.

86.TÂRIK SURESİ

Târik Suresi 17 ayettir. 2 ayette istifhâm bulunmaktadır. İnkari üslûp içermemektedir.

87.A'LÂ SURESİ

A'lâ Suresi 19 ayettir. Bu surede istifhâm bulunmamaktadır.

88.GÂŞİYE SURESİ

Gâşiye Suresi 26 ayettir. 2 ayet istifhâm içermekte olup bir ayet inkârî üslûpla gelmektedir.

Gâşiye Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayet

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ (۱۷)⁷²⁹

Onlar develerin nasıl yaratıldığına bakmıyorlar mı?(17)

Ayette geçen istifhâmda (أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ) teşvik ile birlikte inkârî üslûp bulunmaktadır. İbret nazarıyla bakmamaları inkâr edilmiş olup bu şekilde bakmalarına teşvik vardır.

89.FECR SURESİ

Fecr Suresi 30 ayettir. 3 ayet istifhâm içermekte olup bunlardan bir ayet inkârî üslûpla gelmektedir.

Fecr Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayet

وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى (۲۳)⁷³⁰

⁷²⁸ İnşikâk,84/20

⁷²⁹ Gâşiye,88/17

⁷³⁰ Fecr,89/21

Kıyamet günü cehennem getirildiğinde, insan o gün yapıp ettiklerini bir bir hatırlayacaktır. Bu hatırlamanın ona (insana) ne faydası var? (23)

Bu ayetteki istifhâm kıyamet gününde insanın yaptıklarının hatırlamasının faydasını inkâr etmektedir. Burada bulunan istifhâm tevbihi içeren inkârî üslûpla gelmektedir.

90. BELED SURESİ

Beled Suresi 20 ayettir. 4 ayette istifhâm bulunmakta olup bunlardan 2 ayet inkârî üslûbu içermektedir.

Beled Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Bulunan Ayetler

أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يُقَدِّرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ⁷³¹(٥)

O, hiçbir kimsenin kendisine gücünün yetmiyeceğini mi zannediyor? (5)

أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ⁷³²(٧)

Onu kimsenin görmediğini mi sanıyor? (7)

Bu iki ayete geçen istifhâmlar techil (cahil sayma) manasının tabi olduğu inkârî üslûpla gelmiştir.⁷³³

92.ŞEMS SURESİ

Şems suresi 15 ayettir. Bu ayetlerde istifhâm üslûbu bulunmamaktadır.

93.LEYL SURESİ

Leyl Suresi 21 ayettir. Bu ayetlerin hiçbirinde istifhâm üslûpları bulunmamaktadır.

94.DUHÂ SURESİ

Duha Suresi 11 ayettir. Sadece bir ayette istifhâm bulunmakta olup o istifhâm, takriri üslûbu içermektedir.

95.İNŞİRAH SURESİ

İnşirah Suresi 8 ayettir. Bir ayette istifhâm bulunmakta olup takriri üslûbu içermektedir.

96.TÎN SURESİ

Tîn Suresi 8 ayettir. 2 ayet istifhâm içermekte olup bunlardan bir tanesi inkârî üslûpla gelmektedir.

Tîn Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Bulunan Ayet

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالذِّكْرِ⁷³⁴(٧)

Bu durumda, hangi şey sana hesabı yalanlatıyor? (7)

⁷³¹ Beled,90/5

⁷³² Beled,90/7

⁷³³ Abdulazim İbrahim Mut'ini, a.g.e.,s.4/365

⁷³⁴ Tîn,96/7

Bu ayette geçen istifhâm iki şekilde ele alınması cihetiyle inkâr veya takrir manasını ifade etmektedir.

96. ALAK SURESİ

Alak Suresi 19 ayettir. Bu ayetlerin 4'ünde istifhâm bulunmakta olup inkârî üslûbu içermemektedir.

97. KADİR SURESİ

Kadir Suresi 5 ayettir. Bu ayetlerden bir tanesinde istifhâm bulunmakta olup inkârî üslûbu içermemektedir.

98. BEYYİNE SURESİ

Beyyine Suresi 8 ayettir. Bu ayetlerde istifhâm üslûbuna rastlanmamıştır.

99. ZİLZAL SURESİ

Zilzal Suresi 8 ayettir. Bu ayetlerin bir tanesinde istifhâmı inkârî üslûbu gelmektedir.

Zilzal Sureinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Olan Ayet

وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا⁷³⁵(3)

Ve insan, "Ona ne oluyor?" dediğinde,(3)

Ayetteki istifhâm, taaccüb manasının tabi olduğu inkârî üslûpla gelmiştir.

100. ÂDİYÂT SURESİ

Âdiyât Suresi 11 ayettir. Sadece bir ayet istifhâmı inkârî üslûbuyla gelmektedir.

Âdiyât Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Olan Ayet

أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ⁷³⁶(9)

Bilmez mi o, kabirlerde olanlar dışarı atıldığında(9)

Buradaki istifhâm (أَفَلَا يَعْلَمُ) tehdit ile birlikte inkârî üslûp gelmektedir.⁷³⁷

101. KÂRIA SURESİ

Kâria Suresi 11 ayettir. Bu ayetlerin 3'ünde istifhâm bulunmakta olup bir tanesi inkârî üslûpla gelmektedir.

Kâria Suresinde İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu Olan ayet

وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَّةٌ⁷³⁸(10)

Onun ne olduğunu sen nereden bileceksin?(10)

⁷³⁵ Zilzal, 99/3.

⁷³⁶ Âdiyât, 100/9

⁷³⁷ es-SÂBŪNÎ, Muhammed Ali; *Safvetu't-Tefâsîr*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, s.3/594

⁷³⁸ Kâria, 101/10.

Bu ayette gelen istifhâm muhatabı dehşete düşürme manasıyla birlikte inkârî üslûbu barındırmaktadır.⁷³⁹

102.TEKÂSÜR SURESİ

Tekâsür Suresi 8 ayet olup bu ayetlerin hiçbirinde istifhâm bulunmamaktadır.

103.ASR SURESİ

Asr suresi 5 ayettir. Bu ayetlerde istifhâm bulunmamaktadır.

104. HÜMEZE SURESİ

Hümeze Suresi 9 ayet olup bir ayette istifhâmı inkârî üslûbu bulunmaktadır.

Hümeze Suresinde İstifhamı İnkârı Bulunan Ayet

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطْمَةُ (٥)⁷⁴⁰

Hutame'nin ne olduğunu sen ne bileceksin? (5)

Bu ayet içiçe girmiş iki istifhâmdan oluşmakla birlikte bir istifhâm hükmündedir. "وَمَا أَدْرَاكَ" deki istifhâm nefy manasında inkârî üslûpla gelmektedir.

105. FÎL SURESİ

Fîl Suresi 5 ayettir. 2 ayette istifhâm bulunmakta olup inkârî üslûbu içermemektedir.

106.KUREYŞ SURESİ

Kureyş Suresi 4 ayettir. Bu surede istifhâm bulunmamaktadır.

107.MAÛN SURESİ

Maûn Suresi 7 ayettir. Bir ayet istifhâm içermekte olup takriri üslûpla gelmektedir.

108. KEVSER SURESİ

Kevser Suresi 3 ayettir. İstifham bulunmamaktadır.

109.KÂFİRÜN SURESİ

Kâfirün Suresi 6 ayet olup istifhâm bulunmamaktadır.

110.NASR SURESİ

Nasr Suresi 3 ayet olup istifhâm bulunmamaktadır.

⁷³⁹ es-Sâbûnî, a.g.e., s. 3/596.

⁷⁴⁰ Hümeze,104/5.

111.TEBBET SURESİ

Kâfirun Suresi 6 ayet olup istifhâm bulunmamaktadır.

112.İHLAS SURESİ

İhlas Suresi 4 ayet olup istifhâm bulunmamaktadır.

113.FELAK SURESİ

Felak Suresi 5 ayet olup bu surede istifhâm üslûbu bulunmamaktadır.

114.NAS SURESİ

Nâs Suresi 6 ayet olup bu surede istifhâmüslûbu bulunmamaktadır.

SONUÇ

Kur'an'ı Kerimin ayetlerinin tamamındaki üslûpları ele alıp incelediğimizde istifhâm üslûbunun en çok kullanılan üsluplardan olduğunu görmekteyiz. Kur'an'ın insanları aciz bırakan bir üslupla gönderildiğini düşündüğümüzde bu üslubun muhatabı düşünüp akletmeye zorladığını idrak ederiz. İstifham üslûbunun iki temel manası olan takriri (kabul ettirme) ve inkârî (reddetme, hoş karşılamama) üslûpların içinde ayetlerdeki kullanımı en fazla olan istifhâm-ı inkârî üslûbudur. Kur'an'ın 6236 ayetinde yaklaşık 1260 adet istifhâm üslûbu bulunmaktadır. Araştırmamızın neticesinde bu ayetlerin 494 tanesi istifhâm-ı inkârî üslûbunu içermekte olduğunu müşahade ettik.

İnkârî üslûbun bu kadar çok kullanılmasının ana sebebi Kur'an'ın muhataplarının çoğunluğunun tevhid inancından uzak, cahiliye inanç ve adetlerine sahip olan bir toplum oldukları ve o dönemde hasmı susturmanın en etkili yolunun söz sanatlarını en etkili şekilde kullanmak olduğu gerçeğidir. Çünkü inkârî üslup, muhatabın içinde olduğu durumun kabullenilmediğini, onun bu durumunun hoş karşılanmadığını bildirmek maksadıyla söylenmiş olan ve istifhâmın mecâzî ifade ettiği manalarının en etkilisi olma özelliğine sahiptir.

Bu inkârî üslûbu içinde barındıran ayetler çoğunlukla tevbih (kınama) manasıyla birlikte gelmekte olup buna hakiki inkârî denilmektedir. Tevbih manasının yanı sıra tekzib (yalanlama), istihzâ (alay etme), takri' (azarlama), taaccüb (şaşıрма), ta'cib (hayret ettirme), istiba'd (aklen uzak görme), irşad (yol gösterme), tergib (teşvik etme) gibi manaların inkârî manaya tabi olduklarını bu üslûbu içeren ayetlerde müşahade etmekteyiz.

Ayetlerdeki bulunan istifhamlarda bakış açısına göre farklı manaların verilmesi olağan bir durumdur. Nitekim bu farklı görüşleri çalışmamızda açıklayarak ifade etmeye gayret ettik.

KAYNAKÇA

- ABDULBAKÎ, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Ku'ani'l-Kerim*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1414/1994.
- AKDAĞ, Hasan, *Arap Dili Bilgisi*, Tekin Kitabevi, Konya, 1997.
- AKKAVÎ, İn'am Fevvâl, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî Ulumi'l-Belâğa el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1996.
- el-ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fadl Şihabuddin es-Seyyid Mahmud, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1405/1985.
- ATEŞ, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2012.
- ATÎK, Abdulaziz, *İlmu'l-Me'ânî*, Dâru'n-Nahdeti'l-Arabiyye, Beyrut, 2009.
- el-BAGAVÎ, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes'ud el-Ferrâ, *Me'âlimu't-Tenzîl(Tefsiru'l-Hâzın)*, el-Mektebetu't-Ticariyyetu'l-Kubrâ, Mısır, ts. ile birlikte).
- el-BEYZÂVÎ, el-Kâdî Nâsiruddîn Ebu Sa'id Abdullah b. Ömer b. Muhammed eşŞirâzî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1408/1988.
- BOLELLÎ, Nureddin, *Belâğat Kur'an Edebiyatı*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2000.
- el-CÛRCÂNÎ, Abdulkâhir, *Delâilu'l-İ'caz*, Mektebetu Sa'diddin, Dımeşk, 1407/1987.
- el-CÛRCÂNÎ, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed, *Kitabu't-Ta'rifât*, Dâru's-Surûr, Beyrut, ts.
- ÇELİK, Muhammed, *Kur'an'ın İkna Hususiyeti*, Çağlayan Yay., İzmir, 1996.
- ed-DERVÎŞ, Muhyeddin, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyânüh*, el-Yemâme Dâru İbni Kesîr, Dımeşk-Beyrut, 1415/1994.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, *Kur'an Yolu Meâli*, hzr. Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN, Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI, Prof. Dr. İbrahim Kâfi DÖNMEZ, Prof. Dr. Sadrettin GÜMÜŞ, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.
- DİZDAROĞLU, Hikmet, *Tümcebilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1976.
- EBÛSSUÛD, Muhammed, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010.
- FEYİZLÎ, Hasan Tahsin, *Feyzü'l-Furkân Açıklamalı Kur'an-ı Kerîm Mealî*, 9. Baskı, İstanbul: İmak Ofset Basım Yayın Tic. Ve Sanayi Ltd. Şti., 2013.
- el-ĞALÂYİNÎ, Mustafa, *Câmi'u'-Durûsi'l-Arabiyye*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1998.
- İBNİ CİNNÎ, Ebu'l-Feth Osman, *el-Hasâis*, (Thk. Muhammed Ali en-Neccâr), el-Mektebetu'l-İlmiyye, by., ts.
- İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdullah Cemâluddin, *Kavâ'idu'l-İ'râb*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, ts.
- İBN HİŞAM, *Muğni'l-Lebib an Kütübi'l-E'ârîb*, (Thk. Hasan Cemed-İmîl Bedî' Ya'kub), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1998.

- İBN HİŞAM, Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ, *el-Mektebetu'l-Asriyye*, Beyrut, 1997.
- İBNİ KESİR, el-Hâfız Ebu'l-Fidâ' İsmail, *Tefsiru'l-Kur'an'il-Azim*, Dâru'l-Hayr, Beyrut, 1994.
- İBN MÂLİK, Muhammed b. Abdillâh, *Elfiyyetu İbni Mâlik*, (Tashîh eş-Şehy Abdurriza el-Cevâdî), yy., Tahran, ts.
- HÜSEYİN, Abdulkadir, *Fennu'l-Belağa*, Alemu'l-Kutub, Beyrut, 1989.
- el-KAZVÎNÎ, Celâluddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Kâdî'l-Kudât Sa'diddin Ebi Muhammed Abdirrahman, (el-Hatîbu'l-Kazvînî), *el-İdâh fî Ulumi'l-Belâğa*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- el-KAZVÎNÎ, Celâleddîn Muhammed b. Abdurrahmân, *Telhîsu'l-miftâh fî'l-me'ânî ve'l-beyânî ve'l-bedî'*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1423/2002.
- KOCAKAPLAN, İsa, Açıklamalı Edebi Sanatlar, MEB. Yayınları, İstanbul, 1992.
- el-LEBBEDÎ, Abdurraûf Said Abdulğanî, *Hemzetu'l-İstifhâm fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, el-Mektebetu'l-Vataniyye, Ammân, 1992.
- MAHMUD. Abdulkerim, *Üslûb'ul-istifhâm fî'l-Kur'an*, el-Mektebetu'l-Gazali, Dimeşk, 1999.
- el-MUT'İNÎ, Abdülazim İbrahim Muhammed, *et-Tefsiru'l-Belagi li'l-İstifham fî'l-Kur'an el-Hakim*, Kahire, 2011.
- el-MERÂĞÎ, Ahmet Mustafa, *Ulumu'l- Belâğa*, Dar'ul-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- en-NESEFÎ, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medâriku't-Tenzil veHakâiku't-Te'vîl*, Eda Neşriyat, İstanbul, ts.
- er-RÂZÎ, Fahrüddin Muhammed b. Ömer el-Hüseyn b. el-Hasan b. Ali et-Teymî el-Bekrî, *Mefâtîhu'l-Ğayb(et-Tefsiru'l-Kebîr)*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981.
- es-SÂBÛNÎ, Muhammed Ali; *Safvetu't-Tefâsîr*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, ts.
- es-SÂMURÂÎ, İbrahim, *min Esâlîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Furkân-Muesesetu'r-Risâle, Beyrut, 1407/1987.
- SARICIK, Murat, Cahiliye dönemi Arap Yarımadası Panayırıları, *S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 31, s.109 2013.
- es-SEKKÂKÎ, Ebu YakubYusuf b. Ebi Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-Ulûm*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1420/1999.
- es-SUYÛTÎ, el-MAHÂLLÎ, Celâluddin, *Tefsiru'l-Celâleyn*, (el-Cemel ala'l-Celâleyn, Kahraman Yayınları, İstanbul,1987, ile birlikte).
- es-SUYÛTÎ, *el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'ân*, Müessesetu'l-Risale Naşirun, Dimeşk, 2008.
- et-TAFTAZÂNÎ, Sa'duddin Mes'ud b. Abdillâh, *Muhtasaru'l-Me'ânî*, Salah Bilici Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1874.
- YAKÛB, İmîl Bedî', *Mevsû'atu'n-Nahvi ve's-Sarfî ve'l-İ'rab*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut, 1998.
- YAZICI Hüseyin, *Arapçada Edatlar*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, ts.
- ez-ZAMAŞERÎ, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Daru'l-Marife, Beyrut, 2009.

ÖZGEÇMİŞ

Ramazan TUTAL, 1979 yılında Kırklareli’nde doğdu. 1994 yılında İstanbul’a gelerek muhtelif Hoca Efendilerden Klasik Arapça ve İslami İlimler tahsil etti. 2007 yılında Açık Öğretim İmam Hatip Lisesini tamamladı. 2011 yılında Tekirdağ’ın Marmara Ereğlisi ilçesinde imam hatip olarak Diyanet İşleri Başkanlığındaki görevine başladı. 2013 yılında Malatya İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans eğitimini tamamladı. Aynı yıl İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezinde 28. Dönem eğitimine katıldı. 2014 yılında Yalova Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belâgatı bölümünde lisansüstü eğitime başladı. 2016 yılında İhtisas Eğitimini tamamlayarak Tekirdağ’ın Hayrabolu ilçesine, ardından 2018 yılında Tekirdağ’ın Ergene ilçesine vaiz olarak görevlendirildi. 2019 yılında Tekirdağ İl Müftülüğü’ne İl Vaizi olarak atandı. Halen bu görevini sürdürmektedir.